

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nadja Kovač

Sociološke razsežnosti fenomena otrokocentričnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nadja Kovač

Mentor: izr. prof. dr. Alenka Švab

Sociološke razsežnosti fenomena otrokocentričnosti

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Očetu Marjanu v spomin

Sociološke razsežnosti fenomena otrokocentričnosti

Pričujoče delo se ukvarja s sociološko analizo fenomena otrokocentričnosti, ki pomeni izkazovanje (pretirane) pozornosti staršev otrokom, predvsem v smislu vzgoje in izobraževanja. Pri raziskovanju se diplomsko delo navezuje na izbrane segmente (odločitev za otroka in obdobje nosečnosti, starševstvo, vzgoja, vpliv medijev in stroke, toksični starši, razvajenost otrok, vrednote in smisel družine), po katerih je opravljena tudi krajša kvalitativna raziskava.

V teoretičnem delu opisuje družbene spremembe v pozni modernosti, ki vplivajo na družinsko življenje, in posledice le-teh na oblike in načine družinskega življenja. Poleg tega se ukvarja s problematiko definicije in umestitve samega pojma. Na drugi strani pa skuša empirično ugotoviti, kakšen vpliv (ali sploh) ima ta fenomen na družinsko življenje. V okviru tega se delo posveča še segmentu razvajenosti otrok, za katerega se meni, da je vse bolj aktualen problem v obdobju odraščanja otrok.

Glede na izsledke raziskave se lahko trdi, da ravno tako, kot se ugotavlja, da je današnje družinsko in širše družbeno življenje polno nasprotij, ki posameznikom po svoje kreirajo življenja, je tudi fenomen otrokocentričnosti poln paradoksov.

Ključne besede: otrokocentričnost, otrok, družina, pozna modernost

Sociological extension of child-centredness phenomenon

The thesis deals with a sociological analysis of the child-centredness phenomenon which means devoting most of parents' attention to their children, especially in the sense of upbringing and education. In my research I focus on elements such as the decision to have a child and the period of pregnancy, parenting, upbringing, the influence of media and professionalists, toxic parents, spoiling children, values and point of family. Considering these elements I carried out a small-scale qualitative research.

In the theoretical part I described the social changes in late modernity also affect family living, and their consequences that are manifested in different forms and ways of family living. In addition I was interested in the problem of defining child-centredness.. I also tried to determine the influence (if any) of the phenomenon on family living. In addition, I considered the factor of spoiling children which seems to be an increasingly important problem in the process of growing-up.

According to the results I can claim that today's family living is full of contradictions with child-centredness being no exception.

Keywords: child-centredness, child, family, late modernity

KAZALO

UVOD	7
1 RAZSEŽNOSTI DRUŽBENEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA DANES .	10
1.1 DANAŠNJA DRUŽBA IN ŽIVLJENJE V NJEJ	10
1.2 POZNA MODERNOST, INDIVIDUALIZACIJA, INTIMNOST IN ZASEBNOST	13
1.3 PLURALIZACIJA DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA IN DRUŽINSKIH OBLIK.	17
2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE V DRUŽINI	22
3 OTROŠTVO IN FENOMEN OTROKOCENTRIČNOSTI V POZNI MODERNOSTI	32
3.1 DEFINICIJA OTROŠTVA	33
3.2 SOCIOLOGIJA OTROŠTVA	33
3.3 ZGODOVINA OTROŠTVA	35
3.4 KONSTRUIRANJE OBČUTJA OTROŠTVA	39
3.5 OTROŠTVO DANES	40
3.6 OPREDELITEV FENOMENA OTROKOCENTRIČNOSTI	42
4 RAZSEŽNOSTI FENOMENA OTROKOCENTRIČNOSTI Z IZSLEDKI INTERVJUJEV	47
4.1 V PRID FENOMENU OTROKOCENTRIČNOSTI	50
4.2 ODLOČITEV ZA OTROKA IN OBDOBJE NOSEČNOSTI	52
4.3 STARŠEVSTVO	57
4.4 VZGOJA OTROK	63
4.4.1 VPLIV MEDIJEV IN STROKE	68
4.4.2 TOKSIČNI STARŠI	70
4.5 RAZVAJENOST OTROK	72
4.6 VREDNOTE IN SMISEL DRUŽINE	81
5 KLJUČNE UGOTOVITVE IZ ANALIZE INTERVJUJEV	87
6 SKLEP	89
7 LITERATURA	92
PRILOGA	96
Priloga A: Pol-strukturiran intervju	96

SEZNAM GRAFOV IN TABEL

Graf 2.1: Število družin v Sloveniji, popis prebivalstva 1991 in 2002	25
Graf 2.2: Družine po številu otrok, Slovenija, popis prebivalstva 1991 in 2002.....	25
Graf 2.3: Stopnja rodnosti	26
Graf 2.4: Živorojeni zunaj zakonske zveze - (odstotki).....	27
Graf 2.5: Sklenitve in razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev.....	28
Graf 2.6: Razveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez.....	29
Graf 2.7: Povprečna starost ženina/neveste ob sklenitvi prve zakonske zveze.....	29
Graf 2.8: Povprečna starost matere ob otrokovem rojstvu - prvo rojstvo	30
Tabela 3.1.: Število enot literature iz obravnavane teme.....	45
Tabela 4.1: Socialnodemografski podatki intervjuvank.....	50

UVOD

Živimo v dobi neverjetnega napredka v znanosti in tehnologiji, v dobi sprememb, ki preoblikujejo staro podobo sveta, družbe, gospodarstva, norme, vrednote, življenjske stile idr. V zadnjih desetletjih so izgubile pomen in družbeni vpliv mnoge samoumevnosti posameznikovega življenja. Vsak dan smo postavljeni pred izbire med različnimi možnostmi, različnimi načini življenja, različnimi življenjskimi načrti, to vse pa vpliva tudi na družino in družinsko življenje.

Zaradi procesov modernizacije in globalizacije moramo nenehno sprejemati nove izzive na vseh področjih življenja, vse te spremembe pa se odražajo tudi na področju družinske sfere, kjer smo priča pojavu družinske pluralizacije. Tako smo danes priča raznolikemu družinskemu življenju, tako po obliki družin kot tudi po samem načinu družinskega življenja (Rener, Švab).

Družina je še vedno eden najpomembnejših dejavnikov socializacije. V njej se posameznik razvija kot osebnost, v njej dosega svoj vrhunec ter v njej dopolni svoje življenje. Ker smo danes izpostavljeni vedno večji tekmovalnosti na trgu delovne sile in drugim dejavnikom, ki velikokrat negotovo vplivajo na naša življenja, je postalo pomembno, da znajo starši svoje otroke vpeljati na »pravo pot«, pot, ki jih bo vodila k uspehu – ta pa je danes merilo vsakega posameznika in tudi družb(e). Zato je danes starševska vloga izredno pomembna in hkrati izredno zahtevna, saj pogojuje mnogo odrekanih, žrtvovanj in vseživljenjskega učenja.

Dejavnik, ki še stopnjuje posvečanje pozornosti staršev otrokom, pa je upadanje rodnosti. Otroci, ki so se rodili v devetdesetih, so bili večinoma zaželeni otroci. Odločitev za starševstvo pa se je vse do danes močno redefinirala. Če so se prej odločali za otroke iz ekonomskih razlogov, to danes ne drži več. Pri odločitvi igrajo pomembno vlogo drugi motivi, ki so povezani s čustvenimi potrebami staršev, torej nam otroci prinašajo zlasti psihološko korist. Mnogi mladi dobro pretehtajo pozitivne in negativne plati starševstva in se na podlagi tega odločajo za ali proti starševstvu. Arendell (1997) ugotavlja, da *»za mnoge starše starševstvo variira. Včasih je zelo zadovoljujoče, navidezno lahko, drugič pa osupljivo težko in nadležno. Mnogi napovedujejo, da bo postalo starševstvo vse večji izziv.«*

V diplomskem delu se ukvarjam s posledicami družbenih sprememb v družinski sferi, z demografskimi kazalci družinskega življenja v Sloveniji, nato s konceptom otroštva, podrobneje pa se osredotočam na en segment družinskega spreminjanja, na *fenomen otrokocentričnosti* v družini, ter skušam ugotoviti, kakšen vpliv ima na družinsko življenje. V okviru tega pa se posvečam še segmentu razvajenosti otrok.

Diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela, slednji se prepleta s teorijo. V tem delu so vključene posamezne trditve intervjuvancev, ki so bile pridobljene s polstrukturiranimi intervjuji.

Kot prvo me v teoretičnem delu zanima sama problematika pojma otrokocentričnosti in njegova razsežnost v družboslovju in v raziskovanju.

Nadalje, v empiričnem delu poskušam ugotoviti, koliko oziroma ali sploh je pri otrocih intervjuvancev zaznati kakršnokoli razsežnost(i) fenomena otrokocentričnosti.

Zavedam se, da je ta pojav (še) nemogoče posploševati in meriti (saj ne obstajajo širše kvalitativne, kvantitativne oziroma longitudinalne raziskave), kljub vsemu pa želim ugotoviti, ali morda obstajajo kake povezave med določenimi segmenti fenomena otrokocentričnosti in določenimi načini, oblikami družinskega življenja, navadami, vzgojnimi prijemi, lastnostmi intervjuvancev ipd.

Pri tem se bom dotaknila tudi povezave s problemom razvajenosti otrok, ki postaja danes vse bolj razsežen. Ker razvajenost ni psihološka ne psihoterapevtska niti pedagoška kategorija, Žorž (2002) meni, da o njej govorimo le neuradno, saj v strokovnih krogih ta beseda hitro izgubi svojo težo, poleg tega dodaja, da se razvajenosti kot take (še) ne raziskuje.

Iz opravljenih intervjujev bom tako poskušala izluščiti čim več dejavnikov, ki bi oziroma bodo kazali na prisotnost fenomena otrokocentričnosti, in sicer po izbranih segmentih, ki so: odločitev za otroka in obdobje nosečnosti, starševstvo, vzgoja, vpliv medijev in stroke na vzgajanje, odkrivanje toksičnih staršev, razvajanje otrok, vrednote v družini in otroci kot smisel življenja.

V sklepu tako podajam ključne ugotovitve iz intervjujev in predloge za nadaljnje raziskovanje fenomena otrokocentričnosti.

Cilj diplomske naloge je prispevati k večjemu ozaveščanju o problemu otrokocentričnosti in razvajenosti otrok sodobnih (zahodnih) družb ter pozvati sorodne strokovnjake k širšemu raziskovanju tega pojava.

1 RAZSEŽNOSTI DRUŽBENEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA DANES

1.1 DANAŠNJA DRUŽBA IN ŽIVLJENJE V NJEJ

Družboslovna znanost je zadnje deкаде označila za obdobje tveganj in nevarnosti, ki se zdijo celo močnejše od izzivov, ki jih ponuja nadaljnja modernizacija z vsemi znanstvenimi, tehnološkimi, kulturnimi novostmi in spremembami. Najpomembnejši globalni izvori tveganj so: nagla in nepričakovana zrušitev bipolarnosti sveta, izbruh nevarnih nestabilnosti in vojnih kriz po svetu, globalne ekonomske spremembe in spremembe, ki jih prinaša s seboj nagla informacijska modernizacija, in ekološke krize. Skupek teh novih izzivov in tveganj je našel svoj odmev in izraz na ravni družb, posameznih skupin, institucij in v ljudeh kot posameznikih, v njihovih spremenjenih načinih bivanja in značajskih strukturah. Pod udarom hitrih sprememb je zlasti proces socializacije oziroma odraščanja. Informacijska modernizacija sodobnih družb nasprotuje stereotipnemu sprejemanju pričakovanj ter zahtev okolja, povezanih s spolom, starostjo, socialnim izvorom, kulturno pripadnostjo posameznikov. Poleg tega terja od ljudi fleksibilnost in kreativnost, kot jo uvaja proizvodni proces (Ule 2000).

Spremembe v modernih industrializiranih družbah se nanašajo predvsem na prestrukturiranje trga delovne sile, naraščajoče zahteve po novi, specializirani, fleksibilni in izobraženi delovni sili ter ukrepi socialnih politik, ki povsod podaljšujejo obdobje odvisnosti mladih od njihovih družin orientacije. Del sprememb zadeva države »v tranziciji« s hitrimi prehodi v tržno gospodarstvo in parlamentarno demokracijo. Tako mladi najprej občutijo posledice teh sprememb, spoprijemajo se s tveganji, ki jih generacija njihovih staršev tako rekoč ni poznala. Naraščajoča negotovost prehodov v odraslost, čemur nekateri avtorji pravijo »ontološka praznina«, je danes skupni imenovalec mladih po vsej Evropi.

Socialni in ekonomski statusi ljudi še naprej bistveno določajo življenjske poteke posameznikov, vendar je njihovo učinkovanje manj vidno, zamegljeno in manj neposredno, ker slabijo vsakršne kolektivne tradicije in naraščajo pritiski individualističnih vrednot. Zato ljudje v primežu induciranih izolacij vidijo družbeni svet kot nepregleden in nepredvidljiv, poln tveganj, s katerimi se je treba spoprijeti.

Družbe visoke moderne¹ sistematično proizvajajo tveganja in v tem se slovenska družba prav nič ne razlikuje od drugih razvitih evropskih družb. Prav tako ni nikakršno odkritje, da so socialna tveganja neenakomerno porazdeljena, ali kot pravi Beck (1992), da se tveganja podobno kot bogastvo prilegajo razrednemu vzorcu, le da gre tu za obratno razmerje. Bogastvo se v družbi vselej zgošča na vrhu, tveganja pa na dnu. V tem smislu tveganja visoke moderne krepijo samo razrednost družbe ter je tako ne odpravljajo. Revščina priteguje tveganja, bogastvo na nasprotni strani pa zagotavlja varnost pred tveganji.

Percepcije tveganj in nevarnosti so torej kulturno konstruirane, saj so posledice medijske izpostavljenosti, lastnih izkušenj in norm ter strahov referenčnih ljudi, s katerimi smo v vsakdanjem stiku (Rener 2006).

Teoretiki ugotavljajo, da se je časovni tempo vsakdanjega življenja v zadnjih nekaj desetletjih močno pospešil. Časovna nabitost je postala temeljna značilnost pozne modernosti; obliko ji dajejo predvsem nove tehnologije. Te ustvarjajo neke vrste novo učakanost – vedno bolj intenzivno izražano težnjo po izboljšavah in novostih, kulturna mentaliteta pozne modernosti pa se tako izraža v stopnjevanju začasnosti oziroma minljivosti vrednot, stvari, odnosov (Švab 2001, 163). Življenja posameznikov postajajo bolj odprta, hkrati pa so tudi kompleksnejša in polna protislovij. Na družbo in zasebno življenje posameznikov vplivajo tako hiter tempo socialnih sprememb kot tudi vse bolj kompleksna diferenciacija družbe, razčlenjene norme in pričakovanja, vse obsežnejša erozija tradicionalnih zvez in življenjskih stilov ter nove oblike socialne in geografske mobilnosti (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 94).

Ideal življenjskega sloga se tako kaže v podobi popolnoma mobilnega posameznika, ki se ne ozira na svoje socialne zveze, ne na kakršne koli druge lastnosti svojega bivanja in svoje identitete ter se prilagaja diktatom fleksibilne storilnosti in postaja delovna sila, ki se zaveda pritiskov konkurence in je zato vselej in povsod urejena, dosegljiva, zanesljiva in nenehno na razpolago ponudbam in ponudnikom s trga delovne sile (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 14). Pod vplivom modernizacije vseh družbenih sfer so se spreminjala tudi intimna razmerja, vzorci delovanja, mišljenja, čustvovanja. Družba ne zarisuje več moraličnega rezervoarja zaželenih življenjskih poti. Nasproti posamezniku stopa kot kompleksnost, ki jo mora vsakdo nekako obvladati na svoj individualen način.

¹ Izraz 'visoka moderna', ki ga uporablja Beck (1992), je pomensko enak Giddensovemu izrazu 'pozna modernost', na katerega se diplomsko delo v celoti navezuje.

Življenjska zgodba ni več zarisana vnaprej, vsak posameznik in vsaka posameznica mora oblikovati svojo biografijo. Zdi se, da je ravno sposobnost nenehnega reflektivnega odnosa posameznika in posameznice do svoje življenjske poti ključna, da je moderni individualizem tako poseben in zgodovinsko neprimerljiv pojav (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 231).

Pri vseh spremembah v družbi pa ne smemo pozabiti na družinsko sfero. Tudi družina se prilagaja, spreminja oblike, se krči in razteza, kljub vsemu pa je še vedno najpomembnejši element v življenju posameznika.

Družina je središče življenja. Še nikdar doslej, v nobenem prejšnjem obdobju, nismo bili v to tako prepričani kot danes, ko smo spoznali kritične posledice decentralizacije družine. Stari so izseljeni v domove, sorodniki se odmikajo drug od drugega, matere in očetje razmišljajo o ločitvi, napol odraščeni otroci bežijo od doma, majhne otroke vzgaja televizija in o nerojenih se postavlja vprašanje, ali naj bodo sploh še donošeni (Lukas 2002, 107).

Danes si vse več ljudi izbere samsko življenje, v katerem poskušajo slediti svojim sanjam o neodvisnosti, spremembah, mnogoterosti in tako odkrivati vselej nove plati lastnega sebstva. Vse več je biografij, ki jih ljudje lahko oblikujejo sami in v katerih sami odločajo o pogojih svojega življenja. To, kar je ali bi lahko bilo družina, zakonska zveza, starševstvo, erotika ali ljubezen, ni več predpostavljeno, očitno ali splošno veljavno, temveč predstavlja nekaj, kar se od posameznika do posameznika ter od ene zveze do druge razlikuje in spreminja glede na posamične vsebine, omejitve, izključevanja, norme, morale, možnosti (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 11–12).

Zaradi teh in drugih razlogov se je skozi čas spremenila tudi percepcija otroka oziroma se je spremenil odnos do potomstva.

Pomen otroka se je do danes spremenil tako, da predstavlja nekakšen naravni protipol vsem zunanjim omejitvam. Prav to dejstvo je tisto, ki v ljudeh vzbuja upanje in pričakovanja. Zveza z otrokom je v nasprotju z vsem, kar se od ljudi vsakodnevno zahteva in kar ljudi spremlja v neposredna utelešenja »racionalnosti« (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 121).

1.2 POZNA MODERNOST, INDIVIDUALIZACIJA, INTIMNOST IN ZASEBNOST

Pozna modernost po Giddensu poteka v teh glavnih segmentih: zaupanju, tveganosti, globalizaciji in nejasnosti in negotovosti.

Pomembnost *zaupanja* izvira iz abstraktnih sistemov (transportni sistemi, telekomunikacije, finančni trgi, jedrske elektrarne, vojaška sila, transnacionalne korporacije, mednarodne organizacije in množični mediji), katerih načela delovanja navadnim ljudem niso povsem jasna, čeprav njihovo vsakdanje življenje temelji prav na njih. Z razvojem teh sistemov je zaupanje v neosebna načela in v anonimne druge postalo neizogiben del socialne eksistence. Družbeno življenje tako temelji na nepoznavanju delovanja stvari in abstraktnem zaupanju v ekspertne sisteme. Da bi Giddens pojasnil delovanje zaupanja v abstraktne sisteme, vpelje še koncept *ontološke varnosti*, ki pomeni *zaupanje*, ki ga ima večina ljudi v kontinuiteto osebne identitete in neomajnost družbenega in materialnega okolja delovanja. Občutek, da se lahko zanesemo na ljudi in stvari, je osrednjega pomena v pojmu zaupanja. Družbeni čas »pridobivanja« ontološke varnosti je primarna socializacija in njeno družbeno okolje in družina (Švab 2001, 158–160).

Po raziskavi *Mladina 2000* mladi najbolj zaupajo staršem, bratom/sestram in prijateljem, se pravi ljudem, ki jih obkrožajo v vsakdanjem življenju. Tudi po sorodnih raziskavah v Sloveniji zaupanje v družino izrazito prevladuje nad drugimi dejavniki (Rener v Mihelj 2000).

Tveganost pomeni negotovost glede posledic posameznikovega delovanja oziroma nedoločno verjetnost, da bo neodvisno od posameznikovega hotenja prišlo do negativnih, škodljivih učinkov. Življenje je neizogibno povezano z nevarnostmi, ki jih posamezniki pa tudi večje organizacije ne morejo nadzorovati in ki lahko močno delujejo na posameznike ali populacijo in celo ogrožajo njihovo življenje (Švab 2001, 158–160).

Globalizacija prinaša s seboj nove izzive in predvsem nova tveganja. Najpomembnejša je nedoločena zaznava samodejnosti svetovnega dogajanja, odsotnosti centra, nadzornega mehanizma, vodilne skupine, upravljaljskega urada. Tako se globalizacija ne nanaša na to, kar želimo ali lahko storimo, ampak predvsem na to, kaj se nam vsem

dogaja. Nanaša se na nikogaršnjo deželo, ki leži onstran vsakega načrtovanja in organiziranega delovanja (Ule 2000).

Nejasnost kot oblika negotovosti je tista značilnost družbenega življenja, ki se v pozni modernosti izraža v neizogibnosti nenamenskih učinkov družbenega delovanja, ki ne more biti v celoti predvidljivo.

V kontekstu družbenih sprememb v pozni modernosti se pomembno preobrazita tudi *zasebnost* in *intimnost*. Spreminjanje intimnosti je intenziven proces, povezan z več spremembami: s povečevanjem avtonomije posameznikov pri definiranju individualne zasebnosti oziroma z reflektivnim konstruiranjem svojih biografij, s splošnim prestrukturiranjem intimnosti in s spreminjanjem pomenov zasebnosti. Spremembe, ki se dogajajo, ne oznanjajo le preobrazbe intimnosti, ampak tudi nov način ustvarjanja intimnosti. V pozni modernosti je zasebnost vse bolj definirana od »znotraj«, s posamezniki, ki v njej živijo.

Giddens postavlja tezo o preobrazbi intimnosti v sodobnem svetu kot o procesu generičnega prestrukturiranja zasebnosti, v katerem ima osrednjo vlogo nova oblika osebnih odnosov, t. i. »čisto razmerje«, ki se nanaša na situacijo, v kateri dva stopita v družabni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo; in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo. Čista razmerja v družinskem življenju Giddens pojasnjuje z zmanjševanjem števila porok oziroma zmanjševanjem pomena zakonske zveze, z večanjem števila razvez zakonskih zvez, pa tudi s pluralizacijo družinskih oblik in življenjskih stilov. To razmerje se vzpostavlja notranje, samo po sebi, zato lahko tudi hitreje razpade. Kljub temu pa čisto razmerje ni nekaj, kar bi v realnosti obstajalo v idealnotipski obliki (Švab 2001, 158–160).

Eden pomembnejših družbenih kontekstov preobrazbe intimnosti je gotovo preobrazba zasebnosti in družine. Giddens pravi, da je kontekst preobrazbe intimnosti ravno zasebnost. Znamenje tega je po njegovem izginjanje tradicionalne patriarhalne družine in njeno nadomeščanje s procesi demokratizacije osebnega življenja (Švab v Giddens 2000, 210–227). Švabova (2001, 158) tako opozarja, da Giddensova interpretacija transformacije intimnosti velja le za omejen obseg populacije in le do določene mere, po drugi strani pa ni toliko vezana na konkretnosti vsakdanjega življenja in je bolj idealnotipska, zato bolje pojasni nekatere druge vidike intimnosti.

Za proces prestrukturiranja in dinamiziranja življenjskih stilov se je v družboslovju utrdil naziv *individualizacija*. Ta je vse prej kot homogen in enoznačen proces.

Temeljni izziv je v tem, da proces individualizacije prenaša na pleča posameznika izjemno zahtevno psihosocialno integracijo v družbo, ki je bila doslej vsaj delno v rokah posredujočih institucij (družine, dela, referenčnih skupin) (Ule 2000).

Individualizacija se dogaja kot posledica dolgoročnejših procesov modernizacije bogatih zahodnih industrijskih družb. Povezana je z množičnostjo in s sistematiko trenutnega procesa. Individualizacija je danes nekaj, kar pravzaprav proizvaja družba sama, in sicer v kontekstih blagostanja, izobraževanja, prava, mobilnosti itd. Individualizacija pomeni, da so ljudje osvobojeni ponotranjenih spolnih vlog, kakršne so ideologije industrijskih družb predvidele v življenjskih shemah znotraj malih družin. S to osvoboditvijo pa so ljudje prisiljeni, da si preko trga delovne sile, izobrazbe in mobilnosti zagotovijo lastno eksistenco, ki jo morajo, če je potrebno, zavarovati tudi pred lastno družino, partnerstvom in sosedstvom (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 12–16).

Procesi individualizacije imajo dva obraza. Po eni strani jih lahko razumemo kot procese, ki širijo naš življenjski radij in nam ponujajo več možnosti svobode, izbire in delovanja. Po drugi strani pa povzročajo, da postajajo naša življenja vse bolj tvegana in da je v naših življenjskih zgodbah vse več konfliktov ter prelomov (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 90).

Individualizacija tako zahteva večjo pripravljenost za sprejemanje tveganih odločitev v poslovnem in v vsakdanjem življenju, večjo sposobnost ljudi, da poskrbijo sami zase. Vsakdanje življenje posameznika je tako postalo strateški cilj in strateško izhodišče produkcije in reprodukcije sodobnih razvitih družb. Medtem ko je bil v industrijski moderni posameznik družbeno pomemben le kot nosilec razredno-slojnih, generacijskih in spolnih socialnih vlog in identitet, sedaj postaja pomemben kot osebno specifičen posameznik s svojimi vsakdanjimi navadami, hotenji, imaginacijami, strahovi. Sodobna tržna družba izkorišča te osebne potenciale tako v sferi produkcije, menjave in potrošnje, v javnem in zasebnem življenju, in motivira ljudi, da zavestno in načrtno gojijo in izkoriščajo te potenciale pri profiliranju svojih izbir in alternativ.

Posledice individualizacije so številni pritiski in stres na ravni realnega vsakdanjega življenja, med katerimi prevladujejo stresi zaradi občutka negotovosti, nekompetentnosti in obenem vse bolj zgodnji pritiski dolgoročnih izbir (Ule in Ule v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 230–233)

Intimnost je še pred dvema desetletjema veljala za sociološko irelevantno tematiko, ki so jo nadomeščali koncepti osebnih ali primarnih odnosov, vezanih predvsem na

družino, prijateljstvo. Z analizami intimnosti sta se najbolj ukvarjala sociologa Giddens in Beck. Zanimanje za analizo intimnosti znotraj znanstvenih diskurzov kaže, da tudi v realnosti vsakdanjega življenja očitno prihaja do aktualizacije intimnosti oziroma do intenziviranja njenih pomenov. Transformacija pomenov intimnosti in tematizacija intimnosti sta simptom intenziviranja pomena družinskega življenja. To je ena ključnih sprememb družinskega življenja. V pozni modernosti se družinsko življenje konstruira okrog novih pomenov osebnih odnosov in intimnosti. Gre za proces, ki ga imenujemo *intimizacija družinskega življenja* in je vezan na več sprememb: na večanje avtonomije posameznikov pri definiranju individualne zasebnosti oziroma reflektivno konstruiranje svojih biografij (Beck), na splošno prestrukturiranje intimnosti (Giddens) in spreminjanje pomenov zasebnosti. Družinsko življenje in zasebnost vedno bolj *pogojujejo* intimni odnosi (Švab 2001, 155).

Zahodno civilizacijo sestavljajo *pomehkužene množice*, ki so na videz zelo ozaveščene, napredne, razgledane, ko pozivajo k vrednotam svobode, pravičnosti, enakosti in enakopravnosti, človekovih pravic. Ampak to je vse prepogosto le kulisa, kot pravi Lasch (v Žorž 2002, 41–49). Zahodno porabniško kulturo označi za *kulturo narcisizma* in to utemeljuje s tem, kako je ta kultura zaverovana vase. Trdi, da je v sodobni zahodni kulturi vse manj pomembno, kaj je resnično, vse pomembnejše pa je, da je nekaj videti resnično. Poleg tega je tudi pomembno, da je tisto *nekaj* videti tudi dobro, boljše – ne glede na to, na kaj se nanaša. Tako se to opaža tudi v družini, kjer naj bi 'prava', *nuklearna družina* (Parsons) na zunaj dajala vtis popolnosti (oče in mama, ki sta poročena, in njuna dva otroka); to pa naj pomeni, da ima tudi v zasebnosti vse popolno urejeno; od komunikacije, odnosov, čustev do finančnih in materialnih stvari. Zaradi te ideološke in popularizirane misli menim, da vsaka družina želi slediti tem normam, da si vsaka družina oziroma njeni člani želijo biti *boljši, v vseh pogledih*. Družina se osredotoči na otroka in mu želi zagotoviti čim več možnosti za lažje uveljavljanje v svetu. S tem mislim predvsem na tiste otroke, ki so v središču pozornosti oziroma le-to iščejo v družinah, kar se tudi kaže v fenomenu otrokocentričnosti, ki ga podrobneje obravnavam v četrtem poglavju.

1.3 PLURALIZACIJA DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA IN DRUŽINSKIH OBLIK

Socioloških definicij družine je razmeroma veliko in se med seboj razlikujejo. Družino večinoma opredeljujejo kot »vsaj dvogeneracijsko skupnost« in »družbeno institucijo, ki skrbi za otroka/-e«. Skrb za otroka/-e je edini (zares) konstitutivni element sociološke definicije družine in hkrati element, ki družine razlikuje od partnerskih zvez, zakonske zveze, gospodinjstva in sorodstva, kjer starševsko razmerje ni niti nujno niti konstitutivno. V skladu s sociološko definicijo je »*družina skupina oseb, ki živijo v skupnem gospodinjstvu, in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj en odrasli in so med seboj povezani z zakonsko zvezo ali kohabitacijo in s starševskim razmerjem*« (Nowotny, Fux, Pinnelli v Javornik et al 2006).

Moderna družina je »totalni« družbeni fenomen (Rener), kar pomeni, da je družbena institucija in hkrati skupnost. Ta njen specifični status v modernosti se izraža tudi v drugih segmentih, na primer v tem, da je družina družbeno določeno mesto, kjer se odvijajo tako biološko-reproduktivni procesi kot družbeni procesi; da je hkrati mesto kolektivnosti in individualnosti.

Družina ima torej dva vidika – je objektivna družbena entiteta in tudi entiteta, ki jo stalno soustvarjajo posamezniki. Prav pri analizi družine oziroma družinskega življenja se, morda bolj kot v katerem koli drugem segmentu družbenega življenja, pokaže, da družina ni zgolj družbeno dana institucija, ki jo potencialno lahko spreminjajo le vplivi od zunaj, ampak predvsem mesto, ki ga producirajo posamezniki. Prav družina je tista družbena institucija, kjer se posameznikova sposobnost produkcije realnosti oziroma družinskih praks najbolj izrazi, saj je družina družbeno percipirana kot zaprt milje, (vsaj navidezno) v celoti prepuščen posamezniku; kot zasebni milje, v katerega »tujci« nimajo vstopa. Ravno družbena zaprtost oziroma omejenost družine je tista, ki dovoljuje družini (oziroma posameznikom v njej) dobršno mero samostojnosti pri ustvarjanju in spreminjanju družinskega miljeja oziroma realnosti, kar pomeni, da družina ni zgolj institucija, ki se spreminja le z zunanjimi vplivi. Družina danes je drugačna, popolnejša, boljša. Gre za družino dogovorov, sprememb, mnogoterosti. Gre za družino, ki lahko izhaja iz ločitve, ponovne poroke, ponovne ločitve in v katero sodijo otroci tvojih, mojih, najinih družinskih preteklosti in sedanjosti. V današnji družbi smo priča spreminjanju malih družin; le-te postajajo začasne zveze osamljenih posameznikov,

prostori njihovega razvajanja in oboževanja. Vse to je povezano z dejstvom, da imajo družine še vedno monopolno naravo kot svetovi, v katerih je možno živeti kljub detradicionalizirani, odtujeni, abstraktni družbi tveganja in blagostanja, v kakršni živimo (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 9).

Družinsko življenje v Sloveniji postaja izredno raznovrstno, govorimo lahko o *pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik*. Družina, ki je še vedno temeljna družbena institucija, se spreminja tako po spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se družinske vloge in delitev družinskega dela (Švab v Renner 2006).

Pluralizem je prilagoditvena strategija sposobnosti, ki ustreza ravno tako novo porajajoči se posameznikovi osebnosti, kjer kraljuje individualnost, osebni razvoj, emocije, enakopravnost itd. Ne moremo več govoriti o družini pozne modernosti v ednini, ker so se v toku časa in sprememb izgubili številni skupni imenovalci, in uvideti je treba, da ljudje iščejo in uresničujejo 'družino' v zelo različnih oblikah skupnega življenja, ki jih sami zase poimenujejo in doživljajo kot družino, in da biološke vezi niso več njen konstitutivni element, ampak postanejo pomembni socialni odnosi med člani (Čačinovič Vogrinčič 1998).

Z *družinsko pluralizacijo* razumemo procese, kot so (1) pluralizacija družinskih oblik in z njo povezani (2) pluralizacija življenjskih stilov in (3) življenjskih potekov, (4) spreminjanje družinskih vrednot in (5) intradružinska diferenciacija.

Kot pomembne *širše družbene spremembe* lahko izpostavimo dva procesa, ki pogojujeta spremembe družin in v družinah: to so spremembe na trgih dela, še posebej zaposlovanje žensk (to pa vpliva na spreminjanje rodnostnega vedenja), in staranje prebivalstva, ki že pomembno vpliva na organizacijo družinskega življenja, njegov vpliv pa se bo v prihodnosti še krepil. Vseh sprememb, ki so glavna značilnost družinskega življenja zadnjih nekaj desetletij, pa uradna statistika ne zazna oziroma jih s svojim pojmovnim aparatom ne zmore pojasniti. Statistika, čeprav eden najpomembnejših virov informacij o družinskem življenju, namreč opazi le oblike družinskega življenja, razlogov zanje pa ne prepozna; saj družinskih oblik in načinov družinskega življenja ne gre enačiti (Švab 2001). Statistične podatke o družinskem življenju v Sloveniji si bomo podrobneje pogledali v drugem poglavju.

Spremembe *intradružinskih dinamik* najbolj nakazujejo spreminjanje družinskega življenja v pozni modernosti. Ključna sta predvsem dva segmenta: časovni tempo

vsakdanjega družinskega življenja in družinski življenjski potek. Vežeta se na vrsto novih fenomenov. Mednje prištevamo intenziviranje družinskega časovnega tempa, pluralizacijo življenjskih stilov, spreminjanje življenjskih oblik itn. Posamezniki so v svojih odločitvah o življenjskem poteku vse manj vezani na klasične družbene norme glede življenjskih prehodov (izobraževanje, zaposlitev, poroka, rojstvo otrok itn.) oziroma odločanja o njihovi časovni sekvenci. Po Giddensu se življenjski potek ločuje od eksternega prostora in je vedno manj vezan na predobstoječe zveze s posamezniki in skupinami. Na mesto ritualiziranih prehodov (rojstvo, adolescenca, poroka, smrt), ki vse bolj izgubljajo svoj družbeni pomen, vstopajo odprti izkustveni prehodi, ki pa lahko potencialno pomenijo identitetno krizo. Ob intenziviranju zunanjih družbenih pogojev postaja zasebnost vedno bolj pomembno mesto osebne revitalizacije (Švab 2001, 162–163).

Vsi procesi, ki tvorijo kompleks družinske pluralizacije, so tesno povezani, se prepletajo in postavljajo v soodvisna razmerja. *Pluralizacija družinskih oblik* pomeni soobstoj različnih oblik in načinov družinskega življenja glede na odločitev posameznikov. Ta proces povezujemo s spremembami, kot so upad števila formalnih zakonskih zvez, večanje števila kohabitacij, večanje števila razvez in otrok, rojenih zunaj zakonske zveze ipd. Z njimi je tesno povezana tudi *pluralizacija življenjskih stilov*, ki prav tako vpliva na raznolikost družinskih in partnerskih zvez. S pluralizacijo družinskih oblik je povezano tudi spreminjanje in *pluraliziranje življenjskih potekov*. Značilna lastnost družinskih življenjskih potekov v pozni modernosti je ta, da se posamezna obdobja v njih krajšajo ali daljšajo, pa tudi med sabo mešajo in podvajajo. Prehodi v posamezna obdobja postajajo manj napovedljivi, vsem pa je skupna lastnost zamikanja posameznih obdobj. Poseben segment družinske pluralizacije je *spreminjanje družinskih vrednot* in simbolno spreminjanje življenjskega sveta družin (Švab 2001, 80).

Spremenili so se tudi *načini* družinskega življenja. Še pred desetletji je prevladoval le en družinski model (nuklearna družina), danes pa je uveljavljenih več oblik – neporočeni pari z otroki ali brez njih, reorganizirane družine, istospolne družine, enostarševske družine itd.; družinsko življenje si torej vsak organizira po svoje.

Ena od pomembnih sprememb v pozni modernosti, ki so povezane z družinskim življenjem, je tudi spreminjanje ideologij. Poleg ideologije nuklearne družine, ki je trdno vezana na mit o tradicionalni družini, lahko v pozni modernosti zasledimo tudi nastajanje celega spektra novih ideologij, ki spremljajo spreminjanje družinskega

življenja. Nove družinske ideologije se osredinjajo okrog novih tematik: novo očetovstvo, usmerjenost v otroka in njegovo blaginjo, razvoj novih reproduktivnih metod, v potrošništvo usmerjena družina ipd. (Švab 2001, 94).

V empiričnih raziskavah mladine v Sloveniji² so avtorji ugotovili, da se je družini bolj kot drugim institucijam uspelo prilagoditi sodobnim težnjam po individualizaciji in subjektivizaciji življenjskega sveta in kot taka deluje spodbudno na razvoj osebnostnih potencialov in potreb. Družina deluje kot zavetje, terapevtsko protiokolje, ki blaži strese in konflikte iz zunanjega sveta, ki je za mlade vse bolj zahteven in ogrožajoč (Rener 2006).

Glede na vse manjše število otrok v družini menim, da se je družina prilagodila na spremembe okolja tako, da je enostavno zmanjšala število svojih potomcev z namenom, da lažje in kvalitetnejše preživi in se obdrži.

Danes je bistvo analize družinskega življenja interdisciplinarna, teoretska, metodološka, empirična prepletanost. Gre torej za nekakšno konvergenčno uporabo disciplin, od socialnozgodovinskih, feminističnih, socialnoantropoloških do psiholoških, psihoanalitskih. Tako tudi nobena od disciplin, ki preučujejo družino, ne more več delovati suvereno brez upoštevanja dognanj, podatkov, izsledkov drugih disciplin. Ugotavlja se, da se teorije o družinskem življenju zelo razlikujejo in da je pojasnjevanje družinskih pojavov vse prej kot enovito in dorečeno. Bolj ko se zdi, da se družinsko življenje intenzivno spreminja in umika od modernega družinskega modela, več je nejasnosti in manj konsenza o tem, kako se spreminja, katere smeri ubira oziroma kako se nam sploh kaže in kako ga doživljamo. Morda bi nesoglasja med interpretacijami lahko pojasnili kot posledico vedno bolj intenzivnega pluraliziranja družinskega življenja, ki se kaže v izjemni raznolikosti (Švab 2001). Kljub temu se v kontekstu odprtosti do drugih disciplin zdi, da se je sociologija družine uspela relativno dobro reorganizirati in s tem tudi zagotoviti svojo suverenost (Rener 2006).

Družinsko življenje danes torej ni več neka statična oblika ali način življenja, ampak se vseskozi spreminja. Prav tako družina ni izoliran milje, ampak z družbenim okoljem vstopa v interakcije, ki se izražajo tako v vplivanju okolja na družino kot obratno,

² Center za socialno psihologijo Fakultete za družbene vede v Ljubljani (raziskave 1993, 1995, 1998, 2000).

družine na njeno okolje. Spremembe družinskega življenja niso nekaj, kar bi moderno družino razjedalo ali celo ukinjalo, ampak ravno nasprotno, mnogi elementi moderne družine njeno spreminjanje pravzaprav šele pogojujejo (Švab 2001).

Kljub vsem spremembam, ki so doletele družinsko sfero, pa družinsko življenje ohranja svoji ključni družbeni funkciji: reproduktivno in terapevtsko. Gre za socializacijo otrok in stabilizacijo odraslih osebnosti. Zaradi vse bolj dinamičnega (mestoma celo kaotičnega) zunanjega okolja postaja družina celo vse pomembnejše mesto revitalizacije njenih članov. Pomen družine narašča tudi v ekonomskem smislu. Družina ohranja (in celo povečuje) svoj pomen, tako da se od družine zelo veliko pričakuje in se tovrstna pričakovanja še krepijo (Javornik et al 2006). Poleg tega pa je družina (p)ostala kraj varnega zavetja, kamor se posameznik lahko kadarkoli zateče.

2 DEMOGRAFSKE SPREMEMBE V DRUŽINI

V zadnjih nekaj desetletjih opažamo pomembne spremembe družinskega življenja, ki jasno kažejo na to, da se družine odmikajo od modernega modela nuklearne družine kot neolokalne skupnosti, sestavljene iz heteroseksualnih poročenih parov z otroki. Trendi spreminjanja v Sloveniji so po ugotovitvah v vseh segmentih enaki ali podobni tistim v zahodnih družbah (Švab v Renner 2006).

Spreminjanje družinskega življenja je začela prva zaznavati demografska statistika. Največ podatkov zbere uradna statistika, ki pa je pri tem selektivna in pomanjkljiva. Selektivna v smislu, da zbira le določene vrste podatkov (največkrat demografske), ki so v državnem interesu (namenjeni predvsem oblikovanju družinske in socialne politike), pomanjkljiva pa zato, ker je način zbiranja podatkov usmerjen v model nuklearne družine, pogosto le v zbiranje podatkov po gospodinjstvih.

Spreminjanje družinskega življenja pomeni velike težave za demografsko statistiko, saj jih s svojim statičnim aparatom težko ujame in pojasni. Ne gre le za problem *uhajanja* podatkov o določenih družinskih oblikah (zaradi uporabe modela nuklearne družine izpadejo vse druge družinske oblike), ampak tudi za mešanje različnih načinov družinskega življenja znotraj dane družinske oblike. Družinska *oblika* namreč ni edini pokazatelj dinamike družinskega življenja; znotraj ene družinske forme se potencialno skriva vrsta različnih *načinov* družinskega življenja.

Statistični parametri, po katerih se zaznavajo družinske spremembe, so spremembe oblik in kompozicije družine, maritalne spremembe, rodnostne spremembe ter širše societalne in demografske spremembe.

Pluralizacija družinskih oblik zajema več vzporednih pojavov: zmanjševanje števila nuklearnih družin, naraščanje števila reorganiziranih družin in enostarševskih družin, pojav t. i. parastarševanja, naraščanje števila istospolnih družin in enočlanskih gospodinjstev. Hkrati se odvija tudi proces zmanjševanja števila družinskih članov, ki je po vsej verjetnosti povezan tudi s trendom upadanja stopnje rodnosti. Spremembe, povezane z zakonsko zvezo, so vidne v upadanju števila porok, naraščanju števila kohabitacij, zviševanju starosti ob prvi poroki, naraščanju števila neporočenih, naraščanju števila razvez zakonskih zvez in fenomenu ponovnega poročanja (Švab 2001, 57–86).

V sodobnem svetu je rodnost najpomembnejši element spreminjanja števila prebivalstva. Raven rodnosti se povsod po svetu znižuje. V Evropi je že tako nizka, da ni več zagotovljeno obnavljanje generacij. V Sloveniji se rodnost znižuje že dobrih sto let. To zniževanje je pritegnilo pozornost politike in širše javnosti šele, ko so se letni kazalniki spustili pod raven, ki zagotavlja obnavljanje prebivalstva (Šircelj 2006, 15).

Ti trendi pomembno vplivajo na velikost družin (upadanje stopenj rodnosti), na konstituiranje družine prokreacije (zviševanje starosti matere ob rojstvu prvega otroka) in na deformalizacijo družin (naraščanje števila otrok, rojenih zunaj zakonske zveze). Spremembe, ki neposredno določajo družinsko življenje, niso zgolj rezultat notranjih družinskih sprememb, ampak so povezane s širšimi družbenimi spremembami. Spremembe rodnosti oziroma upadanje stopenj rodnosti lahko razumemo kot odraz premišljene odločitve za otroka, da bi mu tako lahko zagotovili najboljše možnosti za razvoj. Stopnje rodnosti upadajo, a po drugi strani je odločitev za otroka ena najpomembnejših odločitev v življenjskem poteku, otroci so v primerjavi s prejšnjimi generacijami danes deležni izjemne pozornosti, kar je razvidno v fenomenu otrokocentričnosti, pa tudi v povečanem zanimanju za reproduktivne tehnologije, ki se naglo razvijajo in postavljajo reprodukcijo v povsem nove pomenske okvire (Švab 2001, 57–86).

V Sloveniji se je celotna rodnost po dvajsetih letih zniževanja v zadnjih letih ustalila in se bo v prihodnjih letih verjetno nekoliko povečala. To pa ne pomeni, da se bo bistveno zvišalo število rojstev. Kazalniki rodnosti namreč izražajo različna razmerja med številom rojstev in številom žensk. Število žensk v rodni dobi pa se je že pričelo zmanjševati, saj v rodno dobo vstopajo generacije, rojene po letu 1980; njihova številčnost se je zmanjševala dvajset let. Zato rahlo povečanje letnih kazalnikov rodnosti ne pomeni nujno tudi večjega števila rojstev. Po osnovni varianti projekcij prebivalstva, ki jih je izdelal Eurostat, se bo število rojstev pričelo zniževati po letu 2015.

Zniževanje rodnosti je značilnost vseh evropskih držav. Države se med seboj razlikujejo le po hitrosti tega zniževanja. To morda pomeni, da ukrepi socialne ali demografske politike lahko vplivajo na raven rodnosti, na osnovno tendenco razvoja, ki vodi k zniževanju, pa ne. Razlog je verjetno v globalizirajočem se tržnem gospodarstvu. Družba, ki temelji na novem tržnem gospodarstvu, se ni zmožna obnavljati (McDonald v Šircelj 2006, 264).

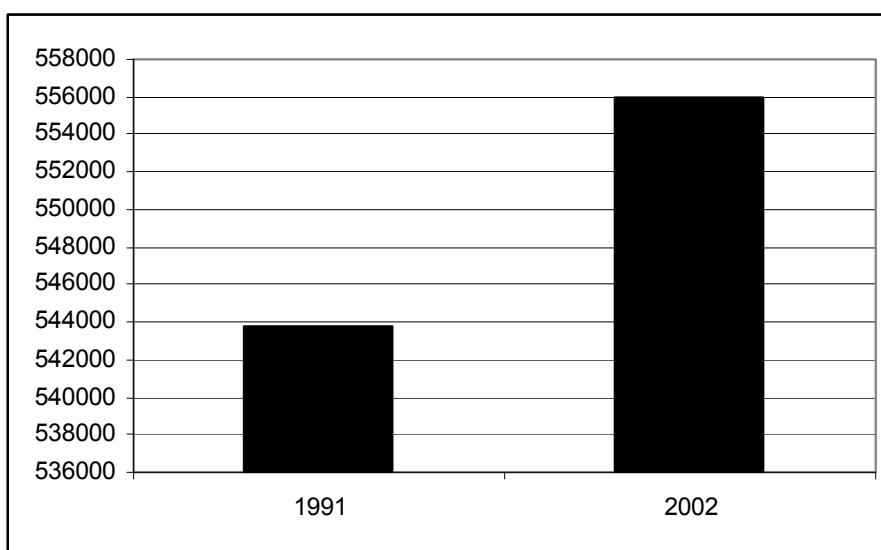
Tržnega gospodarstva obnavljanje prebivalstva ne zanima, ker so njegove skrbi kratkoročne. Obnavljanje prebivalstva pa je dolgoročna investicija, saj pomeni roditi, vzrediti in vzgojiti nove generacije. Zato ni nujno, da morebitni izredno pozitivni gospodarski rezultati, znatno znižanje brezposelnosti in dvig realnih dohodkov samodejno sprožijo zviševanje rodnosti. To seveda ne pomeni, da se rodnost ne bo nikoli več povečala. Ko bo pričelo primanjkovati delovne sile in bo starostna struktura postala nevdržna, bodo otroci ponovno postali naše bogastvo. Do takrat pa je še daleč. Zato so sedanje želje po ponovnem doseganju tiste ravni rodnosti, ki bi zagotovila obnavljanje generacij, nerealne (Šircelj 2006, 264).

Rodnost posameznih prebivalstvenih skupin, opredeljenih z eno ali več skupnimi značilnostmi, je različna. Pred demografskim prehodom³ so bile razlike največje med poročenimi in samskimi in med tistimi, ki so se poročili zgodaj, in tistimi, ki so se poročili pozno. S širjenjem zavestnega omejevanja rojstev so se omenjene razlike pričele zmanjševati, povečevati pa so se pričele razlike, povezane z izobrazbo, poklicem, krajem prebivališča itd. Te razlike so bile v začetku demografskega prehoda velike, sedaj pa so majhne. Npr. če opazujemo rodnost med različnimi poklicnimi skupinami žensk, vedno izstopajo kmetice. Njihova rodnost je bistveno višja od drugih poklicnih skupin. Najnižja je rodnost zakonodajalk, visokih uradnic, menedžerk in strokovnjakinj. Rodnost žensk, ki živijo zunaj mest, je višja od rodnosti tistih, ki živijo v mestih, vsaj že od konca 19. stoletja dalje (Šircelj 2006, 266–268).

V Sloveniji je ob zadnjem popisu prebivalstva (leta 2002) živel 555.945 družin. V primerjavi s popisom iz leta 1991 se število družin povečuje (graf 2.1), število družinskih članov pa znižuje (graf 2.2).

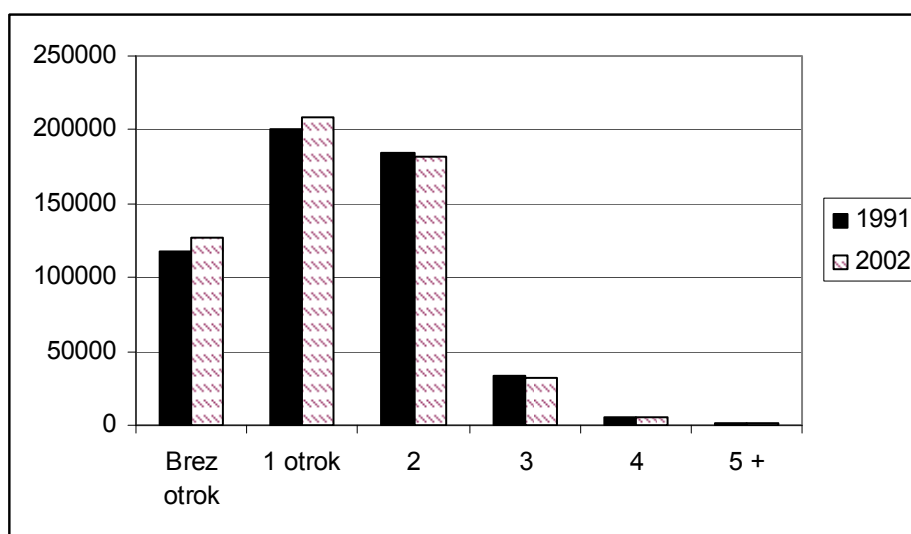
³ Demografski prehod je ena od razsežnosti prehoda iz tradicionalnih v moderne družbe. Ta se v razvoju prebivalstva kaže kot prehod iz visokih stopenj rodnosti in umrljivosti na nizke stopnje rodnosti in umrljivosti.

Graf 2.1: Število družin v Sloveniji, popis prebivalstva 1991 in 2002

Vir: Statistični urad RS (2009).

Graf 2.2: Družine po številu otrok, Slovenija, popis prebivalstva 1991 in 2002

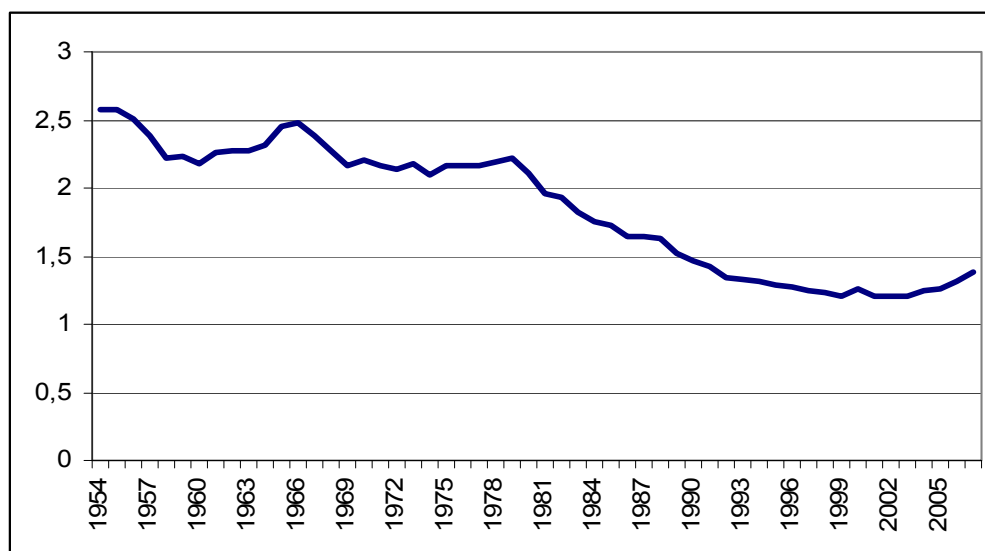
Vir: Statistični urad RS (2009).

V obdobju med popisoma se je povečevalo število družin z enim otrokom. Hkrati se veča tudi število družin brez otrok, kamor pa se uvrščajo tudi družine v obdobju t. i. praznega gnezda – obdobja, ko otroci že odrastejo in se odselijo od doma. Število družin z dvema ali več otroki pa se je zmanjšalo (graf 2.2).

Kot zaznava statistika tudi v Sloveniji, se mladi odločajo za otroke vedno kasneje, pred tem pa lahko več let živijo (poročeni ali neporočeni) skupaj s partnerjem.

Poleg prelaganja odločitev za poroko tako upada tudi rodnost (graf 2.3). Rodnost upada že od prve polovice sedemdesetih let. Celotna rodnost se je po nekajletni stagnaciji (1999–2003) nekoliko povečala in je v letu 2005 znašala 1,26 otroka na žensko; to je še vedno za več kot polovico manj kot leta 1955, ko je znašala 2,6. Celotna rodnost je v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami EU med najnižjimi.

Graf 2.3: Stopnja rodnosti

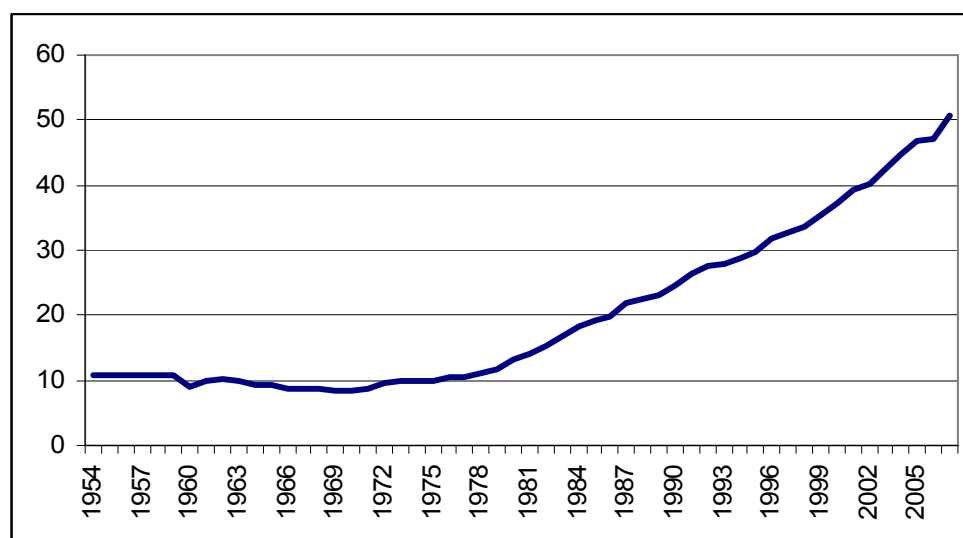
Vir: Statistični urad RS (2009).

Nekateri avtorji pri razlogih za nizko rodnost poudarjajo vpliv povečevanja ekonomske negotovosti. Ista zaposlitev ne traja več vse življenje, trg dela lahko zahteva preseljevanje, vrednost denarja se lahko v kratkem času zelo spremeni, cene stanovanj prav tako. Zato ljudje raje investirajo v ekonomsko varnost (izobraževanje, stalna prisotnost na trgu dela, podaljševanje dela, ustvarjanje prihrankov), kot pa da sprejmejo negotovost, ki spremlja rojstvo otroka (začasno zmanjšanje dohodkov, nevarnost brezposelnosti, večja poraba). Izogibanje tveganju lahko prenesemo tudi na socialno, osebno in čustveno področje. Otrok lahko vznemiri odnose med partnerjema, otroci lahko privzamejo navade, ki vznemirjajo starše, otroci imajo lahko v življenju smolo, eden od staršev ostane sam z otrokom; zanimanje družbe za otroke se lahko zmanjša tako, da omeji število otrok (Šircelj 2006, 271).

V zadnjih nekaj desetletjih je v Sloveniji prevladujoča družinska organizacija zakonski par z otroki, vendar njihov delež upada. Obenem narašča število neporočenih parov z

otroki – t. i. kohabitacija, ki že dolgo ni več le oblika 'predporočnega' sobivanja dveh partnerjev, ampak se pogosto nadaljuje tudi po rojstvu otrok in postaja legitimna družinska organizacija. Močno namreč narašča število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze (graf 2.4). V šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih se delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, ni bistveno spreminjal. Iz podatkov lahko sklepamo, da je bila, podobno kot v zahodnih državah, tudi v Sloveniji v šestdesetih letih prisotna ideologija nuklearne družine, ki je favorizirala poroko kot pogoj družinskega življenja. Svoj pomen je začela izgubljati v sedemdesetih, še posebej pa v osemdesetih letih (Javornik et al 2006).

Graf 2.4: Živorojeni zunaj zakonske zveze (odstotki)

Vir: Statistični urad RS (2009).

Od sredine sedemdesetih let se zmanjšuje število porok (graf 2.5). Poroka nekako izgublja svoj družbeni pomen, čeprav se povečuje število ponovnih porok. Med evropskimi državami ima Slovenija najnižjo stopnjo poročnosti (število porok na 1000 prebivalcev).

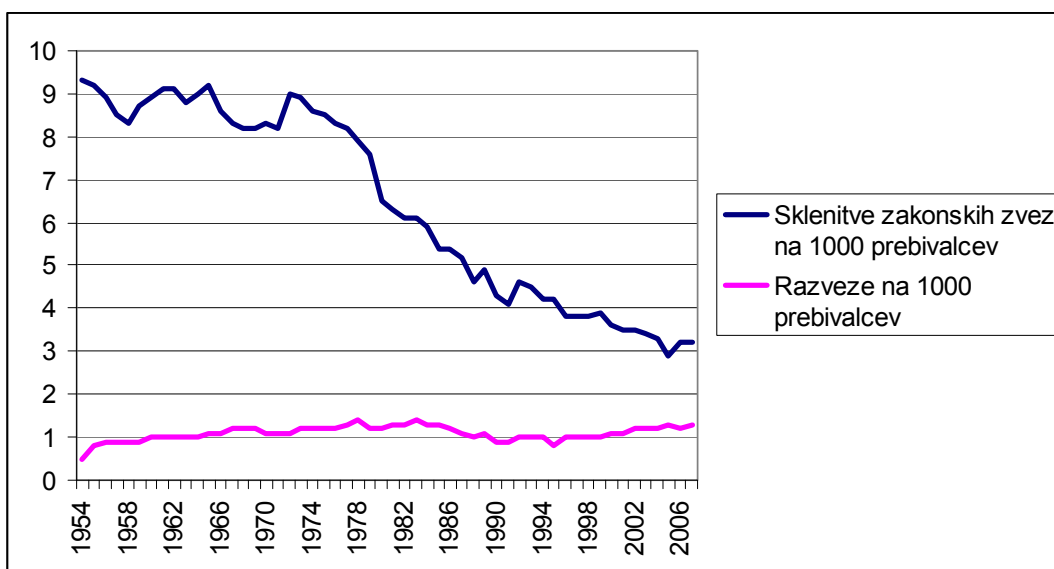
Zniževanje celotne prve poročnosti je posledica manjše pogostosti sklepanja prvih zakonskih zvez in zviševanja povprečne starosti ob sklenitvi prve zakonske zveze. Število sklenjenih zakonskih zvez se je od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja pa do leta 2004 znižalo za skoraj dve tretjini.

Hkrati z upadanjem poročnosti pa narašča razveznost (graf 2.5). V prvi polovici devetdesetih let je sicer opaziti manjši upad pogostosti razvez, kar bi morda lahko

pojasnili s širšimi societalnimi oziroma tranzicijskimi spremembami v družbi, ki so prinesle večjo negotovost, brezposelnost in večjo izpostavljenost revščini. Vendar pa dolgoročni trend še vedno kaže na zviševanje pogostosti razvez.

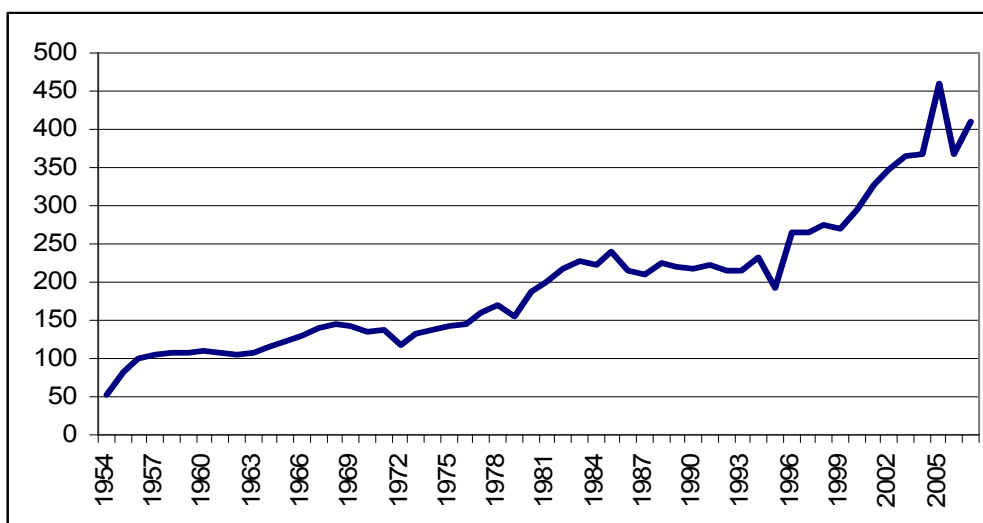
Če o pogostnosti razvez sodimo po številu razvez na 1000 prebivalcev, v Sloveniji v zadnjih petdesetih letih ni bilo bistvenih sprememb, če pa sodimo po kazalniku, ki upošteva spreminjajoče se število porok (razveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez) (graf 2.6), se izkaže, da pogostost razvez od srede devetdesetih let skokovito narašča. Kljub naraščanju je tudi razveznost v Sloveniji še vedno med najnižjimi v državah Evropske unije.

Graf 2.5: Sklenitve in razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev

Vir: Statistični urad RS (2009).

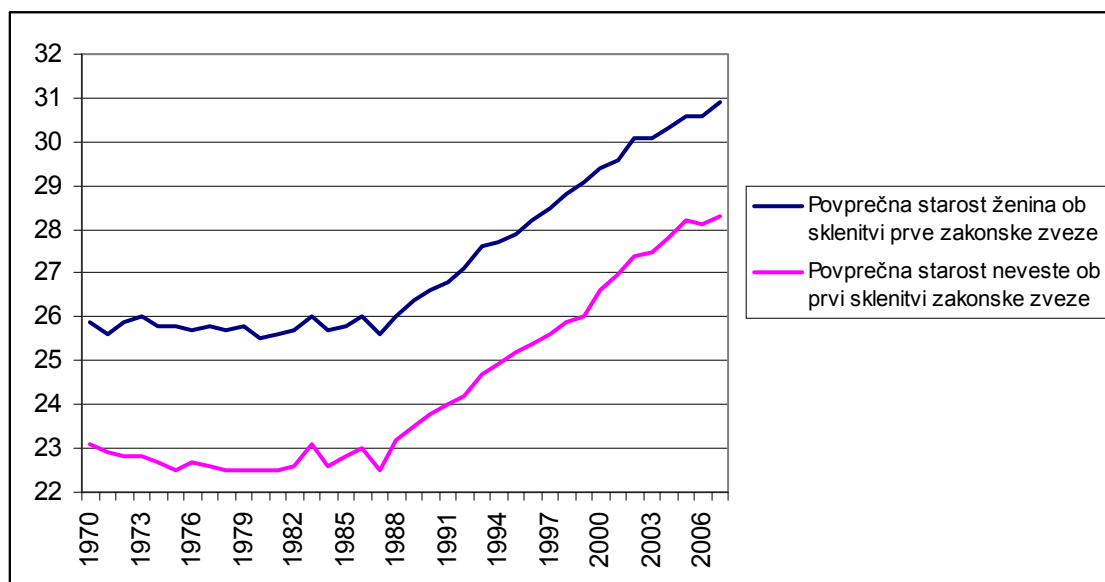
Graf 2.6: Razveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez

Vir: Statistični urad RS (2009).

Zvišala se je tudi povprečna starost ženina in neveste ob poroki (graf 2.7); ta se povečuje še danes. Starost ženina in neveste ob prvi poroki je v slabih štiridesetih letih narasla za približno pet let. Razloge za to lahko iščemo v spremembah življenjskih potekov.

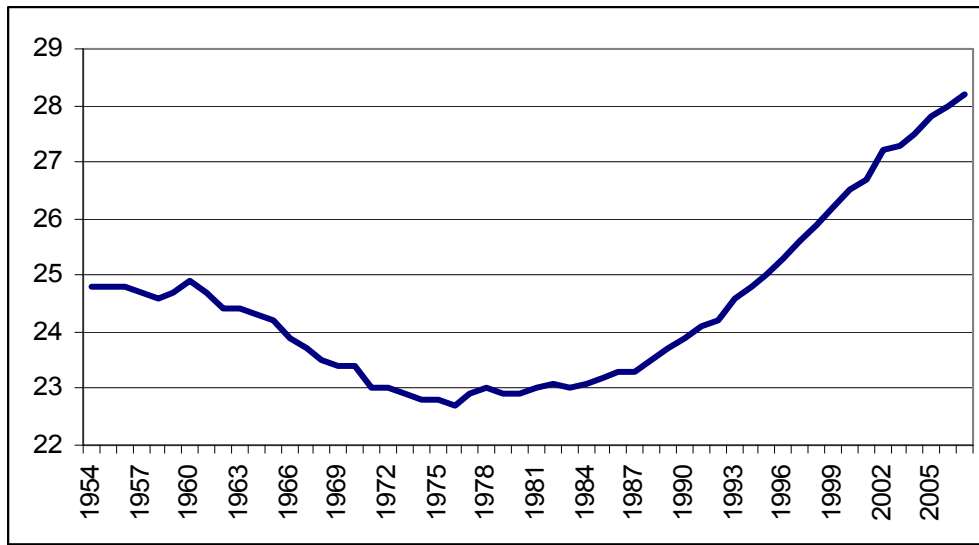
Graf 2.7: Povprečna starost ženina/neveste ob sklenitvi prve zakonske zveze

Vir: Statistični urad RS (2009).

Z višanjem starosti ob prvi poroki se posledično viša tudi starost matere ob rojstvu prvega otroka. Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka (graf 2.8) narašča od sredine osemdesetih let dalje. Od prve polovice devetdesetih let se je povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka zvišala kar za tri leta, a ostaja nekoliko nižja od evropskega povprečja.

Graf 2.8: Povprečna starost matere ob otrokovem rojstvu - prvo rojstvo

Vir: Statistični urad RS (2009).

V Sloveniji že nekaj časa iščemo načine, kako bi ljudi spodbudili, da bi se odločali za več potomcev. Nizko rodnost v modernih družbah P. McDonald pojasnjuje s štirimi teorijami (povzeto po McDonald v Šircelj 2006, 271):

- *Teorija racionalne izbire* predpostavlja, da ljudje pred odločitvijo za otroka skrbno pretehtajo koristi in stroške. Koristi so psihološke narave in se lahko od osebe do osebe zelo razlikujejo. Stroške je mogoče, razen psiholoških, izraziti v denarju. Če ekonomski stroški otrok naraščajo, je lahko individualni psihološki prag prekoračen in par se ne odloči za otroka. Psihološke koristi otroka se z vrstnim redom otroka zelo verjetno manjšajo: največje so pri prvem otroku. Poleg tega se zmanjšujejo še s starostjo matere.
- *Teorija izogibanja tveganju* izhaja iz ideje, da so stroški in koristi prihodnji stroški in koristi, zato jih ni mogoče natančno določiti. Zato je odločitev za otroka, ki

pomeni spremembo v življenju, odvisna od tega, kako ljudje vidijo svojo prihodnost.

- *Teorija vrednot pozne modernosti* se nanaša na to, da je razvoj družbenih in demografskih vedenj povezan s povečevanjem vrednot osebnega uspeha, z zadovoljevanjem osebnih aspiracij, liberalizmom in z osvoboditvijo od tradicionalnih superstruktur, posebno vere. Te vrednote so povezane s povečano razveznostjo, z življenjem v zunajzakonskih skupnostih in zunajzakonskimi rojstvi.
- *Teorija enakopravnosti spolov* razlikuje med dvema sestavinama enakopravnosti: enakopravnost v družini in enakopravnost zunaj družine. Po McDonaldu se rodnost z visoke ravni zniža na zmerno, ko se poveča enakopravnost spolov v družini. To se zgodi takrat, ko ženske dobijo možnost nadzorovanja rodnosti. Rodnost se zniža na zmerno raven, kar omogoči hitro naraščanje enakopravnosti spolov zunaj družine, v družbi. Kombinacija velike enakopravnosti med spoloma v družbi in manjše enakopravnosti med spoloma v družini vpliva na nadaljnje zniževanje rodnosti.

Menim, da se te teorije v praksi močno prepletajo, saj je danes odločitev za otroka zelo zahteven projekt. Demografinja Šircelj (2006, 272) ugotavlja, da bi bilo treba iskati mehanizme, ki bi spodbujali zgodnejše rojevanje otrok, ki bi blažili ekonomsko negotovost in povečevali enakopravnost med spoloma.

3 OTROŠTVO IN FENOMEN OTROKOCENTRIČNOSTI V POZNI MODERNOSTI

V sodobnem družboslovju otroštvo velja za družbeni konstrukt, ki je zgodovinsko in kulturno variabilen, zaradi tega pa sta vprašljiva tako njegova »biološka določenost kot (kulturna) univerzalnost« (Rener 2000). Konstrukcije otroka in otroštva skozi čas in v različnih kulturnih okoljih so tako številne, heterogene in raznolike, da bi pravzaprav morali govoriti o različnih konstrukcijah otroštev.

Sfera otroštva je danes zaznamovana s pojmi zaščitenosti in nedolžnosti, ločenosti od politične sfere, javne sfere in od dela. Ti pojmi spadajo pod fenomen protektivnega otroštva, ki je danes prevladujoči družbeni konstrukt v zahodnih kulturah (Zidar 2003).

Juul (2008a, 13) ugotavlja, da v znanstveni in poljudni literaturi otroke praviloma obravnavamo kot potencialna in ne kot dejanska bitja, kot antisocialna »polbitja«. Zato domnevamo, da morajo nanje starši močno vplivati in manipulirati z njimi in da morajo dopolniti določeno starost, preden jih smemo upoštevati kot enakovredne in resnične ljudi.

Danes je otroštvo običajno pojmovano kot življenjsko obdobje, ki mu sledi mladost ali adolescenca, pogosto pa so mu pripisani nedolžnost, sreča in veselje. Danes vemo izredno malo o odnosih med otroki in odraslimi iz preteklosti, zato Puharjeva (2004) trdi, da so bili otroci na dnu družbene lestvice, ker v zgodovini ni bilo ničesar zapisanega o njih, in dodaja, da je naša vednost o tradiciji močno okrnjena.

Poleg tega Aries (1991, 13) ugotavlja, da so historični demografi potrdili dolgotrajno ravnodušnost do otrok, zgodovinarji mentalitet pa so opazili redkost omemb otrok in njihove smrti v družinskih dnevnikih.

Puharjeva nadalje ugotavlja, da se v razglabljanjih o preteklem življenju skriva nostalgija po boljših časih in da so vsa sklicevanja na preteklost predstavljena na podlagi »občutkov«, tako rekoč »na pamet«. Tako je kritična do mišljenja, kako danes »vemo«, da se odnosi med starši in otroki rahljajo, ne da bi bila opravljena ena sama analiza kakšne konkretne družine iz kakšnega konkretnega preteklega časa. »Vemo« tudi, da imajo ljudje danes zmeraj manj časa, zlasti za otroke, ne da bi ponujali za primerjavo urnike ali delovnike iz tistih dni, ko naj bi bilo časa veliko več. Sklicujemo se na nekdanje sisteme vrednot, ne da bi navajali, kakšni so pravzaprav bili. Živimo v

prepričanju, da človek ni bil še nikdar tako sam, kakor je danes, ne da bi vedeli kaj povedati o samoti nekoč (Puhar 2004, 19).

3.1 DEFINICIJA OTROŠTVA

Današnja definicija otroštva pravi, da je »*otročvo obdobje, ki mora preteči, preden človek prestopi v svet odraslih ljudi ter mu je dodeljena pravica do lastnih odločitev in samostojnih dejanj, hkrati pa tudi do subjektivne odgovornosti*«. Skozi zgodovino sta se odnos do otrok in občutje otroštva spreminjala. Otroci imajo omejene pravice in določene dolžnosti, ki so jih bolj poudarjali v preteklosti, danes pa je vse večji poudarek na njihovih pravicah.

V preteklosti je pri nas vladal nekakšen splošen molk, kar se tiče otrok. Puharjeva utemeljuje, da so bili otroci v historičnem precepu žrtve nekakšnega starostnega šovinizma. Zaradi dejstva, da otrok še ni izklesan človek, ki bi mu pripisovali svobodno voljo ter visoko stopnjo odgovornosti, je v preteklosti otroku pripadala tudi najnižja raven družbene hierarhije, na primer pri vzgoji, izobraževanju, družini. Razvidno je, da je otrokova osebnost združevala dvoje diametralnih stališč, saj je bil otrok po eni strani beležen kot hlapec, kateremu so bila po večini dodeljena vsa dela, po drugi strani pa se otrok ni dolgo zadrževal v infantilnem položaju, temveč se je že relativno zgodaj vkalupljal v svet odraslih, kar pomeni, da so mu pripadale pravice in tudi dolžnosti, ki jih prinaša družba starejših. Vendar pa takšno pojmovanje otrok v današnjem času ne drži več. Otrok današnjega časa je otrok, ki se vse bolj vzpenja po lestvici družbene hierarhije (Puhar 2004).

3.2 SOCIOLOGIJA OTROŠTVA

V naši bližnji preteklosti je bila tematika o otroštvu presenetljivo malo znana, če ne sploh pozabljena in prezrta dokumentacija. Zdelo se je, da otroštvo spada v domeno psiholoških in morda pedagoških diskurzov. Otroci so bili zgolj predmet 'ilustrativnega gradiva'. Pred nekaj desetletji pa je prišlo do nekakšne revolucije, saj so se začeli pojavljati večji projekti, luč sveta so ugledale tudi knjige o sociologiji otroštva ipd. V tem času so pokazale zanimanje za otroke tudi druge družboslovne znanosti (antropologija, etnografija, geografija ...) in so s tem hotele izvesti nekakšno

»absorpcijo« otrok tudi na njihovo področje. Dejstvo je, da je sociologija vzela pod okrilje tudi otroštvo, ki je do nedavnega še spadalo v domeno psihologije. Sociologija otroštva je bila prvič oklicana leta 1990 na Svetovnem kongresu za sociologijo (Qvortrup 1994 v Lavrenčič 2003).

Otroštvo je bilo torej še pred dobrima dvema desetletjema tema v domeni pedagoških, psiholoških in psihoanalitskih diskurzov. V sociologijo je zašla le redko, največkrat prek uporabe konceptov socializacije, s katero so se pojasnjevali procesi prilagajanja družbenim normam, družbenemu redu, stabilnosti in integracije (Corsaro, James, Jenks, Prout, Ribbens v Švab 2001, 133).

Zadnja leta pa lahko govorimo o intenzivnem naraščanju interesa za sociološko preučevanje otroštva in otrok z drugačnimi koncepti in iz drugačnih perspektiv, ki so nadomestile t. i. tranzicijsko teoretiziranje otroštva (npr. Parsons, Mead, čikaška šola). Tu otrok prvič nastopi kot predmet analize sam po sebi in ne v okviru analiz institucij, kot so družina, šola itn., oziroma znotraj discipline sociologije družine (ibidem).

Nova sociologija otroštva analizira otroštvo z različnimi koncepti. James, Jenks in Prout navajajo štiri glavne:

- socialnokonstruktivistična perspektiva – ta dekonstruira monolitno in univerzalistično percepcijo otroštva. Oblike, pomeni in prakse otroštva kulturno, prostorsko in časovno variirajo. Prednost tega pristopa je, da otroštvo in otroka postavi v prostor in čas oziroma v kulturo in da ga debiologizira, osvobodi monolitnih predstav o naravni determiniranosti z oznakami nezrelosti in odvisnosti;
- antropološka perspektiva – ta preko etnografij otroštva razkriva sistem stratifikacije in razmerja moči, ki vlada v odnosih med starši in otroki, ter družbene svetove prepoznava kot realne prostore njim relevantnih pomenov in ne le fantazij, iger in pomanjkljivih imitacij odraslih praks. Prednost pristopa je v tem, da otroke razume kot subjekte in ne kot pasivne sprejemnike dane kulture;
- otroci obravnavani kot manjšina – ta perspektiva analizira sisteme moči in podrejenosti, v katere so otroci locirani podobno kot ženske. Ne izhajajo iz

interesov za analizo otroštva, ampak iz kritike družbenih struktur in dominantnih ideologij; otroci tu nastopajo le kot ena izmed družbenih manjšin;

- socialnostrukturalna perspektiva – ta izhaja iz ideje, da so otroci konstantna značilnost vseh družbenih svetov. Čeprav vsebuje univerzalistične elemente, je poudarek na ideji, da so otroci relevantna družbena skupina, družbeni akterji, ki jim pripadajo državljanske pravice. Otroke razume kot subjekte, ki so družbeno determinirani (ibidem).

V pozni modernosti je otroštvo družbena kategorija, ki variira v času in prostoru, nanjo pa vplivajo drugi dejavniki, kot so spol, družbeni razred, etničnost, rasna pripadnost (Gittins), med drugim tudi spreminjanje družinskega življenja. Družinsko življenje postaja bolj dinamično in bolj 'prehodno', kot je bilo v modernosti, ko je otroštvo potekalo znotraj ustaljenih vzorcev družinskega življenja. V pozni modernosti je več možnosti, da otroci že v zgodnjih letih doživijo različne oblike družinske (re)organizacije (Švab 2001, 134).

Večina avtorjev jasno vidi, da je prehod od predmoderne v moderno dobo otrokom na več ravneh prinesel marsikatero novo možnost. Sem sodi možnost individualne podpore in razvoja, učenje onkraj prejšnjih ločnic med posameznimi sloji, razredi ali spoli. Osvobojeni so tudi prejšnjih nočnih mor in strahov, zatiranja, zanemarjanja in otopelega nasilja. Kljub temu pa v zadnjih letih narašča tudi zavest o tem, da ima tudi obdobje pedagogizacije, vseobsežne skrbi in oskrbe otroka svoje temne plati. Pedagoške kampanje vse bolj spreminjajo otroštvo v program, ki ga je treba nenehno nadzorovati, spremljati njegov razvoj ter izpopolnjevati njegove pomanjkljivosti. Otrok je postal odvisno bitje, saj nenehno potrebuje odrasle, ki definirajo, izpopolnjujejo in upravljajo njegove fizične, psihične, sedanje in bodoče potrebe (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 155).

Vse to se izraža v dejanjih fenomena otrokocentričnosti.

3.3 ZGODOVINA OTROŠTVA

Otroštvo in socialna figura otroka, kot ju razumemo danes, sta modernega datuma. Zasluge za tovrstno analizo gredo francoskima zgodovinarjema Ariesu in Dubyju.

Pojma se pojavita s konstruiranjem moderne meščanske družine, ki postaja vedno bolj pozorna do blaginje, nege in varstva otrok.

V tradicionalni družbi je bilo trajanje otroštva skrčeno na najbolj nebogljeno dobo, ko si človek še ne more pomagati sam. Ko si je otrok telesno opomogel, se je pomešal z odraslimi in se začel udeleževati njihovega dela in iger. Pri tem je šlo za preskok etape mladosti, saj je majhen otrok kmalu postal že mlad mož. Družina ni ne zagotavljala ne nadzorovala transmisije vrednot in znanja oziroma socializacije otroka. Otrok je starše zgodaj zapustil ter se tako predal vajeniškemu načinu življenja, kar pomeni, da so otroke pošiljali v druge družine, kjer so začeli lastno življenje, ali pa so se izučili za poklic, nekateri pa so celo hodili v šolo. Družina je bila moralna in socialna, manj pa čustvena stvarnost. Lahko je pomenila zgolj blaginjo dedne posesti in morda častni priimek. Funkcija družine je v takratnih časih bila predvsem zagotavljanje prenosa življenja, dobrin in imena, ni pa segala globoko v občutenje. Torej je bilo poslanstvo družine ohranitev premoženja, skupno opravljanje kakega poklica, pomoč v svetu, v katerem oseba sama ne bi mogla preživeti (Puhar 2004).

Aries (1991) se je pri raziskovanju zgodovine otroštva opiral na umetnost in literaturo evropskega prostora, največ na francosko in angleško. Tako je ugotovil, da se je odkrivanje otroštva brez dvoma začelo v 13. stoletju. Njegove korake razbiramo v umetnostni zgodovini in ikonografiji skozi 15. in 16. stoletje. V 16. stoletju se je izoblikovala zamisel klasične knjige, očiščene za otroško rabo. Prav v ta čas lahko datiramo začetek spoštovanja otroštva.

Od konca 17. stoletja naprej se je zgodila pomembna sprememba. Šlo je za gibanje, katerega znamenje opazimo povsod, tako v obilni moralni in pedagoški literaturi kakor v pobožnih praksah in novi religiozni ikonografiji. Vajenstvo kot način vzgoje je nadomestila šola. To pomeni, da se otrok ni več mešal z odraslimi in se ni več učil življenja v neposrednem stiku z njimi. Ta sprememba pa je prinesla tudi ločitev otrok od odraslih, saj otroci niso bili več v neposrednem stiku z njimi, ampak so se družili s svojimi vrstniki. Šola kot taka je postala radikalno sredstvo pri vpeljevanju otrok v družbo, saj je teoretično »iztrgala« otroka iz družine in tako je tudi označila prehod iz otroštva v odraslost. Tako kot so družbene spremembe vplivale na razvoj šolstva, se je to občutilo tudi pri funkcijah družine. Družina je postala središče nujnih afektivnih povezovanj med partnerjema ter otroki, kar pomeni, da so v družini postala pomembna

čustva med starši in otroki. Nič presenetljivega torej, če je šolsko in čustveno revolucijo spremljalo demografsko maltuzijanstvo⁴, ki ga opazimo od 18. stoletja naprej (Aries 1991).

Moderno meščansko družino torej v drugi polovici 18. stoletja uveljavijo bogataši, konstruirajo se z modernizacijo. Zgradili so zasebno sfero, ločili so svojo družino od zaposlitve. Družinsko življenje postane intimna skupnost dveh partnerjev in njihovih otrok, drugi nimajo vstopa. Produkcija se loči od reprodukcije. Močno se spremeni tudi odnos do otrok. Starši do njih niso bili več zadržani, zmanjšale so se tudi telesne kazni. Pogosto so otroke učili in vzgajali domači učitelji. Z individualizacijo oseb in intimizacijo njihovih odnosov v zakonu in družini je tako odnos do otrok doživel odločilno spremembo. Otroku kot plodu ljubečih se zakoncev so vse bolj pripisovali status individuov. Takrat je otrok postal nenadomestljiv, njegova izguba nepopravljiva. V višjih slojih se je širilo gibanje, naj starši sami pazijo na otroke. Otrok je tedaj prvikrat veljal za vzgojljivo bitje. Cilj vseh vzgojnih prijemov naj bi bil razumen človek, ki bi se ravnal po družbenih normah (Sieder 1998). Otrok je postal instrument starševskih in poklicnih spekulacij, posvečenih izboljšanju položaja družine v družbi. Otroci in družina so vzniknili iz elementarne rutine in prodri v bolj osvetljene predele zavesti. Ena najbolj značilnih potez te družine je skrb za enakost med otroki. Moderna družina se je odrezala od sveta in družbi nasproti postavila izolirano skupino staršev in otrok. Vso energijo je porabila za promocijo otrok (Aries 1991, 426–488).

S strukturnimi spremembami v proizvodnji se pojavijo nove družinske ideologije, osnovna vloga staršev postane socializacija njihovih otrok in njihovo umeščanje v družbeno strukturo. Cilj njihovih otrok je uspeh, pomoč pri doseganju uspeha je postala starševska dolžnost (Malačič 1985).

Bistvena novost v meščanski družini je večja emocionalna toplina. Otroci so začeli veljati za »sad ljubezni«. Za življenje otrok in s tem za osebno dozorevanje zmeraj novih in novih generacij je imelo to usoden pomen. Novorojeni otroci so prvikrat v zgodovini začeli ostajati doma, v oskrbi svojih mater. Med otrokom in starši so se od rojstva dalje začele ustvarjati emocionalne vezi. Ukvarjanje z otroki je zmeraj bolj veljalo za investicijo in ne zgolj za breme. Meščanska družina si je »izmislila« to, da

⁴ Maltuzijansko prebivalstvo zavestno omejuje število rojstev.

otroci in starši sodijo skupaj; sledilo je še mnogo malenkosti, to pa je ustvarilo popolnoma drugačno družinsko ozračje. Odrasli so vse bolj dosegali tolikšno stopnjo osebnostne zrelosti, da so lahko bolje zasedli vloge odraslih ljudi. Zaradi tega so bili otroci lahko dlje časa otroci (Puhar 2004).

Začetek moderne (meščanske) družine se začne z materinstvom. Pri tem je konstruiranje družinske zasebnosti predpogoj in ne posledica »rojstva otroštva«, da pa bi bilo v družinski zasebnosti možno otroštvo v modernem pomenu, je bila predhodno potrebna interpretacija žensk v matere (Rener 1992, 108).

Kot kažejo družbenozgodovinske raziskave, je prehod k moderni družbi povzročil tudi korenite spremembe zakonske zveze in družine: prejšnjo delovno je sedaj nadomestila čustvena skupnost. Z nastankom meščanske družine je prišlo do sentimentalnosti v družini, do oblikovanja takšnega koncepta zasebnosti in intimnosti, s kakršnim je opredeljena današnja podoba družine (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 59).

V času med 19. in 20. stoletjem so se starši začeli množično zanimati za izobraževanje svojih potomcev. Družina se je začela čedalje bolj organizirati okoli otroka in mu je na tak način pripisovala večji pomen, kot mu ga je dodeljevala v preteklih stoletjih. S tem je otrok sčasoma izstopil iz anonimnosti. Do 20. stoletja se je oblikovalo drugačno pojmovanje otroštva. Navezanost na otroštvo se ni več izražalo z zabavo, temveč s psihološkim zanimanjem in moralno skrbjo. Osredotočili so se predvsem na to, da bi prodrli v miselnost otrok in tako vzgojne metode bolje prilagodili njihovi ravni (Aries 1991).

Proti koncu 20. stoletja pa zakonska zveza in starševstvo nista več tako nujno in samoumevno povezana, kot sta bila poprej. Delno je to povezano z ekonomskimi spremembami: vzporedno z nastankom industrijske družbe in z razkrojem družine kot gospodarske skupnosti, so se ekonomske prednosti, ki so jih prinašali družni otroci, pričele zmanjševati, in rojstvo otroka je pomenilo vse večjo finančno obremenitev (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 119).

Zgodovina otroštva po Lloyd de Mausu se je razkrila kot postopno naraščanje empatije, kot zaporedje vse tesnejših odnosov med odraslimi in otroki. To hkrati pomeni, da se skrb za otroke v zgodovini nenehno izboljšuje. Proces je izredno počasen, a konstanten in celo toliko neodvisen, da ga je mogoče opaziti tudi v obdobjih družbene

in tehnološke stagnacije. Lloyd de Mause svojo tezo postavi tudi obratno: čim dlje v zgodovino sežemo, tem manj učinkovito in ustrezno se starši vedejo do razvojnih potreb svojih otrok (Puhar 2004, 22).

Moderna privatizirana družina, ki je vse bolj preokupirana z razmerji, se konstruira šele od šestdesetih let dalje. V tem času postajajo družbe, vključno z našo, vse bolj otrokocentrične. Družinsko življenje in družinske dejavnosti, aspiracije, načrti in investicije se vse bolj vrtijo okoli otrok. Otroci so tisti, ki zares strukturirajo družinsko življenje in postajajo element ekonomskega, časovnega in moralnega discipliniranja svojih staršev (Rener v Mihelj 2002).

3.4 KONSTRUIRANJE OBČUTJA OTROŠTVA

Socialna zgodovina je prispevala k sociološkemu odkritju skupnostne dimenzije družine. Tu je ključna predvsem francoska socialna zgodovina, še posebej pa Ariesovo spoznanje, da konstruiranje moderne družine ne pomeni toliko sprememb družinske oblike kot rojstvo novega občutja – občutja družinske zasebnosti, ki se je osredinjalo predvsem okrog dveh novih družbenih vlog, materinstva in otroštva ter v razmerju med njima (Aries 1991).

V srednjeveški družbi občutje otroštva ni obstajalo. To ne pomeni, da so otroke zanemarjali, zapuščali ali prezirali. Zato je otrok, brž ko je lahko živel brez stalnega spodbujanja matere, dojel ali negovalke, pripadel družbi odraslih in se od nje ni več razlikoval. Beseda otrok ni imela današnjega ozkega pomena; rekli so 'otrok', tako kot danes v vsakdanji govorici rečemo 'dečko'. Ko je otrok preživel dobo visoke smrtnosti, v kateri je imel malo možnosti za preživetje, se je pomešal z odraslimi.

Oblikovalo se je *prvo občutje otroštva*, po katerem je otrok s svojo naivnostjo, ljubkostjo in smešnostjo postal vir zabave in razvedrila za odraslega: temu Aries (1991) pravi »ljubkovanje«. To občutje je bilo najprej občutje žensk, ki so skrbele za otroka, torej mater in dojlj. Prvotno občutje otroštva je bilo povezano s tradicionalno brezbriznostjo. To prvo občutje otroštva – razvajajoče ljubkovanje – se je torej pojavilo v družinskem okolju, v okolju majhnih otrok. To občutje je bilo dokaj razširjeno in

popularno, izražalo se je v ljubkovanju, omejevalo se je na prva otrokova leta, ustrezalo je ideji *kratkega* otroštva.

Pri moralistih in vzgojiteljih 17. stoletja pa se je oblikovalo tisto *drugo občutje otroštva*. To občutje je navdihnilo celotno vzgojo vse do 20. stoletja, tako v mestu kakor na podeželju, tako med meščanstvom kakor med ljudstvom. Navezanost na otroštvo se ni več izražala z zabavo in z norčavostjo, temveč s psihološkim zanimanjem in z moralno skrbjo.

To drugo, nasprotno občutje, pa se je izoblikovalo zunaj družine: pri cerkvenih funkcionarjih, odvetnikih in moralistih. Ti so prav tako postali občutljivi za poprej zanemarjen pojav otroštva, vendar se jim je pojmovanje otrok kot ljubkih igračk upiralo, saj so v otrocih videli »krhke božje stvore«, ki jih je treba hkrati obvarovati in spametovati. To občutje je nato prav tako našlo svoje mesto v družinskem življenju. Izražalo je ozaveščenje o nedolžnosti in šibkosti otroštva, s tem pa tudi o dolžnosti odraslih, da nedolžnost obvarujejo in šibkost okrepijo. Moralisti in vzgojitelji 17. stoletja so s pomočjo šolskih institucij in vzgojnih praks, ki so jih usmerjali in disciplinirali, vpeljali resnobno občutje *dolgega* otroštva. Te ljudi, obsedene od vzgoje, najdemo tako na izviru modernega občutja otroštva kot na izviru modernega šolanja. Brez njih bi otrok ostal samo predmet afektivne, vendar tudi svobodne, če ne že kar razuzdane zabave brez moralnih ali vzgojnih ozirov.

Tako je otrok dobil osrednje mesto v družini: ni bila pomembna samo njegova prihodnost in njegov začetek samostojnega življenja, ampak tudi njegova navzočnost in eksistenca. Družina se je začela osredotočati na otroka, čustveno ozračje pa je posledaj postalo čisto drugačno, približalo se je našemu, poleg tega Aries (1991) ugotavlja, da se od 18. stoletja pa vse do danes občutje družine ni več veliko spremenilo.

3.5 OTROŠTVO DANES

Otroštvo je z nastankom moderne družbe doživelo popolno revolucijo, saj je poprejšnjo samostojnost, odgovornost in delavnost otrok zamenjalo nekakšno 'pomehkuženo stanje' otrok, kar pomeni, da otroci sedaj niso več tako 'družbeno odporni', ampak opravljajo svoja dela po številnih bližnjicah. Sodobni čas tako razume otroka kot subjekt, ki je še nesposoben pravilno razsojati, pravilno opravljati razna gospodinjska dela, torej dojema ga kot majhnega otroka v pravem pomenu. Otroci so v središču sfere družinskih

dogodkov, kar pomeni, da prevladuje tipičen segment fenomena otrokocentričnosti (Lavrenčič 2003).

V pozni modernosti postaja koncept otroka pomembno mesto relokacije diskurzov, povezanih z ohranjanjem in varovanjem družbenih vezi, s stabilnostjo, integracijo (Collier 1999). Ustvarja se tudi diskurzivni prostor, znotraj katerega so otroci percipirani kot individuumi, katerih avtonomijo je treba varovati in ohranjati. Pozna modernost vključuje tudi nasproten proces razlikovanja otrok od odraslih in povečanega nadzora nad otroki (James, Jenks, Prout 1998). Otroštvo velja za najbolj nadzorovan del osebne eksistence, otrok je postal lokus številnih projektov, ki naj bi ga varovali pred fizičnimi, seksualnimi in moralnimi nevarnostmi in zagotovili normalen razvoj njegovih sposobnosti oziroma osebnostnih atributov, kot so inteligenca, izobraženost in emotivna stabilnost (Rose 1998). V pozni modernosti ostaja otrok percipiran v atributih odvisnosti; ta odvisnost pa se vedno bolj podaljšuje in širi z daljšanjem seznama potreb, ki naj bi jih imeli otroci (Ribbens 1994).

Družbeni položaj otroka se je korenito spremenil – nekoč je poudarjal zunanje, družbene vrednote, danes postavlja v ospredje notranje, eksistencialne vrednote. Danes starši pazijo, da ne bi ovirali otroka v njegovi pravici do osebnega razvoja, to pomeni, da dejansko odraščajo v nekakšni brezstarševski praznini.

Še ne dolgo nazaj se je pričakovalo, da otroci svoje »naloge« opravljajo v znamenje hvaležnosti za vso ljubezen in vzgojo, ki so jo deležni od staršev. V zadnjih desetletjih pa Juul (2008a, 126–129) opaza, da se dogaja ravno nasprotno: namesto da bi starši otroke prosili, naj kaj postorijo, jim oni strežejo. Ko so otroci majhni, je to razmerje skladno, kasneje pa v razmerju nastanejo napetosti. Otrok ima vse bolj nemogoče zahteve, starši tonejo v vse večjo nemoč. Starši se danes sicer zavedajo »napačne« vzgoje, ki so je bili deležni sami, in se temu zavestno odmikajo. Tako se izogibajo napetostim, ki so jim jih ustvarili njihovi starši. Svoja prizadevanja bodo razumeli kot odraz ljubezni in skrbi, pa čeprav ne bodo tako učinkovale. Juul (ibidem) meni, da je ta pristop le ljubeče mišljen, ne pa tudi dejansko tak.

Danes ni več otroštva v pravem pomenu, ne pubertete. Otroštvo je preluknjano s strani medijev, ki vsa dogajanja iz sveta odraslih preko video zaslona prenašajo v otroško sobo in jih tam brezobzirno »razsvetljujejo« o vsem mogočem, kar otroke izredno hitro postara. Puberteta je bila daljnosežno oropana svoje funkcije z emancipacijo mladine, ki

ločitev od domače hiše napravlja za takšno farso, da je komaj še kaj navezanosti na dom. Posledica vsega tega je, da mladi izredno počasi postajajo zreli. Hitro staranje in počasno zorenje, izgubljeno otroštvo in prezgodnje odraščanje, elektronika kot fascinacija in zahteve po svobodi kot provokacija – vse to danes otežuje vzgojni proces (Lukas 1993, 71).

Obdobje otroštva je danes torej obdobje, ki je z vidika subjekta zelo pomembno za njegov celostni razvoj, z vidika staršev pa je to obdobje pomembno za socializacijo otrok, saj se v večini že vse od obdobja pred načrtovanjem otroka, predvsem v obdobju nosečnosti in najbolj intenzivno po rojstvu, usmerjajo na otroka in se ukvarjajo z načrtovanjem in izpolnjevanjem ciljev, z namenom, da bi otroku zagotovili (naj)boljše razmere za delovanje in uveljavljanje v družbi.

Te in še druge aspekte fenomena otrokocentričnosti obravnavam v četrtem poglavju, v katerem so tudi izsledki intervjujev raziskave.

3.6 OPREDELITEV FENOMENA OTROKOCENTRIČNOSTI

Glede same opredelitve fenomena otrokocentričnosti se pojavlja nekaj nejasnosti glede definicije in pa razlike v pojmovanju med avtorji. Opažam, da obstaja za ta fenomen več različnih pojmov, ki ga opredeljujejo. Pred analizo naj poudarim, da se navezujem predvsem na sociologe, ki se s tem pri nas ukvarjajo, saj nas na tem mestu druge discipline ne zanimajo.

Tako se pri obravnavi znajdejo naslednji pojmi: otrokocentričnost, pedocentrizem in protektivno otroštvo.

Renerjeva (v Miheljak 2002) ugotavlja, da se v drugi polovici 20. stoletja starši pravzaprav prvič v zgodovini začenjajo posvečati svojim otrokom ali vsaj mislijo, da bi se jim morali, ker jih k temu obilno nagovarjajo vladajoče vzgojne doktrine, mediji, priročniki, prijatelji in sorodniki. V resnici starši preživljajo več časa s svojimi otroki kot kdajkoli, se z njimi pogovarjajo in jih tudi poslušajo, otroci na splošno postajajo bolj enkopravni, kot so bili kadarkoli v zgodovini. Njihova prihodnost je najpomembnejša družinska prioriteta, kar večino staršev pogosto potegne v velike finančne in energetske obremenitve.

Tako Renerjeva (v Miheljak 2002) navede splošne dejavnike *otrokocentričnosti* sodobnih družb:

- v drugi polovici 20. stoletja so se družine zmanjšale, rodnost je upadla, kar pomeni, da je bilo mogoče vsakemu otroku posvečati več individualne skrbi in pozornosti;
- v 20. stoletju se je delovni čas progresivno krajšal, kar pomeni, da imajo starši več časa, da se ukvarjajo z otroki;
- za večino ljudi se je blagostanje v prejšnjem stoletju povečevalo, plače in življenjska raven so se zviševale in več materialnih/finančnih sredstev je bilo moč namenjati otrokom
- razvoj socialne države je pomenil tudi razvoj denarnih in storitvenih pomoči, spodbud in nadomestil, namenjenih otrokom. Hkrati so se razvili sistemi ekspertnih skrbi in nadzorov, razvile so se doktrine odgovornega in kompetentnega starševstva. Starševstvo je postajalo vse zahtevnejši in tudi vse bolj družbeno spremljan in nadzorovan projekt;
- znanosti, stroke in politike, ki se ukvarjajo z razvojem otrok, ter mediji in popularni priročniki so v zadnjih desetletjih razvili številne vzgojne, medicinske in druge doktrine, ki imajo v ospredju blagostanje otrok in niso več osredščene toliko okrog vzgojne »otro/pedije« (modeliranje pravih, dobrih, idealnih otrok), ampak bolj okrog otrokovega »dobrega počutja«, kar iz starševstva dejansko dela »nemogoč projekt« ali vsaj izjemno zahtevno početje, če te doktrine jemljejo povsem zares.

Kljub iskanju dobesedne definicije pojma otrokocentričnosti nisem našla. Tako menim, da lahko pojem otrokocentričnosti enačimo s tujko *pedocentrizem*. Ta je po definiciji (SSKJ) pedagoška smer, po kateri je otrok središče izobraževalnega in vzgojnega procesa. Ta pojem zasledimo predvsem v pedagoški literaturi. Tako pomeni enako kot prejšnji pojem, vendar je problem v sociologiji predvsem zaradi hitre konotacije le-tega s pedofilijo.

Ker se v pozni modernosti vedno bolj intenzivira tudi pozornost do blaginje otrok, se v številnih segmentih skupaj s hitrim spreminjanjem družinskega življenja in družbenih razmer sploh spreminja tudi otroštvo in njegovi pomeni. Proces spreminjanja skozi njegovo intenziviranje v pozni modernosti lahko označimo s pojavom fenomena

protektivnega otroštva (Švab 2001, 135), ki vključuje številne aktivnosti in prakse, ki izražajo vedno bolj intenzivno skrb za otroke, njihovo blaginjo, izobraževanje ipd.

Po Robertsu (v Švab 2001, 135) protektivno otroštvo ni nov fenomen pozne modernosti, ampak ima zametke v konstituiranju modernega otroštva, še posebej pa v obdobju po drugi svetovni vojni, ko se ponovno razmahne ekspertno svetovanje materam in poudarjanje »dobrega« materinjenja in »pravilnega« vzgajanja otrok.

Protektivno otroštvo (po James, Jenks, Prout 1998, v Švab 2001, 6–7) pomeni ustvarjanje diskurzivnega prostora, znotraj katerega so otroci percipirani kot individuumi, katerih avtonomijo je treba varovati in ohranjati, hkrati pa vključuje tudi nasproten proces nadzora nad otroki.

Poleg tega Ule in Kuhar (2003) ugotavljata, da otroštvo postaja vse bolj projekt, ki potrebuje skrben nadzor, stalen nadzor razvojnih stopenj in vodenje. Otrok postaja na nov način odvisno bitje, ki stalno potrebuje prisotnost odraslih oseb, ki definirajo, skrbijo, svetujejo, upravljajo s sedanjimi in prihodnjimi duševnimi in telesnimi potrebami otroka. To upravljanje traja, dokler traja odnos odvisnosti, in ta se pri otrocih neznansko daljša.

Koncept *protektivnega otroštva* tako obljublja zaščito pred fizičnimi, seksualnimi, moralnimi in drugimi nevarnostmi sodobne družbe. Odnosi med starši in otroci so se bistveno spremenili, odnose nadzorovanja, poslušnosti nadomeščajo odnosi pomoči, spodbujanja in zaupnosti (Ule v Rener, Potočnik, Kozmik 1995).

Na splošno lahko enačimo vse tri pojme, saj se med seboj povezujejo in se navezujejo na sorodne pojme/teme, kot so vzgoja otrok, osrediščenost na otroka, skrb za otroka itd. Naj poudarim, da se v nalogi vseskozi navezujem na pojem *otrokocentričnost*, saj menim, da je najbližje temu, kar raziskujem.

Protektivno otroštvo je torej nekoliko bolj splošen koncept v primerjavi z otrokocentričnostjo, saj zajema pomensko vse vidike zaščitništva do otrok, ne le osrediščenosti na otroka. Menim, da je pojem protektivno otroštvo zastavljen širše kot pojem otrokocentričnost, zato sklepam, da je otrokocentričnost le del protektivnega otroštva, da ga torej raziskujemo znotraj širšega fenomena.

Poleg problema z nejasnostjo pojma se opaža še pomanjkanje literature in virov na to temo. Zanimivo je, da na spletnem iskalniku virov COBISS (Koooperativni online bibliografski sistem in servisi) v celotni bazi pod iskanjem besede 'otrokocentričnost/

otrokocentrizem' iskalnik ne najde nobenega vira; za pojem 'pedocentrizem' najde dva (2); za pojem 'protektivno otroštvo' pa tri (4) vire.

Poleg tega sem vire poskušala najti tudi na drugih spletnih iskalnikih, osredotočila sem se na tiste, ki vsebujejo družboslovna besedila (to so: Dela FDV, Družboslovne razprave, Družboslovna besedila). Največ virov je najti na strani 'Dela FDV', in sicer za pojem 'protektivno otroštvo' (glej tabelo 3.6.1). Do sedaj sem našla le nekaj kvalitativnih primerov raziskav in to v diplomskih ter magistrskih nalogah.

Tabela 3.1.: Število enot literature iz obravnavane teme⁵

Pojem/Vir	COBISS ⁶	Dela FDV ⁷	Družboslovne razprave ⁸	Družboslovna besedila ⁹
Protektivno otroštvo	4	10	1	2
Otrokocentričnost	0	3	1	1
Pedocentrizem	2	0	0	0
Skupaj	6	13	2	3

Na ta problem se navezuje tudi pojem razvajenosti otrok, o katerem piše Žorž (2002), ki je ugotovil, da tudi na tem področju ni raziskav. Čeprav je pojem bolj povezan s psihologijo in vzgojo, se kljub temu močno navezuje na pojem otroka ter na to, da v tej smeri še ni poglobljenih raziskav. Menim, da je pojav razvajenosti otrok lahko posledica delovanja fenomena otrokocentričnosti.

Žorž je ugotovil, da ne obstaja raziskava, ki bi posebej proučevala, kako obsežni so problemi razvajenosti v sodobni družbi. Kot razlog za to navaja dejstvo, da strokovne institucije tega problema ne jemljejo dovolj resno, da bi bil vreden resne raziskave.

Poleg tega ugotavlja, da kljub aktualnosti teme še noben inštitut ni razvil instrumentov, s katerimi bi razvajenost lahko merili. Žorž meni, da na razsežnosti tega pojava v današnjem času lahko sklepamo le iz podatkov, ki jih dobimo drugje, torej več v sporočilih medijev kot v strokovnih člankih in raziskavah. Prav tako meni, da je razvajenost otrok danes precej razširjen pojav, kljub temu pa je razvajenost neke vrste

⁵ Nazadnje pregledano v avgustu 2009.

⁶ <http://www.cobiss.si/> (avgust 2009)

⁷ <http://dk.fdv.uni-lj.si/DelaFDV/> (avgust 2009)

⁸ <http://dk.fdv.uni-lj.si/druzboslovnerazprave/> (avgust 2009)

⁹ <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/> (avgust 2009)

tabu tema, saj o njej govorimo le neuradno, v strokovnih krogih pa zelo malo (Žorž 2002, 68).

Se morda podobni razlogi za neaktualnost raziskovanja obravnavanih pojmov in tem pojavljajo tudi v sociologiji?

4 RAZSEŽNOSTI FENOMENA OTROKOCENTRIČNOSTI Z

IZSLEDKI INTERVJUJEV

Rizična družba, za katero sta značilna tveganje in negotovost, gotovo ustvarja razmere, v katerih postaja zagotavljanje ontološke varnosti zelo pomembno. Družina kot primarno okolje zagotavljanja ontološke varnosti posameznikov ima najprej v primarni socializaciji, nato pa še s stabiliziranjem odraslih v pozni modernosti tako ključno vlogo (Švab v Giddens 2000, 210–227). Ker družina zagotavlja posamezniku varnost nasproti tveganjem, ki so prisotni v družbi, mora tako družina posameznika, največkrat otroka, pripraviti na življenje zunaj družine, torej tudi na tveganja vsakdanjega življenja. Da bi družina oziroma natančneje starši čim boljše pripravili otroka na »svet, poln tveganj«, se večina današnjih staršev veliko posveča temu. To pa izvajajo na različne načine, vsem pa je skupno, da delajo tisto, kar je (po njihovem) najboljše za otroka, in v to vlagajo večji del svoje energije, financ ipd.

Otrok zaradi tega ostaja razumljen v atributih odvisnosti, ki se vse bolj podaljšuje v mladost in širi z daljšanjem seznama potreb, ki naj bi jih imeli otroci. Pojav otrokocentričnosti je torej del procesov individualizacije, oblikovanja »refleksivnega projekta sebstva« (Giddens) oziroma intenziviranja zahtev sodobnega sveta. Ti procesi si na prvi pogled nasprotujejo, pravzaprav pa se dopolnjujejo in imajo skupni imenovalac: zagotoviti čim boljše razmere za otrokov razvoj in njegovo blaginjo. To, kar se danes povzdiguje v novo normo našega delovanja, je zapoved nenehnega stopnjevanja: še hitreje; še večje; še lepše; še boljše (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 106).

V tem poglavju si bomo natančneje pogledali nekaj segmentov fenomena otrokocentričnosti, za katere menim, da so dober pokazatelj prisotnosti le-tega v družinskem življenju.

Preden se lotimo analize fenomena otrokocentričnosti, naj omenim svojo metodo dela. Zaradi pomanjkanja obširnejših raziskav in podatkov o raziskovanju fenomena otrokocentričnosti, sem naredila sedem (7) kvalitativnih intervjujev, saj me na tem mestu zanimajo predvsem kvalitativni podatki, iz katerih sicer ne moremo ničesar

posploševati, lahko pa dobimo neki globlji uvid v sam fenomen in (morda) nove ideje za nadaljnje raziskovanje.

Intervju je najbolj pogosta tehnika zbiranja podatkov v kvalitativni metodologiji. Cilj je pridobiti kompleksne, poglobljene, individualizirane odgovore, torej konkretno videnje respondentovih občutij, motivov, stališč, izkušenj (Malnar 2002).

Za intervjuvanke sem izbrala matere, ki imajo vsaj enega otroka. Za tak nabor sem se odločila zato, ker menim, da je pri nas skrb za otroke še vedno družbeno definirana kot primarno ženska vloga, torej so še vedno mame tiste, ki se bolj posvečajo in zanimajo za otrokovo vzgajanje, nego, prehrano, aktivnosti ipd. Do intervjuvank sem prišla prek svojega socialnega omrežja.

Sestavila sem polstrukturirani intervju, nato pa pri posamezni intervjuvanki prilagajala in dodajala vprašanja, ki so se nanašala na temo/-e. Ker sem imela osnovna vprašanja pripravljena vnaprej, je pogovor potekal dokaj neformalno, podvprašanja pa so bila odvisna od posamezničinega navdušenja nad temo, njene odprtosti in komunikativnosti. Osnovna vprašanja sem poskušala oblikovati tako, da bi čim manj vplivala na odgovor intervjuvanke. Vprašanja sem si sestavila na podlagi obravnavanega poglavja, torej razsežnosti fenomena otrokocentričnosti. Tako intervju vsebuje naslednje teme:

- *Odločitev za otroka in obdobje nosečnosti* – tu so me zanimali dejavniki, ki so prispevali k odločitvi za prvega otroka, nato obdobje intervjuvank med prvo nosečnostjo ter potek od začetka partnerstva do danes. Želela sem tudi izvedeti, ali so se (s partnerjem) že v pernatalnem obdobju posvečali otroku, kar je zgovoren dejavnik fenomena otrokocentričnosti. Nadalje me je zanimalo njihovo mnenje o njihovem sedanjem številu otrok in razlogi za imeti oziroma ne imeti več otrok.
- *Starševstvo* – tu sem želela izvedeti, kakšne so bile spremembe, ki so nastopile z rojstvom prvega otroka in kasneje, ko je ta otrok odraščal. Zanimale so me njihove percepcije glede optimalne starosti, ko naj ima par/ženska otroka, nato sem jih povprašala o tem, koliko časa preživijo z otrokom/otroki in ali jim to zadostuje, ter jih prosila, naj opišejo njihove tipične poteke dneva, kaj počnejo ipd.

- *Vzgoja otrok* – tu naj bi odgovori razkrili, kako se starši lotevajo vzgajanja otrok, na koga se obrnejo za pomoč, kje dobijo napotke za vzgojo, njihove percepcije o podpiranju otroka v izvenšolskih dejavnostih.
 - *Vpliv medijev in stroke* – tu sem želela izvedeti, od kod največ črpajo napotke za vzgajanje otrok in koliko jim zaupajo, torej kakšen vpliv imajo mediji in stroka na njihove vzgojne imperitive.
 - *Toksični starši* – tu me je zanimalo predvsem, ali se da z intervjuji »odkriti« toksične starše in kakšne so njihove lastne percepcije idealnega starša.
- *Razvajenost otrok* – tu naj bi odgovori razkrili, ali so otroci intervjuvank v določenih segmentih razvajeni. Predvsem me je zanimala materialna razvajenost otrok in pa odnosi v družini.
- *Vrednote in smisel družine* – tu sem želela izvedeti, katere vrednote prevladujejo v družinah intervjuvank in ali jim njihovi otroci izpolnjujejo življenjski smisel.

Z intervjuvanko sem se dogovorila za čas in prostor intervjuja. Pri štirih (4) je bil intervju izveden na njihovem domu, pri dveh (2) na njenem delovnem mestu, pri eni (1) pa v knjižnici. Čas intervjujev je bil večinoma v popoldanskih (3) in večernih (3) urah, en (1) pa je bil izveden v dopoldanskem času. Intervjuji so bili snemani na diktafon, poleg tega sem med intervjujem delala zapiske (v primeru odpovedi tehnologije) in si poskušala zapomniti čim več podrobnosti in kretenj ter tako dobiti splošen vtis o intervjuvanki in predvsem o njenem odnosu do obravnavanih tem.

Po intervjuju sem vsako intervjuvanko vprašala, kakšen se ji je zdel pogovor. Vse so menile, da je bil pogovor dober, da se niso počutile nelagodno (kar so nekatere pred tem pričakovale) in da rade govorijo o tem. Vse mame so menile, da je tema za njih lahka in zanimiva, da ni zahtevala kakšnih težjih naporov. Le pri tistih, ki imajo starejše otroke, se je bilo malo težje spomniti na čas prve nosečnosti.

Med samim intervjuvanjem sem se sproti prilagajala opažanjem in temam. Tako sem se pri materah, ki imajo manjše otroke, osredotočila bolj na iskanje informacij, ali delajo načrte za otroke, da bi ugotovila, ali in koliko je prisoten ta segment fenomena otrokocentričnosti. Pri materah, ki imajo starejše otroke, pa sem se bolj osredotočila na

njihovo podporo otrokom glede izobrazbe, obiskovanja izvenšolskih obveznosti ter na njihov odnos do razvijanja otrok.

Prepis intervjuja je zahteval nekaj truda, saj je težko pisati v 'slengu' in biti poleg tega še pozoren na opazke. Posamezen intervju je trajal okoli 45 minut, prepis pa še enkrat več.

Tabela 4.1: Socialno demografski podatki intervjuvank

Šifra*	Starost	Število otrok	Rojstvo prvega otroka	Starost otrok (v letih)	Status**	Končana stopnja izobrazbe	Tip krajevne skupnosti
M1	24	1	23	0,5	v zakonu	5.	vas
M2	26	1	24	1,5	v zakonu	6.	primestje
M3	33	1	31	1,2	v izvenzakonski skupnosti	8.	mesto
M4	46	2	35	3 in 10	v izvenzakonski skupnosti	5.	mesto
M5	40	2	24	10 in 15	v zakonu	5.	primestje
M6	41	3	24	6; 14 in 15	v zakonu	7.	primestje
M7	31	2	22	6 in 8	v zakonu	5.	vas

opombe: * M pomeni mama

** maritalni status (v zakonu, v izvenzakonski skupnosti, samohranilka)

Zaradi večje ilustrativnosti bom pri obravnavi posameznih segmentov določene odgovore intervjuvank sproti vstavljala v ustrezno poglavje.

4.1 V PRID FENOMENU OTROKOCENTRIČNOSTI

»Naravno otroštvo« je postalo stvar preteklosti – nadomestilo ga je »inscenirano otroštvo«. Tukaj se starši ne morejo izogniti vrsti opravil, kajti inscenirane aktivnosti niso zgolj plod njihovih idej. Objektivni razlog, iz katerega izhajajo, je, da sta vzgoja in stimulacija otrok v razmerah mobilne družbe postala del ohranjanja statusa. Tam, kjer prevlada pritisk, ki ljudem narekuje, da se mora vsak posameznik po svojih najboljših močeh sam potruditi za to, da si bo ohranil svoj lastni prostor v družbi, se ta pritisk prenaša že v otroško dobo. Vzgoja otrok se torej opravlja v napetosti med željo po socialnem vzponu in strahom pred nazadovanjem (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 149).

Tako se od otrok nekako zahteva, naj bodo boljši od svojih staršev – naj imajo višjo izobrazbo, večjo plačo, več socialnega kapitala, več možnosti za uspeh itd. In zato, ker se to od otrok zahteva, jih morajo starši (skrbniki) voditi na »prave poti«.

Ključni segmenti, ki so v drugi polovici 20. stoletja zabeležili ravnotežje moči med otroki in odraslimi, so:

- Vedno višja izobrazbena raven ter podaljševanje izobraževanja prinašata več možnosti za doseganje družbenih priznanj, slednja pa vodijo k višjemu družbenemu statusu ter možnosti za razvijanje kariere.
- Uveljavlja se vedno manjša starševska avtoriteta ter avtoriteta drugih odraslih.
- Poudarja se vedno višje družbeno vrednotenje mladosti in nižje vrednotenje odraslosti, saj je tradicija vedno manj prisotna.
- Vse več je medsebojnih odvisnosti odraslih od mladih in obratnih učnih procesov, kjer mladi učijo odrasle (IKT, računalništvo, jezikovni tečajji ...) (Ule 2000).

Ta dejstva so v zadnjih petdesetih letih okrepila pomen otrok, ne samo za družino, ampak tudi za družbo kot celoto. Uletova (2000) meni, da se je okrepila moč mlajše generacije v primerjavi s starejšimi generacijami.

Za večino sodobnih družin je značilno intenzivno odnosno delo, nenehna medsebojna prilagajanja in dogovarjanja na vseh ravneh, med starši in otroki, med otroki samimi ter med starši. Zato so današnje družine bolj »delovno intenzivne«, kot so bile kdaj prej, saj je skoraj neizogibno vsakodnevno (večkratno) dogovarjanje.

Tako je izid »novih razmerij« med starši in otroki negotov, med družboslovci ni jasnih napovedi, kljub temu pa je relativno zanesljivo, da starši nimajo otrok več iz ekonomskih razlogov, temveč otroci postajajo »luksuzni produkti«, in da se razmerja med starši in otroki intenzivno demokratizirajo (Rener v Mihelj 2002).

Poleg tega pa se danes pojavlja(jo) paradoks(i) percepcije otroštva in pojava fenomena otrokocentričnosti. Po eni strani se to kaže s pojavom nove sociologije otroštva, kjer otrok prvič nastopi kot predmet analize kot sam po sebi in ne v okviru analiz institucij (npr. šole, družine), otrok torej postane subjekt. S priznanjem otrok kot relevantne družbene skupine se jim tudi formalno determinirajo državljske pravice. Otroci imajo vse večji pomen in vrednost (Fend 1988). Z otrokom se odrasli uresničujejo v naslednji generaciji in se v njej vidijo še enkrat predstavljeni. Po drugi strani pa se z večanjem in rastjo otroške avtonomije in vrednosti ustvarjajo nove oblike in načini nadzora.

Otroštvo postaja projekt, ki potrebuje skrben in stalen nadzor v razvojnih stopnjah otroka in vodenje. Pojavljajo se nove razsežnosti starševskega nadzora, ki se od klasičnih metod discipliniranja, kaznovanja in spoštovanja razlikujejo po obliki, vendar s tem nadzora ne odpravljajo (Švab 2001).

Sedaj si pobližje oglejmo izbrane segmente fenomena otrokocentričnosti, ki sem jih skušala podrobneje raziskati v pogovorih s svojimi intervjuvankami.

4.2 ODLOČITEV ZA OTROKA IN OBDOBJE NOSEČNOSTI

V današnji družbi obstaja precej ovir, ki željo po otroku zmanjšujejo. Pri tem zakonca Beck (2006) opozorita na željo po »svojem lastnem življenju«, ki nastaja v individualizirani družbi in je za moškimi postopoma zajela tudi ženske. Pomemben razlog za upadanje želje po otroku pa je tudi v tem, da je sama vzgoja in oskrba otrok postala zelo zahtevna. Starševstvo je v sodobni družbi vse tesneje povezano z vrsto vse težjih odgovornosti. In prav ta naraščajoča odgovornost se kaže kot vse večje breme in kot ovira pri odločitvah za otroka.

Potrebe, ki jih družbi posredujejo množični mediji, prodirajo v zavest vse širših krogov javnosti. Stavek *»ne moreva si privoščiti otroka«* nikakor ne izraža zgolj zahtevnosti in razvajenosti mladih parov, temveč nekaj pove tudi o nujni potrebi, da tudi svojemu otroku zagotovita ustrezen življenjski standard. Novo pravilo se (po Häussler) glasi: *»...sodobni ljudje imajo samo toliko otrok, kolikor si jih finančno lahko privoščijo. Zavedajo se svoje odgovornosti«*. Sočasno z naraščanjem zahtev, povezanih z rojstvom in vzgojo otroka, se torej vzpostavlja nov vzorec odločanja. Ta vzorec se (po Ayck/Stolten) glasi: *»Ostanimo brez otrok iz odgovornosti (ljubezni) do njih«*. S tem nastaja značilna spirala: manj ko je novorojenih otrok, bolj dragocen je vsak od njih, in več pravic mu prisojamo. Čim pomembnejši in dragocenejši pa je vsak posamezen otrok, več ljudi se prestraši zaradi ogromnih zahtev in odgovornosti, ki so povezane z njegovo oskrbo in vzgojo, in se zato raje ne odloči zanj (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 125). Zaradi te spirale pa se tako vsi starševski aspekti usmerijo v otroka. Tako smo ponovno priča fenomenu otrokocentričnosti, ko se posamezniki oziroma pari v veliki meri posvečajo pojmu otroka, še preden ga sploh ustvarijo.

Pri intervjuvankah ne opažam kake protinatalitetne težnje; morda bi za raziskovanje tega morali povprašati pare, ki nimajo otrok in se za njih še odločajo, oziroma pare, ki nimajo in ne nameravajo imeti otrok.

Odločitev za otroka se danes običajno spremeni v dolgotrajen proces odločanja; to je še posebej značilno za kroge t. i. »novih« žensk (in včasih moških), ki hočejo s pomočjo številnih psiholoških, pedagoških in samouresničitvenih idej vse opraviti kar se da ozaveščeno. Tudi to namreč sodi k značilnostim današnje družbe, v kateri tradicionalne stanovske, razredne in spolne vloge ne pomenijo več trdno zamejenih, vnaprej določenih življenjskih poti. Dandanes si mora vsak sam začrtati svojo lastno življenjsko pot in sestaviti svojo lastno biografijo. To pomeni tudi potrebo po čim natančnejšem načrtovanju življenjskih faz na najrazličnejših področjih. Čim bolj se v družbi uveljavlja zahteva po »optimalni podpori« otroka, tem boljši morajo biti tudi materialni predpogoji za to, da si ga ljudje sploh lahko privoščijo. Po raziskavah se to kaže v fazi načrtovanja, in sicer ne glede na družbeni sloj.

Danes se nič ne dogaja več spontano, vse je treba dodobra razmisliti. Tudi želja po otroku ni več spontana, ampak je povezana z nešteti razglabljanji in argumenti, zato današnji otroci niso več »zaželeni« v tem smislu, temveč so bolj »načrtovani otroci«. Poleg tega tudi nosečnost ni več naraven pojav, temveč je načeloma »problematično stanje«, ki ga je treba medicinsko nadzorovati in preventivno oskrbovati (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 123–135).

Glede želje po otroku intervjuvanke ne navajajo posebnih razlogov. Pri večini je bila želja pogojena z ljubeznijo med partnerjema. Tako se pri odgovorih intervjuvank opazi, da je bila večina otrok sicer načrtovana, vendar v splošnem, z neko mero spontanosti. Npr. *»u bistvu spontano ... najprej sva mislna met sicer en let kasnej, ampak ok« (M5)* in *»pač oba z možem sva si želela otroke, svojo družino in /.../ bom rekla, da je to čist naravna posledica, no« (M6)*.

Pri eni od intervjuvank pa je bil otrok načrtovan, tako kot drugi cilji v njenem življenju. Morda bi tu širše lahko iskali razlike glede načrtovanja otrok po izobrazbi, pomembnosti kariere ipd.

Nosečnost danes vse bolj izgublja pojem naravnosti, saj je veliko t. i. »rizičnih nosečnosti« in ženske ostajajo doma ter poleg sebe ščitijo svojega še nerojenega otroka.

Bodoči starši so še bolj pozorni na vse spremembe v tem obdobju, se nenehno informirajo in budno spremljajo razvoj plodu.

Pozornost do otroka oziroma fenomen otrokocentričnosti se torej začne že v maternici. Nove medicinske tehnologije omogočajo bodočim staršem videnje in vedenje o poteku nosečnosti in aktivno udeležbo. To se izraža v vse večji prisotnosti bodočih očetov pri ultrazvočnih pregledih nosečnice in porodu, kar velja tudi za Slovenijo. Te in podobne prakse povečujejo občutja (bodočega) starševstva in ga hkrati usmerjajo v večanje pozornosti do otroka in zadovoljevanja njegovih potreb že v prenatalnem obdobju (Švab v Renner 2006).

Večina intervjuvank, razen dveh, pripovedujejo o nosečnosti kot srečnem, veselem in zadovoljnem obdobju, polnem pričakovanj, *»super, brez problemov, res ... srečna, zadovoljna ... mislim res, eno najlepših obdobj v mojem življenju«* (M3). Ena od intervjuvank je imela zdravstvene težave vsa nosečnost *»počutila sem se zelo zelo slabo celih devet mesecev ... bruhanje in ostale tegobe ... zato sem bolj malo počela, večinoma sem ležala v postelji«* (M1).

Pri vseh intervjuvankah se opaža, da so njihovi partnerji sodelovali že v obdobju nosečnosti, skupaj so spremljali razvoj ploda, npr. *»... ja, pa imela sva poseben koledar po tednih ... da sva za vsak teden vedela, kaj se dogaja«* (M2), pri intervjuvanki s tremi otroki pa je opaziti, *»da je blo (pri vseh otrocih) kr enak ... no mogoče pr prvem res največ, no ... ja ... ampak še vedno, no ... sva oba z možem hodila na te preglede in pač te stvari ...«* (M6). V širšem bi lahko iskali razlike po starosti otrok intervjuvank, da bi ugotovili, ali obstajajo razlike med tistimi, ki imajo sedaj majhne otroke, in med tistimi, ki imajo večje, glede samega spremljanja obdobja nosečnosti in posvečanja še nerojenemu otroku skupaj s partnerjem.

Podatke o uporabi kontracepcijskih metod se mnogokrat interpretira kot znak upadanja zanimanja za otroke. Vendar gre pri fenomenu otrokocentričnosti za obraten pojav. Prav zaradi povečanega interesa za otroke je postala odločitev za otroke skrbno načrtovan projekt v življenjskem poteku posameznikov.

Vsi ti napotki, ki se kažejo v medijih (literatura za nosečnice oziroma bodoče starše, specializirane revije, tečaji za nosečnice itn.), imajo svoj namen: izhajajo iz predstave o otroku kot ranljivem bitju, ki od spočetja naprej potrebuje optimalno pozornost in skrb. Intenziviranje nadzora nosečnosti pa producira tudi intenziviranje načina mišljenja o pomembnosti otrok. Sociološko zanimivo je populariziranje medicinskega vedenja,

množična dostopnost vizualnega in neposrednega spremljanja poteka nosečnosti in vpliv tega na starševske prakse (Švab 2001, 140–141). Intervjuvanka pravi, da si je *»kupla eno knjigo, kjer je blo not vse od spočetja naprej ... tko da sem s pomočjo knjige vse ... spremljala slikce, kok je že razvit, kok je velik itd., v glavnem sem mela to knjigo«* (M3).

Opaža se, da odrasli vse bolj uporabljajo otroke kot »projekcijsko platno svojih neizživetih in utopičnih želja« (Zinnecker), vendar pa se ta tendenca danes ne pokaže v dejanskem ravnanju staršev s svojimi otroki, temveč je prisotna že v pričakovanjih, ki so povezana z željo po otroku (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 120).

Pri vprašanjih, ali so imele v nosečnosti željo glede spola otroka oziroma ali so želele, da otrok po starših podeduje kako lastnost, so si odgovori podobni, in sicer, da niso imele kake posebne želje glede spola niti glede lastnosti, nekatere pa so izrazile, da za pozitivne lastnosti niti nimajo želje, *»... bolj da ne bi (otrok podedoval) negativnih ... (smeh)«* (M3). Le ena je izrazila željo *»... mogoče sm si želela, da bo mogoče bl možu podobn«* (M6). Torej nič kaj posebnega, kar bi bilo povezano z načrtovanjem otrok.

Do sedemdesetih let 20. stoletja je bilo zaporedje dogodkov, ki vodijo v nastanek družine z otroki, praviloma tako: sklenitev zakonske zveze, rojstvo prvega otroka, rojstvo drugega otroka itd. Od konca sedemdesetih let dalje pa vedno več mladih ubira drugo pot: zunajzakonska skupnost, rojstvo prvega otroka, sklenitev zakonske zveze, rojstvo drugega otroka itd. Vedno pogosteje se v zunajzakonskih skupnostih rodijo tudi drugi in tretji otroci. Izbira poti je odvisna od osebnih značilnosti partnerjev (izobrazba, vernost itd.) in od kulturnih značilnosti okolja, v katerem živita (Švab v Rener 2006).

Pri intervjuvankah ne opažam posebnosti. Vse intervjuvanke so v zvezi (zakonski ali zunajzakonski) s partnerjem in hkrati očetom njihovih otrok. Pri vseh je bilo najprej partnerstvo, med vsemi poročemini (5) je bila pri štirih najprej poroka in nato otrok, pri eni pa najprej otrok in nato poroka. Pri nekaterih od teh je bila nosečnost tudi vzrok oziroma povod za poroko. Npr. pri poročeni intervjuvanki *»v tem vrstnem redu ... partnerstvo ... eno leto in pol ... pol poroka in otrok«* (M1) in pri neporočeni *»prvo partnerstvo, potem je bla čez dve let selitev skupi, se prav izvenzakonska skupnost /.../ potem pa po sedmih letih otrok ...«* (M3).

Poleg prelaganja odločitve za starševstvo (pa pogosto tudi za sklenitev zakonske zveze) je najbolj očitni zamik, ki družinski potek pomembno odmika od njegovega klasičnega

modernega modela, podaljševanje prehoda iz družine staršev v lastno družino oziroma fenomen podaljševanja mladosti ali vrivanje t. i. *LAT faze* (living apart together) med obdobji otroštva oziroma mladosti in odraslosti. V LAT fazi mladi živijo pri starših, časovno trajanje tega obdobja pa se podaljšuje sorazmerno s podaljševanjem časa šolanja. Tudi po končanem šolanju in ob prvi zaposlitvi vedno več mladih ostaja doma pri starših, mnogi pa bivanje doma kombinirajo z občasnim bivanjem drugje. Pomembna značilnost LAT faze je tudi, da mladi, če se že odselijo od staršev, z njimi še vedno ohranjajo tesne stike – jih obiskujejo in uporabljajo njihove usluge in storitve (Rener, Švab 1996, 50). Tu se izkaže, da predvsem intervjuvankam z majhnimi otroki starši zelo pomagajo, tako finančno kot psihično s podporo, npr. »no, saj ravno to sem hotela povedat, oboji nama ZELO pomagajo« (M1). Pri tistih, ki imajo večje otroke, pa tega ni zaznati v tolikšni meri. Razlogi pa so različni.

Danes morajo starši slediti visokim merilom, ki so jih postavile stroke (pedagogika, medicina, psihologija). Izobraževanje, vzgoja, nega itn. od staršev zahtevajo veliko denarja, fizične in psihične energije. Le-ti pa niso neomejeni in lahko vodijo k trendu manjšega števila otrok, v smislu »manj jih imamo, več jim lahko nudimo«. Malačič (1985) trdi, da »ljudje določijo število otrok, ki jih želijo imeti, tako, da primerjajo zadovoljstva in koristi, ki jih dobijo od dodatnega otroka, z denarnimi in psihološkimi stroški za tega otroka«. Danes so koristi, ki jih imajo starši od svojih otrok, bolj čustvene in socialne narave, v preteklosti so bile ekonomske.

Zanimivo pri vprašanju o številu otrok je bilo, da tiste mame, ki že imajo večje otroke, ne želijo še več otrok, npr. »mislm ... ja, dovolj ... tko al tko sva načrtovala tri otroke, in sva zdej že dovolj stara oba ... (pomisli) ... tko, d se mi zdi, d je čas že, da vzgojiva te tri, k jih mava ...« (M6); tiste, ki pa imajo majhne otroke, jih nameravajo imeti še več in tudi izražajo to željo, npr. »... (imela bi) še dva ... pa ne vem, mislm ... ja, že skos ... zdej pa sploh, k vidm, kok je to super!« (M3).

Morda so si intervjuvanke z večjimi otroki že prej uresničile svoje cilje in so sedaj zadovoljne, da je tako. V tem, da bi imele še kakšnega otroka, ne vidijo problema, morda nekatere vidijo problem glede finančnega vidika, npr. »ne ... še ta dva komaj financiramo ...« (M4).

Predvsem je zanimiva trditev intervjuvanke, ki sploh ni mislila imeti otrok, pa si je po rojstvu prvega premislila in jih sedaj načrtuje več, »... čeprav sem prej govorila, da se

ne bom nikol poročila in imela otrok /.../ ja, ugotovila sem, da mi je družina pomembna» (M1).

Demografi ugotavljajo, da so vse ankete o rodnosti pokazale, da je dejansko število otrok vedno nižje od zelenega (Šircelj 2006, 262). Na to vplivajo predvsem spremenjeni življenjski poteki posameznikov in pa vrednote, ki so se dokaj spremenile v času modernizacije.

Pri vprašanju o uresničenih načrtih glede načrtovanega števila otrok se je večina intervjuvank po prvem otroku prepustila spontanosti, po navadi imajo nato še enega otroka, četudi so načrtovale samo prvega. Npr. *»u bistvu sva mislna met v osnovi enga, no ... ampak ... je tko ratal ... čist spontano« (M5).* Pri eni pa je bil prvi otrok načrtovan, druga pa je že uresničila svoj cilj treh otrok. Ena od intervjuvank je sicer imela željo, preden je imela otroke, da *»zmeri sm hotla dva, uno ... fantka pa punčko, klasika ... (smeh)... zdej pa je, kar je« (M7).*

Torej iz odgovorov intervjuvank ni zaznati pretirane pozornosti do otrok, tako pred nosečnostjo kot med obdobjem nosečnosti ne. Za raziskovanje teh pojavov bi morda lahko intervjuvali tudi pare, ki imajo otroke kasneje (kot je povprečje), ali pa pare, ki so imeli težave pri zanositvi. Morda bi njihovi odgovori razkrili večjo prisotnost fenomena otrokocentričnosti.

4.3 STARŠEVSTVO

Ena najbolj značilnih sprememb ustaljenih življenjskih potekov je opuščanje tradicionalnih poti vstopanja v odraslost. Gre za prehod iz mladosti v odraslost, pri čemer je starševstvo in prevzem odgovornosti za lastno družino eden ključnih znakov odraslosti. Mladi s starševstvom in oblikovanjem družin vse bolj odlašajo ali celo opuščajo želje po tem. Čeprav ostaja starševstvo mladim zelo pomembno in ga skrbno načrtujejo, je konkretna odločitev zanj odvisna od rešitve temeljnih življenjskih problemov (zaposlitev, stanovanje) in od subjektivnih dejavnikov (želja po svobodi in avtonomiji, občutek psihološke zrelosti itd.) (Švab 2001).

Glede teh načrtovanj in izpolnjevanj ciljev, ki naj bi bili končani pred prihodom otroka, v intervjujih ni zaznati posebnih nagnenj k temu. Tipično je bilo le pri eni intervjuvanki

glede kariere: »ja, amm ... doktorat ... ja, izobrazbo, pa pol sm se mogla še pol leta fajn met ... (smeh) ... na potovanjih, pa to.« (M3), in pri drugi glede prostorske stiske: »ja, edina najpomembnejša stvar je bila stanovanje ... ker nisva mogla živet ne pr mojih ne pr njegovih ... mogla sva it na svoje ... to bi šla tko al tko, tut če kasnej ne bi blo otrok, ane ... vsak človek more imet neko materialno sigurnost, predvsem pa, če je na poti otrok« (M4).

Z odlaganjem starševstva se v zadnjih letih soočajo vse evropske države. Gre za očiten pojav podaljševanja mladosti (LAT faza) in tudi za druge znake odraslosti (kot npr. zaključek izobraževanja, ekonomska neodvisnost od staršev, vstop v zaposlitev). Ti znaki se vedno bolj pomikajo v trideseta leta življenja (Švab v Renner 2006). Kljub številnim spremembam pa ostaja družina za veliko večino prebivalcev Slovenije (pa tudi EU) eden najpomembnejših segmentov življenja (Švab 2001, 186).

Opažam, da glede starosti pri prvem otroku ni razlik med tistimi intervjuvankami, ki imajo sedaj majhne otroke, in intervjuvankami, ki imajo sedaj že večje otroke. Izmed vseh je imela ena prvega otroka pri 35-ih letih, ta je imela prvega otroka najkasneje; najprej pa je imela prvega otroka (druga) intervjuvanka, in sicer pri 22-ih letih.

Pri vprašanju, kako pomembna je starost pri odločanju za otroka, sem od večine dobila odgovor, naj imamo mladi otroke čim prej. Razlog, ki ga navaja intervjuvanka: »... a zakaj? Zato ker si še sam, ne vem ... povn energije ... (pomisli) ... mogoče se lahko bolj na njihov nivo spuščáš ... vse se ti da, manj maš teh zadržkov, manj kompliciraš ... ko si starejši, se to vse preveč že komplicira ... preveč bereš, preveč spremljaš vse to ... mislm, da ni take spontanosti več« (M5).

In hkrati obžalovanje intervjuvanke, da ni imela otroka že prej: »tko da zdej bi ga jst mela že prej, no ... jaa, to bi sprmenila ... da bi ga mela prej« (M3).

Nekaj odgovorov pa se nanaša na samo zrelost osebe za starševstvo in da pri tem leta niso dosti pomembna, npr. »nee ... ni pomembn po mojm ... ko si prpravljen, ga maš, in to je to ... če pa pride nepričakovano, je pa spet vprašanje, kok si zrel pa to ... odvisn ...« (M7).

Pri odgovorih intervjuvank je zaznati, da so šele po rojstvu prvega otroka občutile bistveno spremembo, ki se nanaša na njihovo odgovornost in skrb do otrok, npr. »... najbolj? (pomisli) ... skrb, odgovornost ... te stvari« (M5) in »... da me še nikoli v

življenju ni bilo tako strah za nekoga ...» (M1), »ja, vse se je spremenilo ... cel način življenja, dost več odrekanja, prilagajanja ...» (M4).

Tako na vprašanje, kaj se je spremenilo po rojstvu otroka, intervjuvanka pravi: *»način razmišljanja, prioritete ... predvsem celo življenje prilagajaš otroku ... ampak nama ne predstavlja ovire« (M2).*

O tem, ali so se morale zaradi otroka čemu odpovedati, niso navedle kakih posebnih težav, kar kaže na to, da so se pripravile na prihod otroka oziroma so svoja življenja prilagodile spremembam, ki pridejo skupaj z otrokom, npr. intervjuvanka meni: *»življenjski ritem se z otrokom spremeni, a ne« (M6).* Nekatere so se morale odpovedati *»žuranju ... nimaš več prostega časa, nimaš več toliko časa za hobije ali pa je otrok samo izgovor ... (smeh)« (M2),* nekatere pa kajenju: *»ja, itak, takrt sm nehala kadit za tist obdobje« (M7).*

Intervjuvanke ne kažejo želje po spreminjanju preteklih dogodkov. Večinoma so zadovoljne, da je tako, kot je, oziroma da so šle skozi tak potek. Prav tako večina pravi, da iz obdobja pred otrokom ne pogrešajo ničesar bistvenega. Torej da so sprejele odgovornosti in spremembe, ki jih prinese otrok. Tako intervjuvanka pravi, da *»ne ... morm rečt, d ne, no ... sm nekak si to obdobje vzela za ... otroke ... in verjamem, da bo kasnej spet prišlo obdobje, ko bo spet ... ko načrtujem ... za kakšna potovanja pa kej tazga« (M6)* in druga *»ne ... tako življenje, kot ga imam sedaj, mi ustreza, kljub otroku imava veliko prijateljev in se vsak vidend skupaj družimo ... u bistvu prav uživam, če izvzamem občasne slabe dneve otroka« (M2).*

Vse intervjuvanke so označile sedanje obdobje, torej obdobje, odkar imajo otroke, za boljše kot obdobje pred tem. To utemeljujejo s tem, da jim otroci veliko dajejo, npr. *»ja, da mam zdej mejhno punčko in mi daje velik več, kokr so mi te stvari prej dajale« (M3)* in *»ja, boljš je, ja /.../ ja ogromn, vsak dan se dogaja ... (smeh) ... u bistvu velik lepga, čeprov je ogromn skrbi pa vsega, kar pač spada zraven ...« (M5).*

Odgovori kažejo na to, da so intervjuvanke zadovoljne s svojimi otroki in da se jim posvečajo (v več pogledih), pri vprašanju glede njihove prihodnosti pa je bilo zaznati pri tistih, ki imajo majhne otroke, težnjo po širjenju družine, se pravi težnja po nadaljnjih otrocih, nasprotno pa tiste, ki imajo večje otroke, ne pričakujejo bistvenih

sprememb glede števila družinskih članov, opazi pa se zaskrbljenost glede šolanja in zdravja otrok v prihodnosti, na splošno.

Spremembe družbenega konteksta starševstva so gotovo eden izmed vzrokov, da so današnji starši pozne modernosti označeni kot generacija, ki je prezaposlena sama s sabo in z delom, obenem pa se preveč osredotoča na svoje otroke. Strokovnjaki, politiki, medijski kritiki in znanstveniki vseh vrst označujejo matere in očete po eni strani kot popustljive, odsotne, neodgovorne in preobremenjene ter neustrezno informirane in po drugi strani kot preveč izobražene starše (Ehrensaft 1997, 2).

Ravno zato, ker starševstvo ni več nekaj naravnega, spontanega, ampak je stvar premišljene individualne odločitve, so se zahteve po zdravem in popolnem otroku povečale in morda zato glede tega gojimo prevelika pričakovanja. Starši se zavedajo, da njihova vloga ni vezana samo na akt rojevanja in zagotavljanja osnovnih otrokovih potreb, ampak veliko več. Zavedajo se odgovornosti, ki jo starševstvo prinaša. Švabova (2001) ugotavlja, da je poudarek torej na otrokovi individualnosti in samorazvoju, da hierarhični odnosi med starši in otroci niso več imperativ dobre vzgoje.

Sodobni starši imajo tako zelo zahtevno nalogo, ko sprejemajo odločitve v imenu otrok. Pomembno je, da starši odločajo, a pomembno je tudi, da s svojimi odločitvami otrokom omogočijo čim boljše možnosti za razvoj. Gre za zelo težko nalogo, na katero so starši le redko vnaprej pripravljeni, nalogo, ki zahteva pripravljenost na skupno učenje z otroki, vse dokler ti ne odrastejo (Juul 2008b, 14).

V odgovorih intervjuvank ni bilo zaznati podobnih teženj. Pri nobeni ni bilo opaziti, da ima otroka npr. zaradi koristi, ki jih bo imela nekoč od njega. Nekatere so izrazile, da se zavedajo svoje odgovornosti do otrok in se hkrati zavedajo, da niso popoln starš, a da se pri vzgoji in na splošno za vzdušje v družini trudijo po svojih najboljših močeh.

Večja pozornost do otrok je vsaj delno tudi posledica večjih zahtev po osebni stabilizaciji, ki jo ustvarjajo razmere rizične družbe. In zaznavno aktivnejša vloga moških v družini ni naključna. Moški kot aktivni član v družino vstopi ravno prek otrok, prek povečanega interesa in aktivnejše vključitve v skrb zanje (Švab 2001, 137).

Pri vprašanju, koliko časa preživijo s svojimi otroki, so skoraj vse odgovorile, da premalo, predvsem med tednom. Čas, ko so vsi skupaj, je popoldan in zvečer, vendar je problem pri mlajših otrocih, ker jih dajo zgodaj spat in zato ne morejo biti toliko z njimi,

npr. »praktično ves čas, kar je otrok pokonci« (M2) in »ja, zdej zarad službe zlo mal, res mal, če jo vidm od pol petih pa do osmih, k jo damo spat ... zlo mal, premal« (M3).

Pri intervjuvankah z mlajšimi otroki se opazi, da se skupaj s partnerjem posvečata otrokom, npr. »sedaj ko je že toliko star, veliko gledava knjigice in se učiva besed, pa skupaj kocke zlagamo, tudi računalnik mal gledamo, kakšne slikice na primer ... pa veliko pojemo in plešemo« (M2).

Pri intervjuvankah z večjimi otroki pa se zdi, da se oče in mama ukvarjata vsak posebej, na svoj način z otroki »on se še mal bol tehnične stvari z njimi ukvarja ... ja, a ne, modelarstvo pa avtomobili pa tko naprej« (M5).

Pri opisu običajnega dneva v tednu se pri vseh opaža standardni potek, npr. »ja, med tednom je zelo pestro ... najprej otroke razvozimo v vrtec in šolo, potem greva midva v službo ... popoldne imajo otroci izvenšolske obveznosti /.../ pol proti večeru se vsi zberemo doma in mam eno pozno kosilo, skupi kuhamo ... se kej pomenimo, gledamo tv, pol se gremo umivat v kopalnico, pravljica za lahko noč in spat ...« (M4).

Pri opisu dneva med vikendom pa se opazi razlika s tistim med tednom. Tokrat so večinoma skupaj z družino in tudi počnejo kaj skupaj, npr. »ja, je pa zlo drgač ... se pa zjutri skupi zbudimo, pojemo in pol gremo po navad na sprehod, na kakšn obisk, k prjatlom, k majo tut mejhne otroke ... pol mam skupi kosilo, pol popoldne se tut skupi igramo« (M2) in »gremo pa na vikend, k ga ma mož ... in se tm sproščamo, pa lenarmo ... pa tko« (M7).

Večina intervjuvank meni, da dokaj dobro usklajujejo službene obveznosti in družinsko življenje. Predvsem pa je to odvisno od njihovega delovnega časa, npr. prva meni, da »kar se mene tiče, super no ... mam tako službo, da pač normalno končam, je sam dopoldan, prosti vikendi ... in to je v bistvu idealno ... blizu mam službo ...« (M5), druga pa nasprotno: »pomanjkanje časa zihr ... zdej ko je še mejhna, je kr naporno ... ampak vidm, d bi blo bolš, da bi bla zaposlena za polovičn delovni čas ... sam pol se finančno ne bi izšlo« (M3).

Torej je največja ovira zaposlitev in čas, ki ga terja, ter druge obveznosti vseh družinskih članov (npr. hobiji). Vse, ki se zavedajo pomanjkanja časa, poudarjajo, da se trudijo, da bi ga z družino preživele več.

Na koncu tega sklopa sem jih vprašala, ali si želijo preživeti več časa z otroki in partnerjem. Tukaj je večina odgovorila pritrdilno, kar kaže na pomanjkanje časa med

tednom predvsem zaradi službene obveznosti: *»se mi zdi, da sm res čez tedn premal z njo ... za tiste tri ure na dan je res premal«* (M3), v družinah z večjimi otroki je potrebno usklajevanje urnikov in prilagajanje drug drugemu. Izrazile so tudi željo, da bi več časa preživele s partnerjem, npr. *»to tudi ... (smeh) ... včasih si sicer ukradeva, ampak ... greva tko zvečer mal vn al pa ... zdej že več, k je tamal že mal večji ... tko da ja ... bi si želela še mal več«* (M6).

Poglavitne ugotovitve iz raziskav o razmerjih med otroki in starši (v Rener 2006) so:

- da se v Sloveniji, podobno kot drugod, dogaja premik od modela etične in vzgojne družine k modelu čustvene in podporne družine. Tradicionalna rigidna postavitev generacijskih in spolnih vlog s heteronomnimi pravili od zgoraj postaja neučinkovita.

Pri intervjuvankah je opaziti, da starši zelo podpirajo otroke pri njihovih talentih, jih spodbujajo pri izobrazbi oziroma pri tistem, kar jih veseli. Tako intervjuvanka pravi, da *»zlo velik se pogovarjamo ... tko d v bistvu vse stvari, k se jim dogajajo ... pač ... se pogovorimo ... ok, sodelujem pr njihovih nalogah, če je potrebno«* (M6).

- da se spreminjajo modeli medsebojne komunikacije. Starši in otroci so nenehno, vsakodnevno v procesu definiranja in redefiniranja svojih družinskih vlog. Za družinsko življenje je značilno intenzivno odnosno delo, nenehna medsebojna dogovarjanja in pogajanja na vseh ravneh, med otroki in starši, med starši ter med brati in sestrami. Za tako delovno intenzivno družino je značilna visoka stopnja strpnosti in dopuščanja osebne avtonomije.

To dejstvo se opazi tudi iz intervjujev, namreč v družinah, kjer so otroci večji, se veliko pogovarjajo in skušajo reševati težave na racionalen način. Iz odgovorov ni opaziti kake stroge hierarhije, niti med partnerjema. Določen del avtoritete staršev je prisoten, vendar glede na odgovore ne ogroža v negativnem smislu.

- da se v življenju mladih ljudi povečuje pomen staršev, predvsem matere na obeh ravneh, instrumentalni in čustveni. Zlasti matere nastopajo kot izjemno pomembne terapevtke in blažilke stisk in konfliktov iz zunanjega sveta (Rener 2006). Prav tako Ule in Mihelj (2002) ugotavljata, da se vedno bolj uveljavljajo oblike refleksivnega pogovora med generacijami, intenzivna kultura pogovora. Otroci in mladi so prej samostojni v odnosu do izvornih družin in doma. Povezave med starši in otroki postajajo zelo prožne, tako da mladi izkoriščajo pomoč staršev le tedaj, ko

se znajdejo v psiholoških ali ekonomskih težavah. Starši bodo postali vse bolj svetovalci, ne pa nadzorniki in oblikovalci življenjske poti svojih otrok.

Tudi to dejstvo se da opaziti iz intervjujev, sicer posredno, ko starejši otroci dejansko izkoriščajo pomoč staršev, ko so v težavah (npr. težave v šoli).

4.4 VZGOJA OTROK

Danes ni več jasno, tako kot je bilo pred dvema generacijama, kako in čemu vzgajati svoje otroke. Ta negotovost staršev izziva potrebo po profesionalni vzgojni pomoči strokovnjakov. Lasch (v Ule 1993) trdi, da kljub invaziji raznih organizacij socializiranega starševstva za družino starši niso postali bolj gotovi, prej obratno – bolj so odvisni in s tem še bolj negotovi. Vzgojne ustanove, kot so vrtci, šole, socialni centri, sredstva obveščanja, ustvarjajo široko mrežo, ki vedno bolj intenzivno sodeluje in vzporedno spremlja odraščanje otrok že v zelo zgodnji dobi. Problem današnjega časa, ki ga še posebej občutijo otroci, je, da imajo starši premalo časa zanje. Bitka s časom v sodobni družbi hitrega tempa življenja povzroča, da so starši pogosto še v večji stiski, saj težko uskladijo zahteve zunanjega sveta, kariero in zasebno življenje. Rešitev problema vsekakor ni preprosta, saj bi bile za izboljšanje situacije nujno potrebne korenite spremembe v družbi. Terčičeva (2006) tako predlaga, da bi se morala sodobna družba bolj osredotočiti na podporo družinski skupnosti, in to ne samo v gospodarsko-socialnem, ampak predvsem v družbeno-vzgojnem in moralnem pogledu.

V širšem je raziskovanje fenomena otrokocentričnosti pomembno tako za strokovno sfero kot tudi za zasebno življenje v družinah.

Pri vprašanju, kaj je za njih najpomembnejše pri vzgoji otroka, nisem dobila konkretnih odgovorov. Večina pri vzgoji sledi spontanosti, otroke želi navaditi na določene smernice, npr. *»da otrok spozna oziroma ve, kaj je prav in kaj ne, da razvije neko individualnost, da se zna postaviti zase« (M1)* in *»... mislm, d je najpomembnejši zgled, ki ga starši dajejo otroku« (M6)*.

Uresničitev uspešnega starševstva je vedno bolj odgovorna naloga in zato je odločitev imeti otroke vedno težja, starši pa med negotovostjo in odgovornostjo, ki se jim nalaga, kmalu lahko postanejo žrtve novega fenomena, ki ga zakonca Beck (2006, 134)

poimenujeta »*bacil obsedenosti z vzgojo*«. Ta se nanaša zgolj na zunanje ravnanje bodočih staršev, ki sledijo neki notranji logiki in se spopadajo z dilemo, kako se prebiti skozi poplavo pedagoških nasvetov. Ti elementi ravnanja so (Beck in Beck-Gernsheim 2006):

- *Negotovost*. Mehanizmi zagotavljanja varnosti, ki so v preteklosti uravnavali odnos med starši in otroki, so se v teku razvoja izgubili. Predvsem zagon tehnologije in tehničnih inovacij ter eksplozivna širitev pedagoško-psiholoških teorij so tisti dejavniki, ki so povzročili inflacijsko izničenje tradicionalnega starševskega znanja. Tako se v odgovorih intervjuvank opaza, da ne sledijo oziroma ne zaupajo preveč napotkom za vzgojo iz medijev, temveč raje zaupajo sebi in nasvetom bližnjih ter nasvetom strokovnjakov.
- *Načelo odgovornosti*. Pedagoški nasveti, podani staršem, imajo grenak priokus, saj se jim pripisuje popolna odgovornost za celoten otrokov razvoj in vsaka napaka, ki jo zagrešijo, naj bi (po mnenju pedagogov) imela nepopravljive posledice za otrokov razvoj in kasnejše življenje. Od mater in očetov se zahteva vedno več oziroma slabši ko je svet, bolj aktivni morajo biti starši pri zaščiti svojega otroka. Glede na odgovore intervjuvank, se starši zavedajo odgovornosti, ki jih prinese otrok, in jih po njihovem mnenju dobro uresničujejo.
- *Vzajemna konkurenčnost posamičnih nasvetov*. Hkratnost negotovosti in pedagoških idealov, odgovornosti in slabih razmer v resničnosti ljudi žene k iskanju zunanjih opredelitev in vedenj, ki bi nadomestila tradicionalno varnost, zato se starši pogosto zatekajo k strokovnjakom in priročnikom. Pri odgovorih intervjuvank se opazi, da bolj zaupajo nasvetom strokovnjakov kot drugim napotkom, ki se pojavljajo v medijih.
- *Poskusi pobega*. Tu gre za pobege, ki naj bi ljudi privedli nazaj k samostojnem delovanju, h glasu narave, k spontanosti in neposrednosti, vendar se ta pot kmalu znajde v spirali negotovosti in se pogosto izkaže kot nova oblika nemoči.
- *Ljubezen kot ojačevalec*. Vzgoja otrok in vsa vprašanja, ki so povezana, se nanašajo na temo, ki je čustveno izjemno pomembna – ljubezen do otroka. Ker je odraščajoči otrok krhko in ranljivo bitje, ga mora, kdor svojega otroka ljubi, tudi ustrezno zaščititi.

Iz odgovorov intervjuvank je očitno, da si tiste z manjšimi otroki prizadevajo, da bi poskrbele za svoje otroke in jih zaščitile pred (zunanjimi) nevšečnostmi.

Pri vprašanju o napotkih za vzgojo sem dobila različne odgovore. Nekatere sledijo priročnikom, druge spletnim forumom, spet tretje to zavračajo in se raje obrnejo na stroko, nekatere se najraje pomenijo z drugimi mamami, večina pa poleg tega, da črpa od drugod, raje sledi svojemu občutku: *»ah ne, tko kakšnih napotkov ne ... pač prebrala sm neki knjig, čeprov ... praksa pa teorija se pol mal razlikujeta ... velik teh predavanj raznoraznih v teh letih in v šoli in tko ... s tem, da mam tut sodelavce prbližn z isto starimi otroki, pa se pol mal pomenmo kdaj kej ...« (M5)* in *»ja, velik knjig sm prebrala, tut k sm sama diplomo delala iz tega področja ... amm ... še zdej no ... rada kej preberm, poslušam ... tut če je kakšna taka oddaja po tv, radiu ... pa velik se z drugimi starši tut pogovarjam« (M6)* ter *»najlaži je, da slediš svojmu instinktu ... teh napotkov je velik, sam jih ne spremljam, k se mi zdi, da je najbolj od vsazga neki ... morš vzgajat tko, kokr mislš, d je prov ...« (M3).*

Iz odgovorov je razvidno, da najbolj zaupajo same sebi in partnerju. Sicer se pozanimajo drugod, vendar še vedno same presodijo, npr. *»poslušam vse nasvete, potem pa ven razberem, kar mi ustreza ...« (M1)* in *»(zaupava) predvsem prijateljem, tudi od staršev sprejemava nasvete, vendar se naša mišljenja v večini primerov zelo razlikujejo, ker se midva drživa načela, da se otroka ne sme sam razvajati« (M2).*

Zaradi vse večje zaposlenosti staršev in njihove odsotnosti so se starši pri vzgoji pogosto prisiljeni naslanjati na pomoč znancev, prijateljev, sorodnikov, vrtcev, šol itd. Ti subjekti pa ne dajejo otroku posebne topline in emocionalne kakovosti v odnosih (Ule 1993).

Pri vprašanju o tem, koliko jim pomagajo njihovi (in partnerjevi) starši, me je presenetilo, da niti ne v tolikšni meri. Pri nekaterih sicer zelo, predvsem, kjer so majhni otroci, npr. *»oboji nama ZELO pomagajo z varstvom /.../ kakšno soboto pa malega pustiva pri mojih starših ... tam prenoči, midva pa greva lahko v kino, na koncert, ali si privoščiva čas zase« (M1),* torej z varstvom in finančno pomočjo, pri tistih z večjimi otroki pa so odgovori različni. Nekaterim pomagajo bolj malo, npr. *»ja, prej so predvsem ... zdej jih ni treba kej preveč pazit, pa to ... smo na vezi, vidmo se skor vsak teden ... tko kej svetujejo, kej kupjo« (M7);* drugim pa starši pomagajo že od prej, ko so bili otroci manjši, npr. *»včasih smo skupaj živel, tko da takrt so sploh pomagal ... zdej*

pa še vedno ... recimo, da otroci pridejo iz šole, grejo k stari mami, ane ... tko, d tist čas sigurn tut oni pomagajo» (M6).

Otroštvo je še vedno močno nadzorovano obdobje, tudi z vedno intenzivnejšim nadzorovanjem in strukturiranjem otrokovega časa, ki je vse prej kot romantizirana podoba brezskrbnega otroštva (Daly v Švab 2001, 143). Časovna intenziteta pozne modernosti ima pomembne posledice tudi za otroštvo. Otroci se s pomočjo starševskega nadzora vedno bolj zgodaj v svojem življenju vključujejo v intenzivno vsakdanje življenje, ki povzroča t. i. sindrom otroške naglice. Razlika med urnikom otrok in odraslih je vedno manjša, v tem procesu pa se otroci naučijo zanikati svoje naravne ritme, da bi se prilagodili hitrosti družbenih sprememb (Erkel v Švab 2001, 143).

Pri vprašanju o tem, koliko podpirajo otrokove talente, je pri vseh podobno, da dokaj podpirajo. Predvsem se to opazi iz odgovorov intervjuvank, ki imajo večje otroke, npr. pri izvenšolskih dejavnostih, *»ja zaenkrat še v polni meri ... sploh če majo oni tut voljo na tem področju ... pustiš jim možnost, da se začne, da se preskus v tem talentu« (M5).* Pri intervjuvankah z manjšimi otroki pa ni bilo zaznati, da bi imele kakšne konkretne načrte glede otrokove usmeritve. Očitno za zdaj še ne razmišljajo o tem oziroma ne delajo načrtov glede tega.

Ker starši otroke podpirajo, jih velikokrat tudi sami spodbujajo, naj si kaj izberejo. Torej starši izražajo željo, da se otrok z nečim ukvarja, največkrat je bil odgovor, naj se ukvarja s tistim, kar ga veseli, se pravi, da otroci intervjuvank dokaj samostojno odločajo, kam bodo hodili. Kljub temu pa starši pri tem pomagajo otroku, npr. *»ja, sigurno ... sploh pr tamalmu smo kr neki časa iskal, kaj bi blo zanga, kaj bi počel ... recimo, v tem obdobju so zlo popularni te računalniki pa to ... pa želim, da bi čim manj časa na tem zgublu, ane ... in zdej se je k sreč tut on odloču za tale šport ... na zraku, da se giba, da se družjo ... in to je super« (M5).*

Pri tej temi je iz odgovorov očitno, da prevladuje segment otrokocentričnosti, saj se večina intervjuvank s partnerji skupaj posveča otroku in mu svetuje, da se lažje odloči. Ponujajo jim veliko različnih krožkov, hobijev itd., tako da res vsak kaj najde. Tako je vprašanju, ali jim sami kdaj kaj predlagajo, sledil zanimiv odgovor: *»trenutno so stoprocentno zaposleni, tako da ne« (M4).* Torej to pomeni, da so otroci neprestano v dogajanju, da skoraj nimajo več prostega časa. Tu se lahko pojavlja že omenjeni problem otroške naglice, saj si morajo izbirati krožke, biti hkrati odgovorni in jih

obiskovati, npr. *»sicer je pa tko, a ne ... otroci se velikrat premisljo, ampak mamu nekaj dogovor ... tisto leto, k si si neki izbral, morš hodt, morš zdržat do konca« (M6).*

Pri tem me je zanimalo tudi mnenje staršev glede finančnega vidika, koliko zmorejo financirati otrokove aktivnosti. Opaža se, da starši želijo otroku omogočiti čim več, npr. *»gljeh za to ... to je tut en od dejavnikov, no ... pr treh otrocih je treba tut na to mislt, a ne ... na stroške pa da se odločjo za tisto, kar jih zares veseli in zanima ... to pol tut financiramo« (M6),* vendar se pri nekaterih vidi, da se zaradi tega odrekajo drugim stvarjem, se pravi, da zaradi otrokovih obveznosti kdaj jemljejo tudi sebi, npr. *»seveda /.../ tut ne privoščiva si ničesar ekstra, ker že dosti hodimo na izlete skupaj« (M4).* Torej želijo otroku zagotoviti tisto, kar je za njih dobro oziroma boljše, prav tu pa se spet opazi segment otrokocentričnosti.

Želela sem izvedeti, ali se njihova vzgoja razlikuje od tiste, ki so je bile same deležne v otroštvu. Pričakovano sem dobila pri večini pritrdilne odgovore. Poleg tega pa nekatere intervjuvanke spremenijo določene segmente, da je boljše za otroke, npr. *»mislm, da ja ... se mi zdi, da sm bl sproščena ... se mi zdi, d nism tok zaskrbljena, kot so bli moji starši« (M3)* in *»ma kaj nej rečm ... ne vem ... jst sm mogla klečat, če je blo tko kej narobe ... jz svojih otrok na tak način ne vzgajam ... pač ... z njimi se pogovorim pa jim dam tut kazen, ampak ne tako, no« (M6).*

V priročnikih za vzgojo otrok sredi prejšnjega stoletja najdemo priporočila, naj starši ne bodo preveč prijateljski do svojih otrok, sicer bodo ob vso starševsko avtoriteto. Pozneje se je razvila doktrina, da bi morali starši razvijati tesne čustvene vezi z otroki, a hkrati spoštovati otrokovo avtonomijo in samosvojost. V zadnjih desetletjih pa je prišla v ospredje kakovost starševskega razmerja s poudarkom na intimnosti, ki je zamenjala starševsko avtoritarnost. Namesto nje si obe strani želita občutljivosti in razumevanja (Rener v Mihelj 2002).

Pri odgovorih intervjuvank z večjimi otroki se opazi, da se predvsem veliko pogovarjajo in morebitne težave rešujejo po tej poti, npr. *»... če se stepeta, jih je treba dat narazen ... ane ... pa z vsakim se pogovorit, aaa ... starejši je pač, bi mogu bl razumet ... mu to tut povem« (M6).*

Pri vprašanju o avtoriteti v družini je bilo nekaj različnih odgovorov, se pa razbere, da si partnerja delita starševsko vlogo, npr. *»avtoriteto še vzpostavljava. Za določene stvari je zelo priden in takoj uboga, če so pa prisotni obiski, pa vse odpove ... (smeh) ...« (M2)* in

»mislj, ja, ja, določeno avtoriteto sigurno, sej pravm ... jo tko razlagam s tem, da ko postavlam meje, da vejo ... a ne ... da ne morjo kr vsega počet, kar si zamisljo« (M6), ponekod ima zadnjo besedo mama, drugod oče. Vse intervjuvanke razen ene so potrdile, da so pri vzgoji bolj popustljive kot njihovi partnerji, npr. »sicer jz vem, da bl popuščam, a ne ... ampak, to smo pač mame ... (smeh) ... ja, on je pa bl tko ... na kratko« (M7).

4.4.1 VPLIV MEDIJEV IN STROKE

Družba daje velik poudarek pomembnosti otrok. Zaznavamo velik porast revij o otrocih, strokovne literature, publikacij o nosečnosti in v zadnjem času o propagiranju le-te. Veselo pričakovanje otroka je dandanes namreč povezano z vse drugačnimi občutki - »načrtovanja« še zdaleč ni konec. Že pri prvi misli na bodočega otroka se pari, in zlasti ženske, srečujejo s kopico zahtevnih nasvetov in problematik, ki jih posredujejo poljudno znanstveni priročniki s področja vzgoje in oskrbe otrok, ki so se v zadnjih letih množično razširili. Izkustvena poročila in ankete nazorno pričajo o tem, da imajo vsi ti strokovni priročniki, predavanja in tečaji na večino ljudi precejšen vpliv. Iz poročil raziskav je očitno, da so starši 20. stoletja očitno žrtve »obsedenosti z vzgojo«. Interes za sprejemanje in upoštevanje tovrstnih napotkov ni enako razširjen v vseh družbenih skupinah. Idealno-tipsko bi lahko očrtali profil tistih, na katere vplivajo ti napotki: najbolj dovzetne za pedagoške nasvete so matere iz srednjega sloja, ki so solidno izobražene, živijo v mestih, pričakujejo prvega otroka in sodijo v skupino t. i. »pozni mater«, torej v skupino žensk, ki so se za nosečnost in porod odločile v sorazmeroma zrelih letih.

Različni razvoji, katerim smo bili priča v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, so še dodatno okrepili težnje po podpiranju in spodbujanju otrok v procesu vzgoje, ki so se pojavile v 19. stoletju. Prišlo je do novih, naprednih razvojev v medicini, psihologiji in pedagogiki; ves ta razvoj je v javnosti vse bolj krepil zavest o tem, da je otrok bitje, ki ga je mogoče oblikovati. Sodobni vzgojni priročniki nam vsi v en glas zapovedujejo, da moramo poskrbeti za kar najboljše metode podpore in spodbude vseh sposobnosti svojih otrok.

Prišlo je tudi do splošnega izboljšanja življenjske ravni, kar je pomenilo, da so možnosti tovrstne spodbude in podpore lastnih otrok, ki so bile dotlej privilegij višjih slojev, imeli

tudi širši krogi prebivalstva. Kulturno pogojeno načelo o pomenu vzgoje, nege in spodbude otrok je dobilo vse širši družbeni vpliv: otroka se ni smelo več jemati takšnega, kot je, kot osebo z najrazličnejšimi telesnimi posebnostmi, lastnostmi in pomanjkljivostmi, ampak kot osebo, za katere optimalni razvoj se je bilo treba vse bolj truditi.

Poleg tega je bilo treba optimalno razviti vse otrokove potencialne sposobnosti: kar naenkrat so najrazličnejši učitelji glasbe, tujih jezikov, tenisa in smučanja doživeli svoj poslovni razcvet. Tako je nastal nov trg, ki je staršem, ki so želeli svojega otroka na vseh mogočih področjih čim bolj usposobiti, ponujal vselej nove in nove programe. Vse te nove možnosti so se kmalu pokazale kot nove oblike obveznosti.

Na tem mestu se zakonca Beck sprašujeta, zakaj matere ne bojkotirajo z iskanjem pedagoških informacij o »pravilni vzgoji«, in na to najdeta možen odgovor, da je v današnji družbi zelo težko pobegniti iz sveta znanstvenih napotkov. Razlog je, da so matere z vseh strani obkrožene z zahtevami po tem, da morajo svojega otroka na najboljši možen način spodbujati, podpirati njegove nadarjenosti in odpravljati njegove pomanjkljivosti. To jim sugerirajo vsi časopisi, televizija, radio, internet (op. N. K.) pa tudi šole. Iz vseh teh poročil lahko razberemo, da neupoštevanje otrokovih potreb vodi do nepopravljivih poškodb, pomanjkanje podpore pa do zastoja v otrokovem razvoju in končno celo do tega, da otrok popolnoma odpove in postane neučinkovit. »Neučinkovitost« pa je ključna beseda, ki je v današnji družbi, ki temelji na storilnosti, mobilnosti in konkurenčnosti, tako pomembna, da jo razume prav vsak starš.

Upoštevanje poljudno-znanstvene literature o vzgoji je zelo pomembno za starše, saj jih ob neupoštevanju napotkov lahko čakajo neprijetnosti. Zaradi tega bodo starši prizadeti prav tam, kjer so najbolj občutljivi – žrtev neprijetnih posledic je namreč otrok. Pedagoške teorije tako v starših ustvarjajo strahove, da premalo delajo za svoje otroke. Ti strahovi povzročajo, da matere še bolj pazijo, da bodo upoštevale vse napotke, ki so jim na voljo. Tako se dandanes starši mnogo pogosteje kot v preteklosti obračajo na strokovnjake, ki naj bi preprečili napake ali popravljali pomanjkljiv naravni razvoj otroka (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 127–148).

Razlog je po vsej verjetnosti v tem, da je danes veliko več strokovnjakov, ki so relativno lahko dostopni (npr. psihologi, pedagogi, šolski svetovalci idr.). Družba je bolj odprta in tolerantna do dejstva, da se nekaj popravi, če se le da (ne glede na to, ali gre za fizično ali psihično težavo), že zaradi vsesplošne konkurence, ki vlada na trgu delovne sile ipd.

Saj lahko otrok deluje dobro in napreduje le v najboljših razmerah zanj – te razmere pa mu omogočajo oziroma določajo starši.

Na vprašanje, ali sledijo napotkom iz medijev, kot so televizija, internet, radio, so nekatere odgovorile pritrdilno, druge nikalno. Večina sicer nekoliko spremlja, vendar ne redno in ne načrtno. Tako intervjuvanka pravi, da napotkom iz medijev zaupa *»do določene meje ja, po navadi se pogovoriva, kaj si kej o tem misliva, in vžgeva zlato sredino. Tudi se mi zdi, da se metode vzgoje in kako srbet za otroka prehitro spreminja«* (M2) in *»ja ... to sicer tko ... spremlam tiste stvari, k me zanimajo ... amm ... ampak ne držim se pa čist, bom rekla ... njihovih navodil al kej tazga ... k se mi zdi, d to ni pač vedno življenjsko, no ...«* (M6).

Opazi se, da bolj zaupajo in zaradi tega več sledijo napotkom, ki prihajajo s strani strokovnjakov, npr. pediatrov, psihologov, pedagogov. Vendar tudi tu ni neke pretirane pozornosti. Pri vseh je prisotno dejstvo, da najbolj zaupajo sebi in svojim občutkom ter nato malo manj sorodnikom in prijateljem in tudi drugim staršem, s katerimi si izmenjujejo izkušnje in nasvete, npr. *»ja, najbolj je, da presodim te nasvete ... zato, k sm mela že raznorazne izkušnje ... tut s pediatri ... in specialisti in tko naprej ... do določene mere ja, ampak uporablam zdravo kmečko pamet ...«* (M6) in *»ja, največ se posvetujem s starši ... z mammo mojo, potem tut zlo velik z mammo od partnerja ... amm, pa tut še najbolj s prijatlcamii«* (M3).

4.4.2 TOKSIČNI STARŠI

Dobri starši so do svojih otrok prizanesljivi, razumevajoči, so torej usmiljeni. To pomeni, da imajo sočutje do njih, da jim želijo dobro – vendar s stalno razumsko in izkustveno kontrolo svojega ravnanja, da nenehno preverjajo, kaj je tisto, kar je za otroka res dobro (Žorž 2002, 97). Hurrelmann (v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 157) trdi, da *»se vse prepogosto dogaja, da starši v svoje otroke projecirajo predstave in življenjske načrte, za katere sami menijo, da so v interesu otroka. V resnici pa gre pri tem za predstave in potrebe njih samih. Starši svojim otrokom 'želijo vse najboljše' in pri tem sploh ne opazijo njihovih dejanskih potreb in želja.«*

V realnosti nobeni starši pri vzgoji otrok ne morejo zadovoljiti vseh otrokovih potreb ali se ustrezno odzvati nanje, kljub temu pa številni starši dosledno ravnajo z otrokom tako,

da škodijo njegovemu občutku za osebnostno rast, zato lahko otrok vse življenje bide bitke s spomini iz svojega otroštva. Giddens opozarja na koncept *toksičnih staršev*, ki ga je vpeljala Susan Forward na začetku devetdesetih let 20. stoletja. Toksični starši vidijo uporništvu ali celo razlike v značajih kot napad nase. Branijo se tako, da krepijo otrokovo odvisnost in nemoč. Namesto da bi pospeševali njegov zdrav razvoj, ga nezavedno spodkopavajo, pogosto v prepričanju, da ukrepajo v otrokovo največje dobro (Giddens 2000, 110). Obstaja več tipov toksičnih staršev, vendar po eni strani njihov vpliv zelo težko zaznamo (npr. tiste, ki nadzorujejo otroke, jih ne podpirajo, prenašajo odgovornosti nanje), po drugi strani pa je ta vpliv dokaj očiten (npr. če je v družini prisoten alkoholizem, nasilje, spolna zloraba) (Rener v Miheljak 2002).

Na splošno obstajata dve ključni razmerji med starši in otroki:

- razmerje otroka s 'podpornimi starši' – to so tisti, ki pozitivno spodbujajo otroke pri izobrazbi in jim ob tem omogočajo relativno ugodne življenjske razmere, otroci so od staršev deležni čustvene in finančne podpore, torej so dobro podprti in varovani;
- razmerje otroka s 'toksičnimi starši' – to so tisti, ki so čustveno neprimerni za vzpostavitev čistega razmerja, ker imajo sami preveč težav in zaradi tega ne zmorejo dati spodbud in podpore svojim otrokom. V takšnem primeru otroci postanejo njihove žrtve, saj (ne)namerno prelagajo odgovornost na pleča otrok (Rener v Miheljak 2002). To drugo razmerje lahko povežemo s sindromom Petra Pana, ki ga opisujem v naslednjem poglavju.

Pri vprašanju o idealnih starših in njihovih lastnostih se mnenja intervjuvank razlikujejo; nekatere pravijo, da idealnih staršev ni, npr. *»po mojem mišljenju idealni starš ne obstaja, vsi imamo napake, iz katerih se učimo, prav tako je pri vzgoji otrok«* (M2); spet druge takoj navedejo različne lastnosti le-teh, npr. *»u bistvu nek varen občutek za otroka ... da res rad pride domov, da je rad v tvoji družbi, drugač pa /.../ vse v mejah normale, no ... jaz mislm, da ne sme bit prov strog, pa ne sme bit prov čist ... imun na vse ... more odreagirat, more tut znat postavlat meje, takrat, ko je treba, a ne«* (M5).

Glede na intervjuvanke mora imeti starš naslednje odgovornosti: *»seveda mora poskrbeti, da otrok ni lačen, da je oblečen, da ima pogoje, da ostane zdrav, se*

izobražuje ...» (M1) in »predvsem, da ga nauči, kaj je prav in kaj ni, kaj je nevarno in kaj je dobro zanj ... ter da ga z leti nauči samostojnosti« (M2).

Same v večini mislijo, da so (s partnerji vred) kos vsem odgovornostim, ki zadevajo otroka, na vprašanje, ali se imajo za dobrega starša, pa odgovarjajo različno. Tu se opazi, da tiste, ki imajo majhne otroke, še ne znajo oceniti, v kolikšni meri so (skupaj s partnerji) dobri starši, medtem ko tiste s starejšimi otroki že nekako vedo, kaj delajo dobro in kaj bi lahko še izboljšale, npr. *»oh ... no, verjetno če bi otroke uprašu, ne glih idealna nism, ampak mislm, da čist povprečna ... ne izstopam verjetn v minus prov ekstra ... v plus pa tut ne ...« (M5) in »ja, se mam ... glede na to, da ni ...(pomisli) ... ni še kakih problemov ... ja ... (smeh)« (M7).*

Menim, da bi za »odkrivanje« toksičnih staršev v družboslovju morali uporabiti longitudinalno raziskovanje, kjer bi po omenjenih kriterijih iskali, ali in v katerem obdobju se ujemajo dejavniki z njihovimi dejanji in kakšni so ti vplivi na otroke. Tako po odgovorih iz intervjujev sklepam, da so vse intervjuvanke iz kategorije podpornih staršev.

4.5 RAZVAJENOST OTROK

Beseda *razvajenost* po SSKJ pomeni način vzgoje, ki ne vodi k temu, da bi se otrok naučil/navadil osnovnih pravil, omejitev, se navadil spoštovati te omejitve, ampak vodi k nasprotnemu učinku, k nesprejemanju pravil, omejitev.

V ožjem smislu pomeni glagol *razvajati* pretirano nego in popustljivost, kar povzroča, da nekdo postane zahteven in/ali izbirčen. Pomen besede *razvajenost* pa lahko razumemo tudi širše, kot jo določa SSKJ, torej kot način vzgoje, ki ne vodi k temu, da bi se otrok naučil osnovnih pravil, omejitev, navadil spoštovati te omejitve, ampak vodi k nasprotnemu učinku, k nesprejemanju pravil, omejitev (Žorž 2002, 5).

Glede na širino fenomena otrokocentričnosti menim, da je tudi razvajanje otrok kot del vzgoje segment oziroma tudi posledica tega fenomena. Namreč, če se na splošno starši vse bolj posvečajo otrokom, to kaže na nehierarhične, demokratične odnose med njimi. Otroki lahko izražajo svoje potrebe in zahteve, starši pa – v skladu s populariziranim prepričanjem, ki od njega zahteva, da mora otroku ponuditi le najboljše – mu jih (v dobri veri) izpolnjuje.

Žorž (2002) pri svoji obravnavi razvjenosti ostaja pri vzgojnih prijemih, ki temeljijo na pretirani popustljivosti, pretirani negi, zasipanju z različnimi dobrinami, ne glede na to, ali jih otrok sploh potrebuje in ali jih sploh zmore ustrezno in smotrno izkoristiti.

Kadar v vsakdanjem pogovoru govorimo o razvajanju, imamo pogosto v mislih razvajanje z materialnimi dobrinami. Razvjenec je do le-teh zelo zahteven, nikdar nima dovolj, z ničimer ni prav zadovoljen, obenem pa do materialnih dobrin nima nikakršnega odnosa, dobrine ga ne zadovoljijo, zato vedno hoče nekaj drugega, nekaj več. Razvjenost prepoznamo tudi v odnosu do hrane, v odnosu do oblačil in v odnosu do denarja. Razvjen je tudi tisti, ki težko prenese vsak običajen napor, vsako neznatno bolečino, preizkušnjo, izgubo, ki se težko prilagodi spremembam v navadah, svoji socialni vlogi in podobno.

Pojem razvjenosti je zelo širok, saj obsega različne segmente, od materialnih do psihičnih zahtev, naporov ipd. Prav tako je težko opredeliti, kaj natančno razvjenost je.

Pri vprašanju o razvjenosti današnjih otrok se skoraj vse mame strinjajo, *»da so bolj razvijeni, kot smo bli mi v njihovih letih«* (M5). Pri tem navajajo predvsem materialne dobrine kot razlog za razvjenost, eni intervjuvanki *»se zdi, da velik te meje zdej otrokom manjka«* (M3). Posledica tega pa naj bi bilo *»da (otrok) dobi vse, brez da bi se za to potrudil«* (M4). Lastnosti razvjenega otroka pa naj bi bile, da *»nekak tko sicer eni na tak al pa drugačen način znajo /.../ vse dosežt ... oziroma do vsega pridt no ... mogoče tut nekak mal izkoriščajo pripravljenost staršev, da jim ugodijo«* (M5) in bolj izčrpen odgovor: *»... ja so otroci navajeni, da vse dobijo, da vse dosežejo /.../ v vsem se jim ugoti v bistvu ... in te otroci so potem taki ... ne samo v družini, ampak tut drugje, a ne ... vse pričakujejo, da se jim ugoti, da oni lahko delajo, kar hočjo ... ne vem /.../ se po tleh mečejo ... k so starejši, recimo, ne vem ... pridejo v službo pa misljo, d zdej sm pa tukile pa glavni in tko naprej ... to se sam nadaljuje, nadgrajuje, no tko«*(M6).

Prav tako se skoraj vse matere strinjajo, da stari starši tudi razvijajo otroke, le da je tu najprej materialno razvajanje: *»z materialnimi stvarmi predvsem ... sam stari starši se mi zdi, da majo lahko velik bolj to vlogo razvijanja, ker so pač stari starši in tut za njih je fajn«* (M3), potem pa še popuščanje otrokom pri njihovih željah in zahtevah, npr. *»... oni pa sploh /.../ vedno mu v vsem ustrezajo /.../ vedno mu dajejo potuho in nikoli ne sme biti kaznovan. naredijo po navadi vse obratno, kot zahtevava midva«* (M2).

Najosnovnejše lastnosti razvajenosti (Žorž 2002) so:

- razvajeni otroci so navajeni, da njihove probleme rešujejo drugi, in za to, da bi jih rešili sami, naredijo odločno premalo oziroma nič. Ti otroci so zato zelo zahtevni. Najprej do staršev, učiteljev, okolja in končno do države, ki bi morala rešiti vse njihove probleme;
- razvajeni otroci imajo zelo občutljiv odnos do navora. Starši jih poskušajo obvarovati vsakega dela, da bi odraščali v lepem otroštvu. Otroci si tako privzgojijo držo, da je napor res nekaj hudega, nevarnega, škodljivega, ogrožajočega, in se zato pred vsako težavo umaknejo. Lotijo se stvari, pa jo hitro pustijo, vse se jim zdi »brez veze«, poleg tega jim je kar naprej dolgčas;
- pogosto nastanejo nepristnosti v sporazumevanju. Starši, ki svoje otroke razvajajo, se pogosto trudijo z njimi zelo lepo pogovarjati. Starši tako igrajo (poskušajo igrati) vlogo idealnih, popolnih staršev tudi takrat, ko to niso. Otrok pa vidi tudi neverbalno govorico staršev, in tako dobi napačne informacije. Posledica tega je, da v otrokovem odnosu do drugih tako ni nobene pristnosti in iskrenosti;
- pri starših se pojavi nezmožnost odrekanja. Starši ugodijo sleherni otrokovi želji. Tak otrok zato odrašča v drži, da mu vse, kar si zamisli, pripada. To lahko kasneje v življenju pripelje do manipulacij s pojmom človekovih pravic.

Z vprašanjem, ali vedno ugodijo otroku, sem želela pri intervjuvankah preveriti njihovo samooceno, koliko se posvečajo otroku v tem smislu. Npr. *»ja, zdej je to odvisn, ker mu ne smeš zmeri ugodit ... (smeh). Sej zagotovem, da se ma zmer najlepše pa vse, ampak pač kakšnim njegovim zahtevam, k se že zdej pojavljajo, pa mislm, da se ne sme zmeri ugodit« (M3)* in *»ja, se ja, predvsem, če je do tega upravičen ... mislim, dokler se da normalno z njimi pogovarjat in kaj zmenit, je ok, ko pa začnejo trmiliti svoje, pa ni debate. Tukej sva oba kar dosledna«* po drugi strani pa (ista intervjuvanka) pravi, da *»dokler so pridni, jim nudimo vse, čeprav čez svoje finančne sposobnosti« (M4)* ter druga *»prov vedno pa ne ... a ne ... pač ... do meje« (M6)*.

Tudi tu se opazijo razlike med odgovori intervjuvank z majhnimi in z večjimi otroki. Tiste z manjšimi jim po njihovem več ugodijo, saj mlajši bolj potrebujejo starše kot starejši otroci, predvsem pri tistih osnovnih stvareh za normalno bivanje, kot so prostor, hrana ipd., predvsem pa gre pri mlajših za drugačne vrste ugoditev kot pri starejših.

Starši, ki otroka razvajajo, mu dopuščajo možnost, da čustva izraža, vendar se na njegova čustva ne odzivajo ustrezno. Čustva razvajanega otroka tako izgubljajo globino, intenziteto in naboj. Njegova čustva tudi vse bolj izgubljajo motivacijski pomen (Žorž 2002, 58–59).

Zanimalo me je, ali starši otrokom kupijo stvari, ko si le-ti jih zaželi. Večina pravi, da jim sicer kupuje, vendar do neke mere. To utemeljujejo s tem, da je odvisno od potrebe in določene situacije, npr. *»ne, to pa ne ... niti ne vidm potrebe, da bi ... mogoče za kako stvar, da se pomenmo, pa da mal počakamo, da vidm, al jih bo minil al ne ... tko, ne gremo z glavo v zid ...«(M7)* in *»ta velk (otrok) pa ... ja, razume ... jz mu rečm, da to ne pomen, da ti ne želimo tega omogočt, ampak morš mogoče počakat, da bo pršel čas za to, a ne ...«(M6)*. Nekaj intervjuvank pravi, da otrokom stvari ne kupuje, ker jim jih kupujejo drugi, največ stari starši. To se opazi predvsem pri tistih, ki imajo manjše otroke in pri katerih so stiki s starimi starši pogosti.

Prav tako sem intervjuvanke povprašala, kako otrokom postavljajo meje. Tu so bile bolj zgovorne tiste z večjimi otroki, pri tistih z manjšimi še ni opaziti kakih posebnih zahtev glede tega. Primer postavljanja mej: *»... poskušam bit čim bl dosledna ... če se neki dogovorimo /.../ vem, da pač tist, kar ni dovoljeno, ni dovoljeno ... in ni debate«(M6)* in *»mhm ... (smeh) ... ja, odvisn od področja, no ... po navadi ... meje so, no /.../ ne, niso stroge ... v mejah normale«(M5)*.

Največ intervjuvank se ob otrokovi samovolji skuša z njim pogovoriti in razložiti, zakaj je nekaj tako, kot je, ter jih hkrati skušajo pomiriti. Npr. *»hmmm ... (smeh) ... triletnika objamem, in ko neha opletati in boksati, se lepo pogovoriva. Z desetletnico pa se dostikrat skregava, ampak se kmalu pobotava ... z njo se že da skoraj vse pogovorit ...« (M4)* oziroma *»al se skušaš pogovort al mu razložiš, da kej ni prov ... kej mogoče še ni primerno al za ta leta al za ta trenutek ...« (M5)*.

Pri vprašanju, ali intervjuvanke kdaj same od sebe kaj postorijo za otroke oziroma namesto otrok, je bil najpogostejši odgovor, da namesto njih opravijo domača opravila, ki bi jih sicer morali opraviti otroci, npr. *»domače naloge so stvar otrok, pomagam le z dodatnimi nalogami, na primer pri angleščini ... glede domačih opravkov pa ja, velikokrat naredim kaj namesto njih, na primer ko res nimajo časa, pa jaz to hitreje*

opravim» (M4). Predvsem se tak odgovor navezuje na tiste intervjuvanke, ki imajo večje otroke.

Predvsem me je zanimalo mnenje intervjuvank o njihovem razvijanju svojih otrok. Tu sem predvsem želela preveriti, ali so morda pri kateri neujemanja v odgovorih. Npr. da jih po njenem mnenju ne razvaja, iz pogovora pa se razkrije, da jih. Vendar se vse zavedajo tega problema, tako da vse »priznavajo«, da nekoliko razvijajo svoje otroke, npr. *»vsak jih ... (smeh) ...«* (M4) in *»ja, včasih tut no ... včasih sm take volje pa me lahko prepričajo v karkoli, no ...«* (M6). Poleg tega pa nekatere pravijo, da jih ne želijo razvijati preveč in se poskušajo izogibati dejanjem, ki vodijo v to, npr. *»hja, jih, sam jih nočm ... mislm, nočm jih preveč ... glede materialnih stvari jih ne, ker ne dobita vsega, kar se zmislta, ampak tko, z malenkostmi«* (M7). Pri eni intevjuvanki je zaznati nekaj kontradikcij glede razvijanja. Tako pravi, da *»... mislm, da ne. Tut večina pediatrov pravi, da otroka do enega leta ne morš razvadit, da te otrok do enega leta res skos potrebuje, in da če se vsakič odzoveš, ko se joka, da to pač ni razvijanje. Tut jst sm se tega držala in mislm, d je pač nism razvadla«* (M3). Torej se zanaša na mnenja stroke, hkrati pa meni, da sedaj, ko je otrok še majhen, tega ni zaznati.

Kar se tiče razporeditve razvijanosti med brati in sestrami, se opaža, da nekateri razvijajo vse enako, nekateri pa glede na otrokov značaj, se pravi, da jih razvijajo na različnih področjih, npr. *»u bistvu razlik ni z moje strani, ampak sta si sama dovolj različna ... v karekterjih, ne /.../ ne vem, enga na enem področju, družga na drugem področju«*(M5) in *»po navad so ta mali najbl razvijeni, a ne ... tko, d se mi zdi, d je tut pr nas tko ... (smeh) ...«* (M6).

Otrok za zdravo odraščanje potrebuje tudi razočaranja, krivice, nerazumevanje. Otrok ne potrebuje »idealnih« staršev, saj si ob starših, ki na vsak način skušajo igrati vlogo »idealne dobrote in popolnosti«, privzgoji povsem izkrivljeno predstavo o odnosih med ljudmi (Wheller v Žorž 2002, 23). Tako mnogi starši, ki razvijajo, skušajo otroku sebe predstaviti v neki idealni podobi. Predstavljajo mu povsem prijazno okolje, vselej pripravljeno na stik z njim, da mu zadovolji njegove potrebe. Kadarkoli je stik vzpostavljen, je enostranski, namenjen zadovoljevanju otrokove potrebe. Otrok doživlja svoje starše kot okolje, ki je »ustvarjeno zgolj in izključno zanj«. Ne nauči se prepoznavati situacij, ko starši niso pri volji, da bi zadovoljevali njegove potrebe. Ker se

to sicer vseeno dogaja, otrok takih situacij ne doživlja kot izraz volje staršev, kot njihovo pravico do takšne odločitve, ampak kot nekakšno napako, spodrsrljaj. Njegova podoba idealnih staršev pravzaprav ni ideal, ampak nekakšen izkrivljen ideal, bolj karikatura ideala. V procesu odraščanja nato razvijen otrok to karikirano podobo idealnih staršev prenese na širše socialno okolje. Tak otrok zato težje vzpostavlja zdrave socialne stike v okolju. Otrokova pričakovanja so izjemno velika. Okolje mu jih nikakor ne more uresničiti, zato doživlja nenehna razočaranja. Doživlja jih kot neke napake ali – še bolj običajno – kot krivice, ki se mu godijo.

Razvijen otrok je v slabem stiku s samim seboj. Do sebe ne more imeti posebnega odnosa, saj je imel premalo priložnosti za pravo konfrontacijo z okoljem, predvsem pa premalo priložnosti, da bi si oblikoval pristen odnos do samega sebe. Otrok si oblikuje le odnos do neke podobe samega sebe, ki so mu jo vcepili starši. V praksi srečujemo razvajanje kot posebno držo, meša se z vzgojnimi prijemi, kakor jih starši želijo izvajati. Razvijenost bi lahko razumeli kot neko zaslepljenost, ki hromi starše pri njihovih vzgojnih prizadevanjih. Starši se namreč svojega razvajanja večinoma ne zavedajo. Če pa se ga že zavedajo, ga doživljajo kot neko svojo slabost, ki je ne morejo odpraviti (Žorž 2002, 55–66).

Žorž v svojih ugotovitvah opaza, da so razvajeni otroci nedružabni, netolerantni, zahtevni do okolja, zamerljivi, v skupini ne zmorejo ustvarjalnega sodelovanja, ne znajo se podrežati skupnim pravilom. Ob razočaranjih, ki jih razvajeni otroci doživljajo v socialnih okoljih, nekateri reagirajo nasilno, drugi pa z umikom, zapiranjem vase.

Starši, ki otroka razvajajo, se silno trudijo, da bi »uganili« otrokove želje in potrebe. Pri tem so včasih uspešni, včasih pa tudi ne. Starši si običajno le domišljajo, kaj otrok želi in potrebuje, a so pri tem prepričani, da otrok to res želi in potrebuje. Velikokrat torej v otroka projicirajo svoje lastne želje in potrebe in mu vsiljujejo svoje lastne želje in potrebe. Otrok pa to nekritično sprejema vase. Želje in potrebe staršev postanejo v njem introjekti, otrok res misli, da so to njegove želje. Razvijen otrok je zato pogosto ljubek, »priden«, starši se z njim lahko celo ponašajo. Otrok nekritično sprejema vse, kar mu ponujajo starši. In ko se znajde v mladostniški dobi, v dobi oblikovanja lastne identitete, je izgubljen (Žorž 2002, 55–66).

Razvijen otrok pričakuje od drugih, da bodo vse naredili zanj, njemu pa se ne bo treba pri ničemer potruditi. Menim, da se to danes dogaja tudi zaradi tega, ker starši za otroka naredijo že vse načrte – še preden se rodi oziroma sam lahko odloča o tem – nato mora

otrok te cilje le še doseči. Starši otroku že vse nekako pripravijo, da se bo ta lažje znašel v svetu tveganj in nevarnosti. Namen je sicer dober, vendar pa za seboj povleče posledice, da otrok ne zna in ne ve, kako narediti določene stvari. Tako se počuti utesnjenega in nato starši spet posežejo vmes – s svojo pomočjo, in začaran krog je sklenjen. Krog se prekine le, če se prekine stik s starši, to pa se zgodi najpogosteje šele v odrasli dobi otroka, če se odseli od staršev.

Tako sem intervjuvanke vprašala, ali se jim zdi, da kdaj za otroka/-e storijo preveč oziroma premalo. Vse izražajo, da naredijo dovolj za njih, nekatere menijo, da bi lahko še več, npr. *»ja, se mi ne zdi da preveč, prej premalo, ampak samo zato, k smo tok mal časa skupi, zarad službe pa to ...« (M3)*, pri nekaterih pa se opaža, da popuščajo, npr. *»mogoče pr kšnih hišnih opravilih mal popuščam ... če mam čas, pa če se mi da in če vidm, da mata drug del ... pol kr jz nardim, ja ... sam se mi ne zdi kak večji problem to, no ... (smeh) ...« (M7)*. Opazi se razlika med tistimi, ki imajo manjše otroke, in tistimi z večjimi. Namreč, tiste z mlajšimi več postorijo za njih in menijo, da bi lahko še več, torej ne čutijo, da so naredile dovolj. Razlog je lahko v tem, da dojemajo otroke kot premajhne, da bi kaj postorili, in je torej ta naloga še na njih. Pri tistih z večjimi otroki pa se opazi, da namesto njih opravijo kakšno gospodinjsko opravilo, morda pomagajo pri šolskih obveznostih ipd.

Razvajanem otrokom starši bodisi ne postavljajo nobenih meja bodisi so le-te preozke: razvajenost izraža pretirano zaščitništvo ali nadomešča nepovezanost v skupnem življenju. Dobra materialna preskrbljenost potrošniške družbe ustvarja predpogoje, da si lahko kupimo bolj ali manj vse, posledica tega pa je, da iz osebnih vzgojnih odnosov nastane preko blaga posredovan storitveni odnos, tudi v okviru družine.

Medtem ko nekateri starši prikrajšujejo otroka za izkazovanje svojega veselja in sreče nad tem, da jih imajo, pa drugi spet s kazanjem teh izrazov pretiravajo. Vzrokov, zakaj nekateri starši nezdravo ljubijo otroke, je več: močno so si želeli otroka, po naravi so bolj čustveni, ali pa so bili v otroštvu prikrajšani za starševsko ljubezen. Eden od razlogov je tudi, da starši, ki so prikrajšani za pomembna čustva v odnosih do drugih ljudi, predvsem do svojega partnerja, pretiravajo v navezanosti na otroka, da bi zadostili lastnim občutjem nepotešenosti (Puhar 1967, 49).

Juul (2008a, 61) ugotavlja, da v družinah, kjer so starši dolgo čakali otroka, ta kmalu dobi status družinskega »princa« ali »princese«, pozornost pa se mu izkazuje z

najlepšimi oblekami, najdražjimi in najnovejšimi igračami ob izrazih občudovanja in oboževanja ob vsaki priložnosti. To utemeljuje z dejstvom, da za oboževanje in občudovanje velja isto kot za služenje: izhaja iz ljubezni, a tu izostane stik. Čez nekaj let se otrok začne obnašati kot »prava princesa« in upravlja celotno družino. Starši postanejo zmedeni in frustrirani.

Razvajenost torej ne pomeni, da otroci dobivajo preveč tega, kar želijo, ampak da dobivajo premalo tistega, kar potrebujejo (Juul 2008b, 77).

Kadar stari starši obsipajo vnuke s predragimi darili in podobnim, to nima odločilnega vpliva na nastajanje razvajenosti, saj je za vzgojo pomembnejši vpliv staršev in so odločilni vedenjski vzorci staršev. Vpliv starih staršev postane pomemben v primerih, ko so stari starši močno vključeni v vzgojo. V takem primeru je bolj v ospredju neustrezna starševska vloga, razvajanje s strani starih staršev je le posledica (Žorž 2002, 140).

Z individualizacijskim procesom znotraj družine se torej spremenijo tudi družbeni odnos do otroka in kvaliteta vezanosti nanj. Na eni strani otrok postane ovira v individualizacijskem procesu. Stane delo in denar, je nepredvidljiv, premeša skrbno skovane dnevne in življenjske načrte. Beck (2001, 176) pravi, da otrok s svojo pojavitvijo razvija in izpopolnjuje svojo »diktaturo odvisnosti« in z grobo silo glasilk ter bleskom smehljaja vsiljuje staršem svoj kreaturni življenjski ritem. Ravno to pa ga na drugi strani naredi za nepogrešljivega. Otrok postane *zadnji preostali, neodpovedljivi, nezamenljivi primarni odnos*. Po Becku (ibidem) se na otroka usmeri vse tisto, po čemer v partnerstvu hrepenimo, pa v njem ne moremo izživeti. Razvajanje otrok, »inscenacija otroštva«, ki jim jo ponujamo – nadvse ljubljениm, ubogim bitjem – in zlobni boj za otroke med ločitvijo in po njej so nekatera znamenja za to, da otrok postane *zadnja protisamota*, ki si jo ljudje lahko uredijo proti možnostim v ljubezni, ki jim uhajajo.

Tako ugotovimo, da je odnos starš – otrok poln paradoksov. Prav zaradi tega pa so starši v negotovosti, saj ne vedo, kako ravnati v določeni situaciji pri vzgajanju otrok, ker ne morejo z gotovostjo predvideti posledic dejanj. To pa bega tako starše kot (pozneje) otroke.

Za bolj podrobno raziskovanje pojava razvajenosti pri otrocih bi se morali obrniti na psihologijo, saj so tu ključni predvsem otroci, ki trpijo zaradi tega. Njihove starše bi morda lahko odkrili že s sociološkim raziskovanjem toksičnih staršev.

Tako Žorž v svoji knjigi navaja nekaj praktičnih primerov, kako razvjenega otroka spraviti nazaj v normalno stanje, vendar naj poudarim, da so to kompleksni problemi, ki se (za zdaj) rešujejo v domeni psihologije in psihiatrije. Pri vseh primerih morajo sodelovati tako otroci kot starši, saj so oboji vpleteni v nastalo situacijo. Žorž poudarja, da se morajo najprej spremeniti starši, ki začnejo otroka usmerjati z drugačnimi vzgojnimi prijemi, kot so jih pred tem.

Posledica dolgoletne razvjenosti je med drugim lahko sindrom Petra Pana, o katerem govori David Hellerstein (v Žorž 2002, 25–30). Ta lik je družaben, lahko sklepa prijateljstva, lahko tudi uspešno dela, a le do trenutka, ko se znajde pred resno preizkušnjo. Takrat zbeži s prizorišča (zapusti službo, ženo, se odseli) in začne vse znova, vendar tako, da ponavlja iste vedenjske vzorce, ker se iz pretekle izkušnje ni nič naučil. Posledica sindroma Petra Pana je, da so ti ljudje ostali nekako priklenjeni na otroštvo. Morda zato, ker so se v otroštvu počutili varni, brezskrbni. Vse te stvari so otrokom, ki nočejo odrasti, dane, a na nekakšen navidezen način. Varnost je zamenjana z odvisnostjo, ljubezen s posesivnostjo, brezskrbnost pa je mogoča v zelo omejenem okolju in v kontroliranih razmerah, ki jih določajo starši. Za zdrav razvoj otroka je ključnega pomena osamosvajanje, odlepljanje od svojih staršev in sprejemanje odgovornosti. V navidezno lepem otroštvu otroci prave vrednosti in lepote življenja sploh ne spoznajo oziroma le na trenutke pridejo v stik s pravim resničnim svetom, in ker so to zanje običajno nelepa doživetja, se jim izogibajo. Tako se lahko tak posameznik razvije v odraslo osebnost, ki ne zna poskrbeti zase, saj je navajena, da drugi vse postorijo zanjo. Prav tako takšna odrasla oseba ne zna vzpostavljati pristnih odnosov, in če ima takšna oseba otroke, se pogosto izogiba odgovornostim, ki jih otrok prinaša. To pa ne prinaša dobre prihodnosti niti za otroka niti za osebo s sindromom *Petra Pana*.

Sicer v intervjujih tega nisem spraševala, niti ni tega opaziti iz samih pogovorov. Bi bilo pa dobro to raziskati (morda celo s pomočjo psihologije), vendar bi morali uvesti kompleksnejše raziskovanje za odkrivanje tega fenomena.

4.6 VREDNOTE IN SMISEL DRUŽINE

Vrednota je kategorija znotraj etike, estetike in spoznavne teorije, ki ima posebno vrednost, ker deluje na človekov razvoj in njegovo vedenje. Vrednota je pomembna vrsta prepričanj o tem, kaj je dobro in zaželeno in kaj je slabo in nezaželeno. Je tudi človekov odnos do nečesa, kar ima zanj večjo ceno, večjo veljavnost v primerjavi s čim drugim. Vrednote so izraz osmišljenosti človekovega življenja. Družina je razpeta med potrebe in nagone, ima pa tudi cilje, ideale in vrednote. Vrednote vsake družine so temeljni usmerjevalec njenega življenja in načina vzgoje. Vsaka družinska skupnost potrebuje temeljno vrednostno orientacijo, saj prav njene osnovne vrednote in pojmovanja določajo glavno smer njenih prizadevanj in velik del njenih življenjskih vzorcev. Družina je tako vrednota že sama po sebi (Žerovnik 1996).

Najpomembnejša vrednota za ustvaritev družine in za vzgajanje otrok je prav gotovo ljubezen. Starši naj bi otroku dajali ljubezen že od rojstva in predvsem v času prve socializacije. V družini je zelo pomembna vrednota varnost. Družina naj bi dajala varno zavetje, tako fizično kot tudi psihično. Varnost v družini pomeni, da nas vedno čaka mesto, ki čaka na nas, v veselju in žalosti. Pomeni tudi, da imamo na svetu mesto, ki ga ne moremo izgubiti. Vrednote so tesno povezane z vzgojnim procesom v družini, instituciji in z življenjem v okolju.

Pomembno se spreminjajo tudi *vrednotne orientacije*. Na splošno je empiričnih raziskav o spremembah v družbi pozne modernosti sorazmerno malo, zelo redke pa so tiste, ki bi bile mednarodno primerljive in longitudinalne. Najpomembnejša je Ingelhartova (v Švab 2001, 90–91) raziskava vrednot, ki je mednarodna in longitudinalna. Ingelhart je ugotovil, da je eden glavnih premikov v procesu pozne modernizacije prav spreminjanje vrednot. Najbolj očitne so naslednje:

- od vrednot za preživetje k vrednotam blaginje
- od motivacije za doseg cilja k postmaterialistični motivaciji
- naraščanje poudarjene individualne svobode in zavračanje birokratske avtoritete.

Te spremembe Ingelhart imenuje *postmoderni obrat*.

Nenehna in vseprisotna možnost utemeljenega prevrednotenja vrednot je povzročila, da se potrebe in prioritete vsakdanjika spreminjajo (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 14–15).

Temeljne vrednote, ki so več kot dve stoletji zagotavljale temelj družinskega življenja, doživljajo v mnogih različnih družbah dezintegracijo in transformacijo. Juul (2008a) trdi, da so tradicionalna družinska struktura in mnoge od njenih vrednot učinkovale destruktivno tako na otroke kot na odrasle.

Pri vprašanju o vrednotah v družini so bili pri vseh intervjuvankah odgovori skoraj identični, torej zdravje, ljubezen, zaupanje, npr. *»amm ... (pomisli) ... poštenost je sigurno ena ... potem ljubezen, družina kot taka /.../ vera je tut ena vrednota pr nas ...« (M6)*. Le pri eni je bila na prvem mestu vrednota, ki je v neposredni zvezi z otroki: *»da vzgajava z odgovornostjo ... pa vse ostalo, zdravje, ljubezen« (M4)*.

Če so bogatejši sloji v preteklosti bolj vrednotili otroštvo, pa danes ni tako. Otroke cenijo tako revnejši kot tudi premožnejši sloji. Ker je otroštvo v pozni modernosti tako zelo cenjeno, so se tudi pričakovanja staršev močno zvišala. Vsi želimo imeti popolne, *najboljše* otroke, ker to od nas zahteva družba. Težko sprejmemo otrokove pomanjkljivosti, želimo jih prikriti. Tako Hepp (v Beck in Beck-Gernsheim, 2006) pravi, da bo naraščajoča zahteva po zdravem otroku privedla do tega, da bo postalo dolžnost imeti zdravega otroka.

V preteklosti je bilo življenje težko, a vendar se ljudje tedaj niso spraševali po smislu svojega dela. Smisel jim je bil namreč očit: šlo je za preživetje, za preživetje otrok, za obvladanje naravnih sil, za to, da si priborijo hrano, za biti ali ne biti. Preživetje je bilo zadosten smisel. Danes pa je nasprotno. Preživetje je postalo samoumevno, to sploh ni nič več kaj posebnega, nobena milost, noben dar, včasih postane celo neprijetno, prisila, breme. Družina danes tudi nima nič manj smisla kakor nekoč in v njej človek uresniči enako velik kos svojega smisla, le da mora za doseg tega vložiti več zavestne osebne skrbi (Lukas 1993).

Slovenija je družinsko orientirana družba. Javnomenjski podatki kažejo, da Slovenci in Slovenke ne izkazujejo protidružinskih (protinatalitetnih) orientacij ter da je velika večina zadovoljna z družinskim življenjem. Družina je v hierarhiji vrednot Slovencev že dolgo na prvem mestu. Eden od razlogov je gotovo tudi v ideologizaciji družine. Zato je *»imeti družino«* družbeno pričakovan in vrednotno zaželen odgovor in takšna so tudi stališča mladih. Vrednote so namreč splet zelo osebnih in obenem tudi družbeno pogojenih življenjskih orientacij, stališč in presojev. Zato je treba razlikovati javni zagovor vrednot in osebne vrednotne orientacije. Empirične raziskave osebnih vrednotnih orientacij mladih v Sloveniji kažejo, da je v njihovih življenjskih načrtih še

vedno prisotna želja po osnovanju družine in po otrocih, čeprav ima ta želja veliko objektivnih ovir in tekmuje z drugimi življenjskimi cilji, npr. s poklicno kariero, osebnim samorazvojem, uživanjem življenja ipd. (Ule in Kuhar, 2002).

Avtorji, ki opisujejo mišljenje novih družbenih gibanj, opažajo dejstvo, da je tudi v teh novih krogih vse bolj razširjeno iskanje smisla v obliki želje po otroku. Te želje so vselej povezane z željo po zasidranju. Ti avtorji govorijo o ljudeh, ki v otrocih iščejo »smisel sveta« in »rešitev iz (lastne) bede«. Otrok je lahko vzvod za uresničitev naših potreb po osmišljanju življenja (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 122).

V družini nastaja zgodovinsko nova oblika identitete, ki jo zakonca Beck označita z izrazom *stabilnost, pogojena z drugo osebo*. Bolj ko tradicionalne zveze izgubljajo svoj pomen, pomembnejše postajajo najbližje osebe posameznika: krepijo njegovo samozavest, mu zagotavljajo prostor pod soncem in konec koncev skrbijo tudi za njegovo telesno in duševno ugodje.

Hrepenenje po družini je pogojeno z vse obširnejšo izolacijo in izgubo smisla. Lasch (v Beck in Beck-Gernsheim 2006, 59) utemeljuje, da je družina postala prostor, ki zagotavlja, da lahko ljudje prenesemo siceršnjo težo našega »notranjega brezdomstva«; postala je varen »pristan« sredi tujega in negostoljubnega sveta.

Otrok tako pomeni za večino staršev nekakšen najosnovnejši vir sreče in radosti. Odpira nove razsežnosti življenja, ustvarja intenzivna občutja, pomaga staršem pri samouresničevanju in osmišljanju njunega življenja (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 144).

Pri vprašanju o smislu otrok so vse intervjuvanke odgovorile, da jim predstavlja velik del smisla življenja. Tukaj se opazi, da tiste, ki imajo večje otroke, vidijo v njih večji smisel kot tiste, ki imajo majhne otroke. Morda je tu razlog v letih intervjuvank, saj naj bi mlajše imele še druge ambicije poleg družine (npr. kariera). Npr. izjava mlajše intervjuvanke: »je del smisla, seveda zelo pomemben del, a vseeno celoto sestavljajo še drugi deli« (M1), nasprotno pa izjava starejše intervjuvanke: »da, seveda ... ma, v vsej (meri) ... vsi so bistvo in razlog za lepo življenje« (M7).

Wilhelm Ebert (v Lukas 1993, 58) ugotavlja, da je »otrokom danes samo na videz lažje kot prejšnjim generacijam. Ni jim treba skrbeti za osnovne človekove potrebe, kot so hrana, obleka, stanovanje. Toda mnogi odrasli ne morejo otrokom in mladostnikom nič več posredovati življenjskega smisla.«

Morda ima tudi zaradi tega pomen izobraževanja danes večjo težo kot kdajkoli prej. Proizvodnja zahteva vedno bolj kvalificirano delovno silo, izobraževanje pa je izpostavljeno velikim pritiskom. Priča smo hitremu naraščanju izobrazbene ravni prebivalstva, zato se zmanjšujejo tudi razlike v izobrazbeni ravni med otroki in njihovimi starši. Poleg tega Mencin Čeplakova (v Ule 2000, 137) ugotavlja, da bodo na mesto, ki ga ima v (re)produciranju hierarhičnih razlik zdaj stopnja izobrazbe, verjetno stopali drugi dejavniki, kot so vrsta šole, smer izobrazbe itd., ki se bodo razlikovali v prestižu in možnostih za dobro zaposlitev.

Pri vprašanju o pomembnosti izobraževanja za otroke se pokažejo skoraj identični odgovori, da je pomembna, vendar da ne bodo pretiravali, če otrok tega ne bo hotel oziroma zmoget, npr. *»... če mu šola ne bo ležala, ga ne bom silila. vsaj srednjo šolo naj konča ... (smeh)« (M1).*

Ker šola danes ni edina izobraževalna institucija, se vedno bolj krepijo tudi neformalna izobraževanja ter ponudbe zunajšolskih dejavnosti, kot so npr. glasbene šole, jezikovni, računalniški, plesni tečajji, športni klubi, umetniški krožki. Starši krepijo pritisk na svoje otroke tako, da jih začnejo že v predšolskem obdobju izobraževati in jim ponujati različne oblike izobraževanja. Pomikanje izobraževalnega procesa v vedno zgodnejša otroška leta vnaša spremembo v to življenjsko obdobje (Lavrenčič 2003).

Na vprašanje, ali spodbujajo otroke pri izobraževanju, so večinoma vse potrdile, npr. *»ja seveda ... tut pri izvenšolskem ...«(M5) in »... mislim, da bi ga silila, da bo čim več študiral, ne ... bolj pomembno nama je, da bo delal, kar mu bo všeč ... v hobijih pa ga bova podpirala, če se bo le dalo in da ne bodo ravno nevarni« (M2).*

Izobraževanje vse bolj postaja potrošno blago, ki je interno hierarhizirano kot vsaka druga potrošna dobrina: bolj ko je dostopno večini, hujša so notranja (formalna in neformalna) razločevanja, kar diferencira tudi izobraževalne aspiracije otrok in njihovih staršev. Boj za vstop v prestižne šole postaja vsakdanje porabniško pravilo (Rener 2006).

Splošno znano je, da izobrazba daje celostno podobo družini, torej ugled družine, in prav zaradi tega si starši prizadevajo, da bi njihovi otroci dosegli čim višjo stopnjo izobrazbe. Šola se zdi kot edino zagotovilo za »vstop v prihodnost«, iz tega posledično izvira tolikšna skrb staršev za izobrazbo otrok. Starši namreč pričakujejo, da jih bodo njihovi otroci presegli vsaj za eno stopnjo izobrazbe ali vsaj dosegli njihovo. Pri tem se

postavlja ključno vprašanje, ali so v tem primeru starši »gonilo« svojih otrok ali pa so to otrokove lastne želje.

Investiranje v izobrazbo otrok prinaša seveda večji strošek za družino, uspešnost otrok pa je kriterij uspešnosti družine. Izobrazba ter količina kulturnega kapitala, ki si ju otrok nabere v obdobju otroštva in tudi mladosti, prinaša zavest o boljšem družbenem položaju, zato se takšna zavest vedno bolj razširja na vse sloje in generacije. Omenjeno dejstvo je tudi vzrok, da se krepijo aspiracije po intenzivnem šolanju že v zgodnjih otroških letih in se šolanje tako podaljšuje v tretje desetletje življenja (Lavrenčič 2003). Ker so večinoma starši tisti, ki želijo ustvariti visoko kvalificiran izobraževalni standard svoje družine, potem je očitno, da fenomen otrokocentričnosti spremlja sodobne družine tudi v tem segmentu.

Pri zadnjem sklopu sem intervjuvanke vprašala, ali bi jim bilo danes brez otrok drugače. Vse so odgovorile pritrdilno, npr. *»ja ... velik slabš bi blo, če jih ne bi imela« (M3)*. Nekatere pa se nekako niso znale postaviti v vlogo brez otrok, npr. *»ja ... mislm ... težko si predstavlam, da ne bi mela otrok, no ... vsekakor bi blo prazno, no ... se mi zdi, da bi blo dolgčas« (M6)*.

Na koncu sem želela dobiti vpogled v to, kaj jim otrok daje, v smislu, koliko jim pomeni sam otrok in vloga starša. Vse intervjuvanke izražajo mnenje, da jim je otrok oziroma so jim otroci veliko dali, jih veliko naučili, torej da bi bilo brez otrok njihovo življenje danes drugačno. Npr. *»ja, zlo velik, se mi zdi da ogromn ... nekdo, k ni mama, ne more tega občutit, kok se dogaja, mislm, tega je ogromn. Ja, sej pravm, v življenju maš velik mejnikov, k ti spremenijo smer, ampak se mi zdi, da je otrok tist, k ti ga mogoče najbl« (M3)* in *»... to, k ti namenjajo svojo pozornost ... k se z njimi igraš ... k se nasmeješ do solz /.../ se mi zdi, d to ne morš doživet, če nimaš otrok, no ... tko, bit skupi pa počet kšne neumnosti ... to je najboljš ... (smeh)« (M6)*.

V naši družbi uteleša otrok zvezo, ki je tako elementarna, vseobsežna in trdna kot nobena druga. Medtem ko je druge odnose vse lažje preklicati in nadomestiti, postaja otrok poslednja varnost, ki nam zagotavlja trajnost (Beck in Beck-Gernsheim 2006, 83). Menim, da je tudi to del fenomena otrokocentričnosti, saj postanejo starši ob ločitvi ali izgubi partnerja še bolj navezani na svoje otroke. Sicer tega iz intervjujev ni zaznati, saj so vse intervjuvanke še v zvezi z očetom njihovih otrok. Na podlagi odgovorov pa lahko

trdim, da so vse matere zadovoljne, da imajo otroke, in si ne predstavljajo drugačnega življenja oziroma življenja brez njih.

5 KLJUČNE UGOTOVITVE IZ ANALIZE INTERVJUJEV

Po obdelanih temah oziroma vprašanih intervjuja sem vsako intervjuvanko vprašala, ali ima na koncu kakšno misel oziroma sporočilo, nasvet. Tu lahko dodam, da mi je več kot pol intervjuvank med pogovorom (in tudi na koncu) svetovalo oziroma predlagalo, naj imamo mladi čim prej otroke, ker da otrok popolnoma spremeni življenje na boljše, npr. *»... mejte otroke, čim več! ... pa čim prej! ... (smeh)« (M3)* in *»ja, otroke je met fajn ... ti dajo čist nove smernice v življenju ... fajn je« (M7)*.

Zdi se mi, da sem najbolj uporabne odgovore za analizo dobila prav iz pogovorov intervjuvank, ki imajo večje otroke. Opaža se, da so intervjuvanke z večjimi otroki bolj izkušene, kar se tiče vzgajanja, postavljanja mej, poteka komunikacije v družini ipd. Prav tako ne morem (niti ne smem) soditi, ali intervjuvanke z mlajšimi otroki bolj razvijajo svoje otroke kot tiste s starejšimi.

Iz intervjujev se na splošno opazi, da tiste, ki imajo visoko izobrazbo, bolj načrtujejo vse v zvezi z nastankom in odraščanjem otroka, medtem ko se tiste s srednješolsko (in nižjo) izobrazbo bolj prepuščajo spontanosti. Morda je to povezano s tem, da tiste, ki so višje izobražene, že od prej načrtujejo pri vseh stvareh in so nekako to uporabile še pri otrocih. To bi bilo zanimivo preveriti na večjem vzorcu.

Opaža se, da so v delovanju intervjuvank prisotne določene oblike fenomena otrokocentričnosti, vendar so te pogosto zaznane v posameznih situacijah.

Tako se glede na rezultate starši najbolj posvečajo otrokom v segmentu vzgoje, pri tem najbolj glede iskanja napotkov, v tem primeru intervjuvanke v večini najbolj zaupajo napotkom prijateljev in staršev.

Naslednji segment, kjer se opaža prisotnost fenomena otrokocentričnosti, je vsekakor podpiranje oziroma spodbujanje otrok pri izbiri hobijev. Večina poudarja, naj si otrok izbere tisto, kar ga veseli, sami pa mu bojo po svojih močeh ugodili v tem, da mu bodo to omogočali in ga spodbujali v tem. Kljub temu pa na splošno iz odgovorov ni zaznati obremenjenosti otrok, to se izrecno pokaže le pri eni družini.

Kot je bilo že dokazano (Rener, Švab), se opaža tudi pri analizi intervjujev, da je vloga očetov v družini bolj vezana na ukvarjanje z otroki v popoldanskem času kot pa na

opravljanje gospodinjskih opravil. V nekaterih pogovorih lahko opazimo tudi manjšanje očetovske avtoritete, predvsem v korist avtoritete mater.

Prav tako se opaža pozornost do otrok v segmentu razvajenosti. Tu se opaža težnja, da starši ne želijo razvajati svojih otrok, vendar jim kljub temu ugodijo, predvsem pri materialnih željah. Še bolj pa jim glede tega ugodijo stari starši.

Pri tem se sprašujem, ali se morda zaradi nadzora staršev (na vseh področjih) v ozadju skriva njihova potuha, da otroci lahko delajo, kar hočejo, v smislu, če si že sami ne morejo (oziroma ne smejo) začrtati življenjskih poti, lahko potem počnejo tiste stvari, ki jih drugače ne bi počeli (s tem mislim na tipično razvajeno obnašanje, kakor ga opisujejo intervjuvanke).

Nekoliko manj pa se prisotnost fenomena otrokocentričnosti opaža pri segmentu odločitve za otroka in nosečnosti. Iz odgovorov ni zaznati posebne pozornosti glede tega. Tako tudi ni zaznati načrtovanja starševstva s pomočjo uporabe modernih reproduktivnih tehnologij. Intervjuvanke tako niso kazale pojavov otrokocentričnosti že ob spočetju.

V grobem lahko trdim, da se fenomen otrokocentričnosti v tej raziskavi pojavlja bolj v segmentih vzgoje, razvajanja in podpiranja otrok pri hobijih, manj pa v segmentih odločanja za otroka, obdobja nosečnosti in vrednotah.

Poleg tega menim, da se iz fenomena otrokocentričnosti in njegovih praks razvije poseben odnos med starši in otroki, v smislu, da iz tega izhaja razvajenost otrok, ki danes postaja vse večji problem pri vzgajanju otrok.

Ugotavljam, da bi se bilo treba teh dejavnikov bolj zavedati, saj dolgoročno vplivajo na razvoj posameznikov, tako na mikro kot tudi na makro ravni.

6 SKLEP

Pri pisanju diplomskega dela mi je nekaj nevšečnosti povzročala objektivnost, saj sem morala v sestavljanje in izvajanje intervjuja vložiti nekoliko več truda, npr. morala sem paziti, da ne zaidem preveč v intimnost intervjuvank, in hkrati izvedeti informacije, ki so me zanimale, poleg tega je na podlagi kvalitativne raziskave težko utemeljevati kakršne koli splošne sklepe in smernice oziroma sama kvalitativna metodologija v osnovi nima nobene pretenzije po objektivnosti. Najbolje bi bilo uporabiti metodo triangulacije, torej kombiniranje kvantitativne in kvalitativne metodologije, vendar pa je to bolj uporabno v obsežnejših raziskovalnih projektih, kar bi na tem mestu presegalo okvire diplomskega dela.

Tako sem pri svojem raziskovanju dobila neki globlji uvid v sam fenomen otrokocentričnosti in ideje za nadaljnje raziskovanje.

Poleg tega se je pojavila težava zaradi pomanjkljive literature o fenomenu otrokocentričnosti, zato sem se morala zanašati na redke vire in se opreti na lastne percepcije in razmišljanja.

Glede problematike definicije pojma menim, da bi bilo dobro natančno opredeliti, kaj otrokocentričnost je. Glede na kvalitativne rezultate so nekateri segmenti postali nekoliko bolj jasni. Kot že omenjeno, menim, da je otrokocentričnost delovanje (staršev), po katerem je otrok središče izobraževalnega in vzgojnega procesa, a še vedno kot del protektivnega otroštva.

Tako predlagam nekaj indikatorjev, po katerih bi lahko bolj natančno ugotavljali prisotnost otrokocentričnosti v posameznem primeru, npr.:

- dejavniki odločitev za otroka
- obdobje nosečnosti in z njim povezano spremljanje razvoja ploda
- vpliv medijev in stroke na vzgojo staršev
- pomen izobraževanja v družini
- spodbuda/podpora s strani staršev in pomembnih drugih
- razvitost socialnega omrežja staršev, otrok; širina socialnega kapitala
- socialno-ekonomski status
- odprtost, tolerantnost staršev do novosti v odnosu do postavljanja mej otrokom

- način vzgoje (po tipih, npr. demokratična, avtoritarna, permisivna)
- različne socialno-demografske značilnosti (npr. maritalni status).

V uvodu sem se poleg problematike pojma otrokocentričnosti spraševala, kakšen vpliv ima ta fenomen na družinsko življenje. Po analizi lahko sklenem, da ima vpliv in da je ta pri določenih segmentih bolj očitna, pri drugih manj. Glede na trende v družbah pozne modernosti, se bo ta vpliv še stopnjeval, morda se bo pojavil še na drugih segmentih, ki jih na tem mestu nismo zajemali.

Pri vseh segmentih, ki so obravnavani v tem delu, bi v primeru kvantitativne raziskave lahko iskali, ali obstajajo razlike v segmentih fenomena otrokocentričnosti v družinah po socialno-demografskih značilnostih.

Zanimivo bi bilo primerjati prisotnost fenomena otrokocentričnosti po spolu, se pravi, da bi posebej intevjuvali mame in nato še očete. Ugotavljali bi, ali so mame bolj otrokocentrične kot očete. Morda bi zaznali razlike v njihovih percepcijah in sploh drugačen odnos do otrok.

Po drugi strani pa bi lahko raziskovali otrokocentričnost glede na spol otroka in ugotavljali, kateremu spolu se starši bolj posvečajo in kje so vzroki za to.

Morda bi morali sam pojav otrokocentričnosti spremljati longitudinalno, saj bi tako dobili vpogled, kako se trendi spreminjajo (če se), kako vplivajo na otroke in kakšne posledice imajo za otroke, ko ti odrastejo.

Zanimivo bi bilo ugotavljati razsežnosti fenomena otrokocentričnosti pri enostarševskih družinah (razlikovanje le-teh po različnih tipih, npr. zaradi ločitev, smrti partnerja, samske ženske, ki so zanosile z umetno oploditvijo, itn.), gejevskih in lezbičnih družinah ter v etnično mešanih družinah.

Širše bi bilo zanimivo ugotavljati, kako različni segmenti fenomena otrokocentričnosti vplivajo in kako se odražajo v družbah z različnimi ureditvami. Lahko bi se osredotočili na države Evropske unije, kot primer bi lahko primerjali skandinavske države in države, ki so v tranziciji.

Tako kot se ugotavlja, da je današnje družinsko in širše družbeno življenje polno nasprotij, ki posameznikom po svoje kreirajo življenja (Švab), je iz same analize očitno, da je tudi fenomen otrokocentričnosti poln paradoksov.

Na koncu lahko sklenem, da sociologe na tem področju čaka še veliko neodkritega materiala za raziskovanje, saj se ob tako intenzivnem spreminjanju določenih segmentov v družbi, predvsem v družinskem življenju (in drugih, ki neposredno vplivajo nanj), povečujejo možnosti in hkrati zahteve za razjasnjevanje le-teh.

7 LITERATURA

Arendell, Terry. 1997. *Contemporary parenting: challenges and issues*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

Ariès, Philippe. 1991. *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

--- 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

COBISS, *Kooperativni online bibliografski sistem in servisi*. Dostopno prek: <http://www.cobiss.si/> (april 2009).

Čačinovič Vogrinčič, Gabi. 1998. *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Dela FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/DelaFDV/> (april 2009).

Družboslovna besedila. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/db/> (april 2009).

Družboslovne razprave. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/druzboslovnerazprave/> (april 2009).

Ehrensaft, Diane. 1997. *Spoiling childhood: how well-meaning parents are giving children too much – but not what they need*. New York, London: Guilford Press.

Elium, Jeanne. 2000. *Vzgoja sinov: starševstvo in vzgoja zdravega moškega*. Ljubljana: Orbis.

--- 2001. *Vzgoja hčera: vloga staršev v razvoju zdrave ženske*. Ljubljana: Orbis.

Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba /*cf.

Gittins, Diana. 1994. *The family in question: changing households and familiar ideologies*. Basingstoke: MacMillan.

Haralambos, Michael. 2001. *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Javornik, Jana S. et al. 2006. *Socialni razgledi 2006*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

Jeriček, Helena. 2007. *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju: HBSC Slovenija 2006*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Juul, Jesper. 2008a. *Kompetentni otrok: družina na poti k novim temeljnim vrednotam*. Radovljica: Didakta.

--- 2008b. *To sem jaz! Kdo si pa ti?: o bližini, spoštovanju in mejah med odraslimi in otroki*. Radovljica: Didakta.

Kodelja, Zdenko. 1995. *Objekt vzgoje*. Ljubljana: Krtina.

Lavrenčič, Amina. 2003. *Deformalizacija družinske hierarhičnosti - uveljavljanje koncepta "otrokocentričnosti" v družini*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Lukas, Elisabeth. 1993. *Družina in smisel*. Celje: Mohorjeva družba.

Malačič, Janez. 1985. *Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile: (visokošolski učbenik)*. Ljubljana: DZS.

Malnar, Brina. 2002. *Raziskovalni seminar: študijsko gradivo (interno): 2002/2003, IV. letnik soc. at. [s. l. : s. n., 2002]*.

--- 2004. *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči: ob 70-letnici prof. Nika Toša*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. IDV, CJMMK.

Mihelač, Špela. 2005. *Družinski psihološki priročnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Miheljak, Vlado. 2002. *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Maribor: Aristej.

Pišot, Saša. 2008. *Sociološka analiza fenomena "protektivnega" otroštva: primer vzgojnih imperativov staršev predšolskih otrok*. Magistrsko delo. Koper: Fakulteta za humanistične študije.

Puhar, Alenka. 2004. *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Puhar, Helena. 1967. *Ali smo starši res odpovedali*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Rener, Tanja. 1995. *Družine: različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum.

--- 2000. Adolescentke. *Družboslovne razprave* (34–35): 207–217.

--- 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče. Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Rutar, Dušan. 2005. *Vzgoja za družino in vrednote: kako s pomočjo filmov bolje vzgajati otroke*. Ljubljana: UMco.

Sieder, Reinhard. 1998. *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis, ZRC.

Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (januar 2009).

Šircelj, Milivoja. 2006. *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/pub/rodnostvsloveniji.pdf> (10. december 2008).

Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Terčič, Mateja. 2006. *Vzgoja za smisel življenja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Toš, Niko. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev: analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. IDV, CJMMK.

Ule, Mirjana. 1993. *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Šentilj: Aristej.

--- 2002. *Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji: raziskovalna naloga: končno poročilo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede – Center za socialno psihologijo.

--- 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zidar, Marija. 2003. Nove-stare reprezentacije otrok in otroštva: dekonstrukcija "protektivnega" otroštva. *Teorija in praksa* 40 (2 marec/april): 357–374. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20032zidar.pdf> (6. januar 2009).

Žerovnik, Angelca. 1996. *Pedagogika družinskega ognjišča*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Žorž, Bogdan. 2002. *Razvajenost: rak sodobne vzgoje*. Celje: Mohorjeva družba.

PRILOGA

Priloga A: Pol-strukturiran intervju

○ **Sedanje okoliščine**

Imate torej ___ otrok/-a. Koliko je star/so stari? Koliko ste bili stari ob rojstvu prvega otroka? Koliko partner?

Poskušajte se spomniti, kako je šel pri vas potek od partnerstva vse do danes.

○ **Odločitev za otroka in nosečnost**

Poskušajte se spomniti obdobja, ko ste prvič zanosili. Prosim, opišite vaše občutke in opažanja. Kako je potekala vaša nosečnost – kako ste se počutili, kaj ste počeli? Opišite. Ste se s partnerjem posvečali razvoju ploda, ko ste pri prvem otroku intenzivneje začeli hoditi na preglede, ultrazvoke ipd.? Opišite.

Sedaj imate ___ otrok/-a. Bi še imeli otroke?

Koliko? Zakaj da/ne?

○ **Starševstvo**

Če primerjate svoje življenje pred rojstvom prvega otroka ter sedaj, kaj se vam je najbolj spremenilo s starševstvom?

Menite, da je starost pomembna pri odločanju za otroka? Katera so po vašem mnenju najbolj optimalna leta za otroka? Zakaj?

Koliko časa si na dan vzamete za čas z otrokom/otroki? Kaj počnete z njim/-i v tem času (hobiji, pogovori...)? Opišite.

Mi lahko opišete en tipičen dan v tednu (sredi tedna) – kaj počnete kot družina? Opišite.

Kako pa je čez vikend? Je kaj drugače? Opišite.

V kolikšni meri vam torej uspe usklajevati delo/študij in družino?

○ **Vzgoja otrok**

Kaj je za vas najpomembnejše pri vzgoji otroka?

Od kod največ dobivate napotke za vzgojo?

V kolikšni meri podpirate/razvijate otrokove talente?

Ali vam kdaj pri vzgoji starši priskočijo na pomoč?

Komu najbolj zaupate glede nasvetov za vzgojo?

- **Vpliv medijev in stroke**

Ali sledite napotkom iz medijev? Iz katerega medija največ črpate (knjige, priročniki, internet, revije, televizija ...)?

Ali zaupate pediatrom in drugim strokovnjakom glede vzgoje otrok?

Se o vzgojnih prijemih pogovarjate z drugimi mamami? Si izmenjujete izkušnje?

- **Toksični starši**

Kaj je po vašem idealen starš? Katere lastnosti naj bi imel?

Se imate vi za dobrega starša? Kako to utemeljujete?

Kakšne odgovornosti mora po vašem imeti starš? Kaj mora zagotoviti otroku?

Ali vaše otroke vzgajate drugače, kot ste bili vi vzgojeni? Opišite.

Ali se vedno trudite, da ugodite otroku? Na kakšne načine? Tudi če si ne zasluži tega?

- **Razvajenost otrok**

Ali menite, da so današnji otroci razvajeni? Kakšne so po vašem lastnosti razvajenega otroka?

Menite, da imate nad otrokom avtoriteto?

Menite, da razvijate svoje otroke? Kako, na kakšen način? Kako pogosto? Vse enako?

- **Vrednote in smisel družine**

Katerim vrednotam sledi vaša družina?

Kako pomembno je izobraževanje v vaši družini?

Ali vam otrok izpolnjuje smisel življenja?

Demografski vprašalnik

Katerega leta ste rojeni: _____

Spol: M Ž

Kje živite? Prosimo, navedite ime kraja: _____

Kakšen je vaš zakonski stan?

- 1 - poročen/a
- 2 – izvezakonska skupnost
- 3 - vdovec/a
- 4 - razvezan/a
- 5 - samski/a, nikoli nisem bil/a poročen/a

S kom trenutno živite? (Prosimo, obkrožite vse, ki pridejo v poštev)

- 1) živim sam/sama
- 2) mati/krušna mati
- 3) oče/očim
- 4) bratje/sestre
- 5) partner/partnerka
- 6) lastni otroci, koliko? _____
- 7) zet/snaha
- 8) svak/svakinja
- 9) tast/tašča
- 10) vnuki
- 11) drugi sorodniki
- 12) nekdo drug? Prosimo, napišite, kdo _____

Obkrožite zadnjo šolo, ki ste jo končali:

1. osnovna šola ali manj
2. 2-, 2,5- ali 3-letna poklicna šola
3. štiriletna srednja šola
4. dvoletna višja šola
5. visoka strokovna šola, fakulteta ali več

Kako ocenjujete vaše ekonomsko stanje?

1. zelo dobro, nad povprečjem
2. dobro, v meji povprečja
3. slabo, pod povprečjem

Kateri družbeni skupini - sloju ali razredu - se vam zdi, da pripadate? Ali je to čisto spodnji, ali delavski, ali srednji, višji srednji, ali zgornji družbeni sloj ali razred?

- 1 - čisto spodnji
- 2 - delavski
- 3 - srednji
- 4 - višji srednji
- 5 - zgornji
- 9 - ne vem

Ali ste... (obkrožite, kar velja za vas)

1. (samo)zaposleni za polni delovni čas
2. (samo)zaposleni za skrajšani delovni čas
3. študirate
4. upokojeni
5. gospodinja, kmečka gospodinja
6. brezposelni
7. kaj drugega? (prosimo, vpišite, kaj) _____

Navedite svoj poklic: _____

Opišite delo, ki ga opravljate:
